

is

DWTC

**Algemene Volks- en Woningtelling
op 1 maart 1991**

VERSTEDELIJ KING

Monografie nr. 11 A

1998

Ministerie van Economische Zaken
Nationaal Instituut voor de Statistiek

Federale Diensten voor Wetenschappelijke,
Technische en Culturele Aangelegenheden

Algemene Volks- en Woningtelling op 1 maart 1991

VERSTEDELJKING

B. Mérenne-Schoumaker (Géographie, Ulg)
H. Van der Haegen (Geografie, KULeuven)
E. Van Hecke (Geografie, KULeuven)

met medewerking van
J.M. Halleux
F. Derwael
G. Juchtmans

Algemene coördinatie volkstellingsmonografieën:
R. Lesthaeghe, H. Van der Haegen, B. Van doninck, E. Wiliquet

Verkrijgbaar bij het Nationaal Instituut voor de Statistiek
Leuvenseweg 44, 1000 Brussel

Rubenslei 2, 2018 Antwerpen
Coupure Rechts 620, 9000 Gent

Prijs: België: 600 BEF
Buitenland: 750 BEF

Nr. 11A

Postrekening nr. 000-2005886-23 van het NIS,
Leuvenseweg 44, 1000 Brussel

Auteursrecht voorbehouden.

Het reproduceren van de inhoud van deze publicatie is niet toegelaten, noch geheel, noch gedeeltelijk, noch in de oorspronkelijke, noch in bewerkte vorm, tenzij met schriftelijke machtiging vanwege het Nationaal Instituut voor de Statistiek.

Het gebruiken van de inhoud van deze publicatie als toelichting of bewijsvoering in een artikel, een boekbespreking of een boek is toegestaan, mits de auteur en de bron duidelijk en nauwkeurig worden vermeld.

De auteur(s) is (zijn) verantwoordelijk voor de analyse van de basisgegevens alsook de commentaren.

Verantwoordelijke uitgever: Claude CHERUY, Leuvenseweg 44, 1000 Brussel.

WOORD VOORAF

Al meer dan een eeuw betekenen de volkstellingen om de tien jaar een omvangrijke administratieve operatie, maar ook de gelegenheid een echte socio-economische balans van de bevolking op te maken op het niveau van al de administratieve eenheden in het Rijk. De telling is een erg belangrijk werktuig om de kenschetsende elementen van onze bevolking te kennen. Het is een momentopname van de demografische, economische, sociale en culturele realiteit in het land. Doordat ze exhaustief is, biedt de telling aan de professionele en wetenschappelijke wereld vele mogelijkheden voor de exploitatie van de gegevens.

In die optiek vond het Nationaal Instituut voor de Statistiek het bijzonder nuttig om de gegevens uit de telling van 1991 te integreren in het door de Diensten van de Eerste Minister - Diensten voor Wetenschap, Techniek en Cultuur (D.W.T.C.) - ontwikkelde "Valoriseringsprogramma voor de federale socio-economische databanken". Er werd dus een budget vrijgemaakt voor de uitwerking van een coherent programma om te komen tot een geheel van Monografieën van de telling. Er werden een veertigtal ontwerpen ingediend, die door een college van Belgische en buitenlandse experts werden getoetst aan criteria van kwaliteit en conformiteit aan de doelstellingen van het "Programma".

Uiteindelijk werden elf monografieën uitgekozen, die in deze verzameling zijn opgenomen. Zij is de vrucht van een nauwe samenwerking tussen de D.W.T.C., het N.I.S., de auteurs en de professoren R. Lesthaeghe (VUB) en H. Van der Haegen (KUL), die instonden voor de wetenschappelijke coördinatie van het project.

Een atlas van de telling zal eveneens geraliseerd worden in het kader van dit project.

Lijst van de monografieën (publicatie in 1997, in volgorde van beschikbaarheid van de studies)

- 1 De bevolkingsevolutie. De bevolking naar leeftijd en geslacht.
- 2 Bevolkingsmigraties
- 3 De allochtone bevolking van België
- 4 Huishoudens en gezinnen
- 5 Nuptialiteit en vruchtbaarheid
- 6 Werkgelegenheid en regionale sociaal-economische structuren
- 7 Ruimtelijke dimensie van de werkgelegenheid
- 8 Werkgelegenheid voor vrouwen en segregatie
- 9 Scholarisatie, onderwijsniveau en tewerkstelling
- 10 Huisvesting in sociaal-economisch en geografisch perspectief
- 11 Verstedelijking en pendel

Op het einde van elk boekdeel komt een abstract in het Engels.

De promotoren danken alle personen die het op welke wijze ook mogelijk hebben gemaakt dit project te verwezenlijken. In het bijzonder gaat hun dank naar Roger Vanrenterghem (N.I.S.), en Patrick Deboosere (steunpunt Demografie) voor zijn beschikbaarheid en efficiëntie bij het leveren van de basisgegevens.

INHOUDSTAFEL

I. DE WOONKERNEN IN BELGIE. SITUATIE IN 1991 EN EVOLUTIE SINDS 1970

1. INLEIDING	9
2. METHODOLOGIE	11
2.1. Afbakening van de kernen	11
2.2. Het actualiseringsprobleem	11
2.3. Gegevens	12
3. KWANTITATIEVE ANALYSE VAN DE WOONKERNEN PER PROVINCIE EN PER GEWEST	13
3.1. Aantal woonkernen ingedeeld naar grootteklasse van hun bevolking (provincies en gewesten)	13
3.1.1. Toestand in 1970	13
3.1.2. Toestand in 1981	15
3.1.3. Toestand in 1991	15
3.2. Bevolkingsaantal van de woonkernen naar grootteklasse (provincies en gewesten)	15
3.2.1. Toestand in 1970	15
3.2.2. Toestand in 1981	21
3.2.3. Toestand in 1991	24
4. KWANTITATIEVE ANALYSE VAN DE WOONKERNEN VAN MEER DAN 5 000 INWONERS	31
4.1. Kernen van meer dan 50 000 inwoners	31
4.2. Kernen van 5 000 tot 50 000 inwoners	39
5. ANALYSE VAN DE BEVOLKINGSDICHTHEID VAN DE WOONKERNEN	41
5.1. Algemene tendens van het Rijk	41
5.2. Ruimtelijke verschillen per gewest en per provincie	41
6. RUIMTELIJKE ANALYSE VAN DE GEGEVENS	43
6.1. Cartografische onderzoeksmethode	43
6.2. Evolutie van het bevolkingsaantal	43
6.2.1. Gebieden met bevolkingstoename	43
6.2.2. Gebieden met bevolkingsafname	45
6.3. Bevolkingsdichtheid	46
6.4. Aandeel van de verspreid wonende bevolking	46
6.5. Dichtheid van de verspreid wonende bevolking	49
6.6. Evolutie van het aandeel van de verspreid wonende bevolking	51
6.7. Evolutie van de verspreid wonende bevolking	53
6.8. Bevolkingsdichtheid van de woonkernen	53
6.9. Evolutie van de bevolking van de woonkernen	56
BESLUIT	59
BIBLIOGRAFIE	60

II. DE STADSGEWESTEN

1. INLEIDING	69
2. OPBOUW EN DEFINITIES	71
3. CRITERIA EN AFBAKENING VAN DE STADSGEWESTEN	73
3.1. Stadskern	73
3.2. Dichtbebouwde stedelijke wijken en kernstad	73
3.3. Stadsrand en stedelijke woonkern (of morfologische agglomeratie)	73
3.4. Agglomeratie (geoperationaliseerde)	73
3.5. Banlieue en stadsgewest	74
3.6. Forensenwoonzone en stedelijk leefcomplex	76
3.7. Stadsgewesten van 1991 en hun forensenwoonzone - samenstelling	78
4. CARTOGRAFISCHE VOORSTELLING - SYNTHESEKAART	81
5. BELANGRIJKSTE KENMERKEN VAN DE STADSGEWESTEN	85
5.1. Bevolking, oppervlakte en bevolkingsdichtheid	85
5.2. De evolutie van bevolking en oppervlakte tussen 1981 - 1991 - 1995	91
5.3. De werkgelegenheid naar woon- en werkplaats	92
5.4. De werkgelegenheid naar sectoren en grote socio-economische klassen	97
6. INTERNE DIFFERENTIATIE VAN DE GROOTSTE STADSGEWESTEN	105
6.1. Sociaal patroon op gemeentelijk niveau voor alle forensenwoonzones	105
6.2. Sociaal patroon op buurtniveau voor de vijf belangrijkste stadsgewesten	109
6.2.1. Sociaal patroon in het Brusselse stadsgewest	113
6.2.2. Sociaal patroon in het Antwerpse stadsgewest	117
6.2.3. Sociaal patroon in het Gentse stadsgewest	117
6.2.4. Sociaal patroon in het Luikse stadsgewest	117
6.2.5. Sociaal patroon in het stadsgewest Charleroi	125
BESLUIT	129
BIBLIOGRAFIE	130

III. TYPOLOGIE VAN DE BELGISCHE GEMEENTEN NAAR VERSTEDELIJKINGSGRAAD

1. INLEIDING	131
1.1. Doelstelling	131
1.2. De filosofie van de rangschikking	131
2. DE MORFOLOGISCHE VERSTEDELIJKING	133
2.1. De gemeenten van de belangrijkste morfologische agglomeraties van het land	133
2.2. De rangschikking van de andere gemeenten	133
2.2.1. Methodologie	133
2.2.2. Gemeenten met sterke morfologische verstedelijking die niet tot de belangrijkste morfologische agglomeraties behoren	133
2.2.3. Gemeenten met matige morfologische verstedelijking	135

2.2.4. Gemeenten met zwakke morfologische verstedelijking	135
3. DE FUNCTIONELE VERSTEDELIJING	137
3.1. De keuze van de stedelijke functies	137
3.2. De centrale gemeenten van de belangrijkste morfologische agglomeraties van het Rijk	137
3.3. Classificatie van de overige gemeenten	138
3.3.1. Methodologie	138
3.3.1.1. Statistische methodologie en gebruikte variabelen	138
3.3.1.2. Gemeentecategorieën	138
Bijzondere kenmerken van enkele gemeenten	138
Veranderingen van categorie	139
3.3.2. Voorstelling van de resultaten	139
3.3.2.1. Gemeenten met sterke functionele verstedelijking	139
3.3.2.2. Gemeenten met matige en met zwakke functionele verstedelijking	141
4. BELGISCHE GEMEENTEN MET ZEER ZWAKKE VERSTEDELIJING	143
4.1. Problematiek	143
4.2. Methodologie	143
4.3. Voorstelling van de resultaten	143
5. DE FINALE TYPOLOGIE	147
5.1. Methodologie	147
5.2. Ruimtelijke analyse als synthese	147
5.3. Andere methodologische benaderingen	153
5.4. Het in aanmerking nemen van de stadsgewesten	153
6. STATISTISCHE TOEPASSINGEN	154
6.1. Bevolking per categorie	154
6.2. Bevolkingsevolutie	155
6.2.1. Bevolkingsevolutie in de periode 1981-1991	155
6.2.2. Bevolkingsevolutie in de periode 1991-1995	155
6.2.3. Vergelijking van de bevolkingsevolutie in de periode 1981-1991 en 1991-1995	156
BIBLIOGRAFIE	157
SUMMARY	167
1. LOCALITIES IN BELGIUM. FACTS IN 1991 AND EVOLUTION SINCE 1970	167
2. BELGIAN CITY REGIONS	169
3. DISTRICT TYPOLOGY ACCORDING TO THEIR LEVEL OF URBANIZATION	173

I. DE WOONKERNEN IN BELGIE SITUATIE IN 1991 EN EVOLUTIE SINDS 1970

J.M. Halleux, F. Derwael en B. Mérenne-Schoumaker

1. INLEIDING

Sedert de volkstelling van 1970 heeft het NIS het begrip “statistische sector” ingevoerd; sinds de volkstelling van 1991 worden de statistische sectoren “statistische buurten” genoemd. Een rechtstreekse toepassing van deze afbakening van statistische buurten is de mogelijkheid de woonkernen af te bakenen en hun grootte te bepalen, zowel naar aantal inwoners als naar oppervlakte, en dit zonder rekening te houden met gemeentelijke, provinciale of gewestelijke administratieve grenzen.

Het NIS heeft het begrip “woonkern” ingevoerd om zeer nauwkeurig de werkelijke grootte van de verschillende morfologische agglomeraties (van kleine kern tot zeer grote stad) te kennen, zonder rekening te moeten houden met administratieve beperkingen; tegelijkertijd is deze methodologie ook geschikt om de kenmerken van de verspreide bewoning te onderzoeken.

Zo kan men, dankzij de gegevens van de volkstelling van 1991, een gedetailleerde rangschikking opstellen van het geheel van de woonkernen van het Rijk op basis van hun aantal inwoners. Nadien worden de ruimtelijke verschillen van de bewoning in België, zowel gewestelijk, provinciaal als tussen geografische streken, geanalyseerd. Tegelijkertijd wordt de evolutie van de bewoning, op basis van de volkstelling van 1970 en van 1981, geanalyseerd.

2. METHODOLOGIE

2.1. AFBAKENING VAN DE KERNEN

Voor het NIS is een “woonkern” (of morfologische agglomeratie) “het landschapsdeel dat aaneensluitend bebouwd is door huizen met hun hovingen, openbare gebouwen, kleine industriële of handelsuitrustingen met inbegrip van de tussenliggende verkeerswegen, parken, sportterreinen enz. Het wordt begrensd door landbouwgrond, bossen, braak en woeste gronden, waartussen zich eventueel een “verspreide bewoning” bevindt. Zowel steden, dorpen als gehuchten kunnen woonkernen vormen. Ze kunnen ook de vorm aannemen van de in ons land zo veelvuldig voorkomende lintbebouwing.” (H. Van der Haegen, M. Pattyn en S. Rousseau, Statistisch Bulletin, nr. 5-6, p.266, 1981).

Om woonkernen af te bakenen werd het criterium continuïteit van bebouwing gekoppeld aan de indeling in statistische sectoren. Maar in 1970 werden sommige buurten niet als statistische sector afgebakend en werden derhalve dus ook niet weerhouden als woonkern. Bij de volkstelling van 1981 werden de grenzen van de sectoren aangepast zodat het aantal woonkernen veranderde. Deze verandering wordt eerder veroorzaakt door een gewijzigde methodologie dan door wijzigingen op het terrein.

De volgende werkwijze werd toegepast voor de afbakening van woonkernen in 1970 en in 1981 (H. Van der Haegen, M. Pattyn en S. Rousseau, 1981) rekening houdend met voorafgaande bemerkingen:

- de woonkern of de morfologische agglomeratie bestaat uit een enkele sector of uit meerdere aan elkaar grenzende sectoren;
- een sector sluit bij de volgende aan wanneer de bebouwing of de stedelijk gebruikte oppervlakte over een gans front of langs verscheidene wegen de aanpalende sector binnendringt;
- in de moeilijke gevallen van bevolkingsconcentraties bij lintbebouwing, zowel indien het over één sector gaat als over meerdere aangrenzende sectoren, wordt de sector in twee gesplitst indien de bebouwing over meer dan 100m. onderbroken is of minstens over 50m. indien de bebouwing zich over verschillende kilometers uitstrekt;
- indien de statistische sector gekenmerkt wordt door lintbebouwing die frequent onderbroken wordt door open ruimten, dan wordt de bewoning ervan als verspreide bewoning beschouwd;
- voor de overgangssectoren, gesitueerd aan de rand van de stedelijke zones en die het meeste problemen leveren (ze hebben dikwijls een tamelijk lage bevolkingsdichtheid -dikwijls minder dan 6 inwoners/ha - intermediair gelegen tussen de dichtheden van de sectoren met “geconcentreerde bewoning” en deze met “verspreide bewoning”), houdt men rekening met het dominerend karakter of de evolutietendens van de sector om te beslissen of hij al dan niet deel uitmaakt van de woonkern.

2.2. HET ACTUALISERINGSPROBLEEM

Tussen 1981 en 1991 werden er geen wijzigingen aangebracht aan de grenzen van de statistische sectoren. De grenzen en het aantal statistische sectoren zijn aldus dezelfde in 1991 en in 1981. Vermits de actualisering van de grenzen van het geheel van de woonkernen niet tot het onderwerp van deze monografie behoort, diende de studie uitgevoerd te worden uitgaande van de bestaande grenzen.

Vanuit methodologisch standpunt betekent dit dat er met grenzen gewerkt wordt die niet perfect aan de werkelijkheid beantwoorden; waarschijnlijk zijn verschillende kernen morfologisch groter geworden zoals dit werd aangetoond bij de nieuwe grenzen van de morfologische agglomeraties van de regionale steden (zie hoofdstuk over de analyse van de stadsgewesten).

2.3. GEGEVENS

Deze studie is gebaseerd op de gegevens van alle statistische buurten van het land. Voor elke buurt worden verschillende gegevens behandeld:

- het feit dat de buurt wel of niet tot een woonkern behoort;
- de woonkern tot dewelke de buurt behoort;
- het aantal inwoners in 1981 en 1991;
- de oppervlakte.

3. KWANTITATIEVE ANALYSE VAN DE WOONKERNEN PER PROVINCIE EN PER GEWEST

3.1. AANTAL WOONKERNEN INGEDEELD NAAR GROOTTEKLASSE VAN HUN BEVOLKING (PROVINCIES EN GEWESTEN)

3.1.1. Toestand in 1970 (tabel I.1)

In 1970 telde België 3 645 woonkernen; 75,7% van deze kernen telt minder dan 1 000 inwoners terwijl slechts 2,6% kernen meer dan 10 000 inwoners telt.

Er zijn regionale verschillen: het Waalse Gewest telt meer kleine kernen (71% van de kernen met minder dan 1 000 inwoners bevindt zich in Wallonië), terwijl het Vlaamse Gewest veel kernen van gemiddelde grootte telt (65% van de kernen van 1 000 tot 10 000 inwoners ligt in Vlaanderen) of die tot de hogere klassen behoren (70% van de woonkernen van 10 000 tot 50 000 inwoners is Vlaams).

Dit regionale verschil uit zich vooral in de klasse van woonkernen van 20 000 tot 50 000 inwoners vermits 17 van de 19 kernen van deze klasse zich in Vlaanderen bevinden.

Voor de grote stedelijke agglomeraties bestaat er een evenwicht tussen de gewesten vermits, met uitzondering van het Brusselse Gewest, zowel het Vlaamse als het Waalse Gewest 3 agglomeraties van meer dan 100 000 inwoners hebben (Luik, Charleroi en Bergen in Wallonië en Antwerpen, Gent en Brugge in Vlaanderen).

Tabel 1.1: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en per gewest in 1970

Provincie	> 100 000 absoluut	%	10 000 - < 100 000 absoluut	%	2 000 - < 10 000 absoluut	%	< 2 000 absoluut	%	Totaal woonkernen absoluut	%
Antwerpen	1	0,4	15	6,1	66	27,1	162	66,4	244	100,0
West-Vlaanderen	1	0,4	14	4,8	53	18,3	221	76,5	289	100,0
Oost-Vlaanderen	1	0,3	19	5,3	62	17,2	279	77,2	361	100,0
Limburg	0	0,0	10	3,8	39	14,7	216	81,5	265	100,0
Brabant	1	0,2	9	2,2	42	10,1	365	87,5	417	100,0
Henegouwen	2	0,4	11	2,2	51	10,1	440	87,3	504	100,0
Luik	1	0,2	5	0,9	25	4,7	502	94,2	533	100,0
Luxemburg	0	0,0	2	0,4	13	2,4	517	97,2	532	100,0
Namen	0	0,0	4	0,8	13	2,6	483	96,6	500	100,0
België	7	0,2	89	2,4	364	10,0	3 185	87,4	3 645	100,0
Waals Gewest	3	0,1	27	1,2	112	5,0	2 108	93,7	2 250	100,0
Vlaams Gewest	3	0,2	62	4,5	252	18,1	1 077	77,2	1 394	100,0
Brussels Gewest	1	100,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	100,0

Bron: H. Van der Haegen, M. Pattyn en S. Rousseau, 1981, p.269.

3.1.2. Toestand in 1981 (tabel I.2)

Tussen 1970 en 1981 nam het aantal kernen toe met 194 eenheden (+5,3%). In de bovenstaande methodologische nota werd reeds uitgelegd dat deze toename eerder te wijten is aan methodologische wijzigingen dan aan veranderingen op het terrein: sommige gehuchten met minder dan 200 inwoners werden in 1970 niet als kern beschouwd maar in 1981 wel.

Wat de verdeling naar grootteklasse van de bevolking betreft heeft de absolute toename geen invloed op de relatieve verdeling vermits de percentages identiek zijn aan die van 1970: 75,7% van de kernen telt minder dan 1 000 inwoners en 2,6% meer dan 10 000 inwoners.

3.1.3. Toestand in 1991 (tabel I.3)

Tussen 1981 en 1991 werden de grenzen van de statistische sectoren niet gewijzigd en ook de afbakening van de kernen werd niet herzien; België telt dus hetzelfde aantal woonkernen in 1981 als in 1991, nl. 3 839.

Niettegenstaande er in het laatste decennium geen radicale veranderingen plaatsgrijpen in de verdeling van de woonkernen, kunnen toch twee belangrijke tendensen aangestipt worden: vooreerst vermindert het aantal zeer kleine kernen van minder dan 1 000 inwoners ten voordele van de kernen van 1 000 tot 2 000 inwoners, en verder neemt het aantal kernen tussen 20 000 en 50 000 inwoners toe (+3 sedert 1981 en +5 sedert 1970).

Er bestaan regionale verschillen bij de vermindering van het aantal zeer kleine kernen. In Vlaanderen is de vermindering van het aantal kleine kernen (minder dan 1 000 inwoners) ten voordele van de kernen van de hogere klasse (van 1 000 tot 5 000 inwoners) groter (-2,7%) dan in Wallonië (-0,3%).

3.2. BEVOLKINGSAANTAL VAN DE WOONKEREN NAAR GROOTTEKLASSE (PROVINCIES EN GEWESTEN)

In dit deel van de studie zullen voor de volkstelling van 1970 en 1981 enkel de grote tendensen van het Rijk en de gewesten behandeld worden. Voor de volkstelling van 1991 zal de analyse doorgevoerd worden tot op provinciaal niveau.

3.2.1. Toestand in 1970 (tabel I.4)

In 1970 woont 84% van de bevolking in een woonkern en 16% in sectoren met verspreide bewoning.

Indien men een vergelijking maakt van de bevolking naar grootteklasse, stelt men vast dat voor Vlaanderen en Wallonië samengenomen, een even groot percentage in de zeer kleine kernen (minder dan 1 000 inwoners) en in de sectoren met verspreide bewoning, nl. 29% van de bevolking, woont.

Indien men nauwkeuriger vergelijkt stelt men vast dat in Vlaanderen 21,8% van de bevolking in sectoren met verspreide bewoning woont en in Wallonië slechts 11,4%. Bijgevolg compenseert de bevolking van de zeer kleine kernen in Wallonië precies de kleinere waarde van de verspreide bewoning.

De 7 grote agglomeraties van het Rijk (meer dan 100 000 inwoners) tellen 3 160 015 inwoners en dit stemt ongeveer overeen met een derde van de bevolking van het land.

Tabel I.2: Aantal woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en per gewest in 1981

Tabel I.2a: absolute waarden

Provincie	> 100 000	50 000 - < 100 000	20 000 - < 50 000	10 000 - < 20 000	5 000 - < 10 000	1 000 - < 5 000	< 1 000	Totaal aantal kernen	Totale bevolking	Aantal inwoners per kern	Index grootte: Rijk=100
Antwerpen	1	1	4	11	26	89	125	257	1 569 876	6 108,5	238,1
West-Vlaanderen	1	2	4	9	14	90	202	322	1 079 253	3 351,7	130,6
Oost-Vlaanderen	1	1	4	19	19	106	205	355	1 331 192	3 749,8	146,2
Limburg	0	1	2	7	15	100	187	312	716 888	2 297,7	89,6
Vlaams-Brabant	0	1	2	2	18	72	139	234	932 920	3 986,8	155,4
Vlaams Gewest	3	6	16	48	92	457	858	1 480	5 630 129	3 804,1	148,3
Waals-Brabant	0	0	1	4	1	31	152	189	291 009	1 539,7	60,0
Henegouwen	2	1	3	5	14	87	386	498	1 301 477	2 613,4	101,9
Luk	1	1	0	4	7	61	491	565	999 413	1 768,9	69,0
Luxemburg	0	0	0	2	3	30	502	537	221 926	413,3	16,1
Namen	0	1	1	1	3	46	517	569	407 400	716,0	27,9
Waals Gewest	3	3	5	16	28	255	2 048	2 358	3 221 225	1 366,1	53,2
Brussels Gewest	1	0	0	0	0	0	0	1	997 293	997 293,0	38 874,5
België	7	9	21	64	120	712	2 906	3 839	9 848 647	2 565,4	100,0

Tabel I.2: Aandeel woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en per gewest in 1981

Tabel I.2b: relatieve waarden

Provincie	> 100 000	50 000 - < 100 000	20 000 - < 50 000	10 000 - < 20 000	5 000 - < 10 000	1 000 - <5 000	< 1 000	Totaal kernen
Antwerpen	0,4	0,4	1,6	4,3	10,1	34,6	48,6	100,0
West-Vlaanderen	0,3	0,6	1,2	2,8	4,3	28,0	62,7	100,0
Oost-Vlaanderen	0,3	0,3	1,1	5,4	5,4	29,9	57,7	100,0
Limburg	0,0	0,3	0,6	2,2	4,8	32,1	59,9	100,0
Vlaams-Brabant	0,0	0,4	0,9	0,9	7,7	30,8	59,4	100,0
Vlaams Gewest	0,2	0,4	1,1	3,2	6,2	30,9	58,0	100,0
Waals-Brabant	0,0	0,0	0,5	2,1	0,5	16,4	80,4	100,0
Henegouwen	0,4	0,2	0,6	1,0	2,8	17,5	77,5	100,0
Luik	0,2	0,2	0,0	0,7	1,2	10,8	86,9	100,0
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	0,4	0,6	5,6	93,5	100,0
Namen	0,0	0,2	0,2	0,2	0,5	8,1	90,9	100,0
Waals Gewest	0,1	0,1	0,2	0,7	1,2	10,8	86,9	100,0
Brussels Gewest	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
België	0,2	0,2	0,5	1,7	3,1	18,5	75,7	100,0

Tabel I.3: Aantal woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en per gewest in 1991

Tabel I.3a: absolute waarden

Provincie	> 100 000	50 000 - < 100 000	20 000 - < 50 000	10 000 - < 20 000	5 000 - < 10 000	1 000 - < 5 000	< 1 000	Totaal aantal kernen	Totale bevolking	Aantal inwoners per kern	Index grootte: Rijk=100
Antwerpen	1	1	4	13	27	92	119	257	1 605 167	6 245,8	240,3
West-Vlaanderen	1	2	4	8	18	90	199	322	1 106 829	3 437,4	132,2
Oost-Vlaanderen	1	1	4	18	21	110	200	355	1 335 793	3 762,8	144,8
Limburg	0	1	3	6	14	101	187	312	750 435	2 405,2	92,5
Vlaams-Brabant	0	1	2	4	16	81	130	234	970 701	4 148,3	159,6
Vlaams Gewest	3	6	17	49	96	474	835	1 480	5 768 925	3 897,9	150,0
Waals-Brabant	0	0	3	2	1	32	151	189	321 144	1 699,2	65,4
Henegouwen	2	1	3	5	13	91	383	498	1 278 791	2 567,9	98,8
Luik	1	1	0	4	8	63	488	565	999 646	1 769,3	68,1
Luxemburg	0	0	0	2	3	28	504	537	232 813	433,5	16,7
Namen	0	1	1	1	3	48	515	569	423 317	744,0	28,6
Waals Gewest	3	3	7	14	28	262	2 041	2 358	3 255 711	1 380,7	53,1
Brussels Gewest	1	0	0	0	0	0	0	1	954 045	954 045,0	36704,0
België	7	9	24	63	124	736	2 876	3 839	9 978 681	2 599,3	100,0

Tabel I.3: Aandeel woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en per gewest in 1991

Tabel I.3b: relatieve waarden

Provincie	> 100 000	50 000 - < 100 000	20 000 - < 50 000	10 000 - < 20 000	5 000 - < 10 000	1 000 - < 5 000	< 1 000	Totaal kernen
Antwerpen	0,4	0,4	1,6	4,7	10,9	35,8	46,3	100,0
West-Vlaanderen	0,3	0,6	1,2	2,5	5,6	28,0	61,8	100,0
Oost-Vlaanderen	0,3	0,3	1,1	5,1	5,9	31,0	56,3	100,0
Limburg	0,0	0,3	1,0	1,9	4,5	32,4	59,9	100,0
Vlaams-Brabant	0,0	0,4	0,9	1,7	6,8	34,6	55,6	100,0
Vlaams Gewest	0,2	0,4	1,1	3,2	6,6	32,0	56,4	100,0
Waals-Brabant	0,0	0,0	1,6	1,1	0,5	16,9	79,9	100,0
Henegouwen	0,4	0,2	0,6	1,0	2,6	18,3	76,9	100,0
Luik	0,2	0,2	0,0	0,7	1,4	11,2	86,4	100,0
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	0,4	0,6	5,2	93,9	100,0
Namen	0,0	0,2	0,2	0,2	0,5	8,4	90,5	100,0
Waals Gewest	0,1	0,1	0,3	0,6	1,2	11,1	86,6	100,0
Brussels Gewest	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
België	0,2	0,2	0,6	1,6	3,3	19,2	74,9	100,0

Tabel I.4: Aantal inwoners in de woonkernen in de grootteklasse van hun bevolking per provincie en per gewest in 1970

Provincie	> 100 000		10 000 - < 100 000		2 000 - < 10 000		< 2 000		Verspreide bewoning		Totaal woonkernen	
	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%
Antwerpen	576 467	37,5	359 462	23,4	269 058	17,5	130 306	8,5	201 547	13,1	1 537 140	100,0
West-Vlaanderen	1 04 785	9,9	387 360	36,5	206 270	19,5	144 319	13,6	217 000	20,5	1 059 734	100,0
Oost-Vlaanderen	248 374	18,9	353 252	26,9	237 079	18,0	197 804	15,1	277 100	21,1	1 313 609	100,0
Limburg	0	0,0	196 140	30,1	143 814	22,0	156 301	23,9	156 510	24,0	652 765	100,0
Brabant	1 283 444	59,2	189 525	8,7	164 212	7,6	208 180	9,6	323 430	14,9	2 168 791	100,0
Henegouwen	472 454	36,0	265 005	20,2	208 442	15,9	214 579	16,4	151 016	11,5	1 311 496	100,0
Luik	474 491	47,2	123 005	12,2	103 463	10,3	190 404	19,0	113 614	11,3	1 004 977	100,0
Luxemburg	0	0,0	27 529	12,6	45 648	21,0	128 298	59,0	16 045	7,4	217 520	100,0
Namen	0	0,0	113 858	29,6	51 867	13,5	171 820	44,6	47 367	12,3	384 912	100,0
België	3 160 015	32,7	2 015 136	20,9	1 429 853	14,8	1 542 311	16,0	1 503 629	15,6	9 650 944	100,0
Waals Gewest	946 945	30,3	595 235	19,1	444 447	14,2	780 267	25,0	356 086	11,4	3 122 980	100,0
Vlaams Gewest	929 626	17,7	1 419 901	27,2	985 406	18,8	762 044	14,5	1 144 376	21,8	5 241 353	100,0
Brussels Gewest	1 283 444	99,8	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3 167	0,2	1 286 611	100,0

Bron: H. Van der Haegen, M. Pattyn en S. Rousseau, 1981, p.270.

Methodologische nota: De totale bevolking van iedere provincie of gewest stemt niet volledig overeen met het administratief bevolkingsaantal, aangezien sommige woonkernen zich over twee provincies en/of gewesten uitstrekken. Het gedeelte van de woonkern met het laagste bevolkingsaantal wordt dan bij de regio of provincie geteld waar zich het belangrijkste aandeel van de woonkern situeert.

3.2.2. Toestand in 1981 (tabel I.5)¹

De situatie naar grootteklasse in 1981 verschilt nogal sterk van die van 1970.

De grootste veranderingen hebben betrekking op de zeer kleine kernen en op de verspreide bewoning, vermits deze twee klassen samen nu slechts 21,5% van de bevolking vertegenwoordigen tegenover 29% in 1970. De grootste toename tussen 1970 en 1981 kenmerkt de klasse van de woonkernen van 5 000 à 10 000 inwoners, nl. een toename van 42,2%. Het aandeel van de grote agglomeraties van meer dan 100 000 inwoners blijft gelijk, nl. een derde van de totale bevolking.

In de jaren zeventig neemt de bevolking in de woonkernen dus toe vermits het vooral de verspreid wonende bevolking is die afneemt; enkel de klasse van de kleine kernen neemt af en dit weeral ten voordele van de kleine en middelgrote woonkernen (+17,6% voor de woonkernen van 5 000 tot 10 000 inwoners).

De algemene tendensen die op niveau van het Rijk worden waargenomen gelden niet systematisch bij de gewesten; er treden duidelijke verschillen op, zowel bij de relatieve cijfers per klasse alsook bij de evolutie:

-het grootste verschil treffen we aan bij de kernen van minder dan 1 000 inwoners; in Wallonië vertegenwoordigen ze 18% van de bevolking en in Vlaanderen slechts 6,4%;

-daarentegen woont 18,5% van de bevolking van Wallonië in grote dorpen en kleine steden (van 5 000 tot 50 000 inwoners) en in Vlaanderen 31,3%;

-wat de evolutie betreft is het meest opvallende feit op niveau van het Rijk, de sterke vermindering van de verspreid wonende bevolking (met 25% in relatieve cijfers, 379 000 inwoners in absolute cijfers); deze daling is vooral uitgesproken in Vlaanderen waar het percentage daalt van 21,8% in 1970 naar 14,6% in 1981. Het beschouwen van kleinere gehuchten als woonkern in 1981 t.o.v. 1970 evenals de aanpassing van de grenzen van de woonkernen dragen wel bij tot de daling van de verspreid wonende bevolking;

-op niveau van de woonkernen nemen we in Wallonië een groei waar bij de woonkernen van meer dan 20 000 inwoners en vooral in de klasse van 20 000 tot 50 000 inwoners (2,7% in 1970 en 5,3% in 1981). We constateren er een stagnatie, zelfs een vermindering in de klasse van de woonkernen van 5 000 tot 20 000 inwoners;

-in Vlaanderen is de evolutie tegengesteld: de woonkernen van meer dan 50 000 inwoners kennen een uitgesproken groei terwijl de klasse van de middelgrote woonkernen (van 20 000 tot 50 000 inwoners) achteruitgaat: de klasse van de grote dorpen en de kleine steden (5 000 tot 20 000 inwoners) daarentegen groeit.

¹ Methodologische commentaar

De cijfers van de tabellen 5 en 8 stemmen overeen met de bevolking van de woonkernen van de provincies. Het is belangrijk op te merken dat deze bevolkingsaantallen niet overeenstemmen met het aantal inwoners van de kernen per provincie; dit wordt verklaard door het feit dat de morfologische grens van de kernen niet stopt aan de provinciegrens. Zo bevat de kern van Moeskroen (47 516 inwoners in 1991) 1 603 inwoners van West-Vlaanderen.

In de kolommen winst en verlies worden dus de bevolkingsaantallen die een provincie wint of verliest ten voordele van de kernen van een naburige provincie aangeduid.

Het is ook nuttig de aandacht te vestigen op het feit dat de totale bevolking niet overeenstemt met de som van de bevolking die in woonkernen woont ("bevolking van de kernen" - "verlies" + "winst") en met de verspreid wonende bevolking. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat elke provincie een aantal inwoners telt die niet gelokaliseerd werden, zodat ze noch bij de woonkernen noch bij de verspreide bewoning konden gelokaliseerd worden.

Tabel I.5: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en per gewest in 1981

Tabel I.5a: absolute waarden

Provincie	> 100 000	50 000 - < 100 000	20 000 - < 50 000	10 000 - < 20 000	5 000 - < 10 000	1 000 - < 5 000	< 1 000	Totaal kernen	Afname	Toename	Verspreide bewoning	Totale bevolking
Antwerpen	656 495	77 858	116 291	153 288	170 836	199 118	50 225	1 424 111	1 043	3 751	140 465	1 569 876
West-Vlaanderen	106 551	167 494	112 470	120 285	93 143	221 184	82 304	903 431	6 327	2 016	177 925	1 079 253
Oost-Vlaanderen	228 677	62 491	110 041	273 084	121 210	232 799	89 044	1 117 346	3 882	406	214 205	1 331 192
Limburg	0	55 323	71 124	103 716	94 735	190 579	81 360	596 837	389	441	117 838	716 888
Vlaams-Brabant	257 661	77 229	65 157	22 702	135 447	145 582	58 671	762 449	4 038	4 719	168 918	932 920
Vlaams Gewest	1 249 384	440 395	475 083	673 075	615 371	989 262	361 604	4 804 174	15 679	11 333	819 351	5 630 129
Waals-Brabant	48 462	0	21 274	62 093	6 184	61 189	54 260	253 462	0	633	36 857	291 009
Henegouwen	474 984	99 746	116 571	65 398	105 810	172 868	134 525	1 169 902	3 427	7 534	126 231	1 301 477
Luik	476 279	69 602	0	53 907	48 828	120 046	144 596	913 258	0	389	84 599	999 413
Luxemburg	0	0	0	29 584	18 786	54 901	100 556	203 827	0	0	17 599	221 926
Namen	0	78 121	31 683	11 543	21 973	84 506	141 369	369 195	1 561	778	38 633	407 400
Waals Gewest	999 725	247 469	169 528	222 525	201 581	493 510	575 306	2 909 644	4 988	9 334	303 919	3 221 225
Brussels Gewest	995 909	0	0	0	0	0	0	995 909	0	0	1 147	997 293
België	3 245 018	687 864	644 611	895 600	816 952	1 482 772	936 910	8 709 727	20 667	20 667	1 124 417	9 848 647

Tabel I.5: Aandeel inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en per gewest in 1981

Tabel I.5b: relatieve waarden

Provincie	> 100 000	50 000 - < 100 000	20 000 - < 50 000	10 000 - < 20 000	5 000 - < 10 000	1 000 - < 5 000	< 1 000	Totaal kernen	Verspreide bevolking	Totale bevolking
Antwerpen	41,8	5,0	7,4	9,8	10,9	12,7	3,2	90,7	8,9	99,7
West-Vlaanderen	9,9	15,5	10,4	11,1	8,6	20,5	7,6	83,7	16,5	100,2
Oost-Vlaanderen	17,2	4,7	8,3	20,5	9,1	17,5	6,7	83,9	16,1	100,0
Limburg	0,0	7,7	9,9	14,5	13,2	26,6	11,3	83,3	16,4	99,7
Vlaams-Brabant	27,6	8,3	7,0	2,4	14,5	15,6	6,3	81,7	18,1	99,8
Vlaams Gewest	22,2	7,8	8,4	12,0	10,9	17,6	6,4	85,3	14,6	99,9
Waals-Brabant	16,7	0,0	7,3	21,3	2,1	21,0	18,6	87,1	12,7	99,8
Henegouwen	36,5	7,7	9,0	5,0	8,1	13,3	10,3	89,9	9,7	99,6
Luik	47,7	7,0	0,0	5,4	4,9	12,0	14,5	91,4	8,5	99,8
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	13,3	8,5	24,7	45,3	91,8	7,9	99,8
Namen	0,0	19,2	7,8	2,8	5,4	20,7	34,7	90,6	9,5	100,1
Waals Gewest	31,0	7,7	5,3	6,9	6,3	15,3	17,9	90,3	9,4	99,8
Brussels Gewest	99,9							99,9	0,1	100,0
België	32,9	7,0	6,5	9,1	8,3	15,1	9,5	88,4	11,4	99,9

3.2.3. Toestand in 1991

Algemene tendensen van 1981 tot 1991 (tabel I.6)

De tendensen die op het niveau van het Rijk werden waargenomen gedurende de jaren zeventig zijn nu totaal gewijzigd:

- de grote kernen (meer dan 50 000 inwoners) groeien niet meer, integendeel; de twee betreffende klassen kennen een achteruitgang van 3,6%;
- de middelgrote woonkernen (van 10 000 tot 50 000 inwoners) gaan vooruit vermits hun bevolking toeneemt met 3%;
- de meest uitgesproken groei gebeurt in de kleine woonkernen (van 1 000 tot 10 000 inwoners) met een positieve evolutie van 4,8%;
- de bevolking van de sectoren met verspreide bewoning neemt met 5% toe, wat overeenstemt met een absolute groei van bijna 60 000 eenheden.

Samengevat kunnen we stellen dat de jaren zeventig gekenmerkt worden door een algemene **toename** van de bevolking in de woonkernen, vooral in de **woonkernen van de klassen van 5 000 tot 100 000 inwoners** met een toename van 17,6%, en in mindere mate bij de **grote kernen (+2,7%)**; de jaren tachtig daarentegen hebben een stagnatie gekend van de bevolking in de woonkernen en een **sterke toename van de verspreide bewoning**.

Indien we de verschillende klassen van woonkernen bekijken stellen we trendveranderingen vast: de **grote kernen** gaan duidelijk achteruit, de **middelgrote kernen** groeien nog altijd (maar veel minder) terwijl de groei van **de kleine kernen** toeneemt. De **zeer kleine kernen** van minder dan 1 000 inwoners gaan niet meer achteruit zoals dit het geval was tussen 1970 en 1981.

Tabel I.6: Bevolkingsevoluatie van de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en per gewest tussen 1981 en 1991

Provincie	> 100 000	50 000 - < 100 000	20 000 - < 50 000	10 000 - < 20 000	5 000 - < 10 000	1 000 - < 5 000	< 1 000	Totaal kernen	Verspreide bewoning	Totale bevolking
Antwerpen	96,5	97,0	102,3	111,7	109,4	104,1	97,9	101,3	110,8	102,2
West-Vlaanderen	98,9	99,6	101,2	102,3	136,3	98,3	97,7	103,4	98,4	102,6
Oost-Vlaanderen	96,1	95,3	101,6	97,8	115,4	101,0	96,4	100,2	101,6	100,3
Limburg	0,0	99,1	130,4	82,5	100,5	108,6	101,8	103,5	111,1	104,7
Vlaams-Brabant	100,8	99,6	102,6	194,2	88,7	113,5	88,2	102,9	109,2	104,0
Vlaams Gewest	97,5	98,5	106,1	102,7	108,7	104,3	96,8	102,0	105,4	102,5
Waals-Brabant	108,6	0,0	302,4	40,3	115,3	108,9	108,8	108,4	122,9	110,4
Henegouwen	94,3	97,1	96,8	98,0	93,2	103,1	99,8	96,8	107,3	98,3
Luik	94,3	95,3	0,0	99,6	110,9	101,1	102,4	97,8	122,5	100,0
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	98,9	97,7	97,2	108,6	103,1	123,8	104,9
Namen	0,0	98,3	97,6	100,1	101,4	104,4	103,3	101,8	122,5	103,9
WaaIs Gewest	95,0	97,0	122,8	82,5	99,5	102,9	103,7	99,2	116,3	101,1
Brussels Gewest	95,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	95,5	87,6	95,7
België	96,1	97,9	110,5	97,7	106,5	103,8	101,0	100,3	108,3	101,3

Gewestelijke en provinciale verschillen: evolutietendensen van 1981 tot 1991 (tabel 1.8)

De synthesetabel hieronder geeft een samenvatting van de gewestelijke verschillen inzake bewoning in België.

Tabel 1.7a. Bevolking van de gewesten naar belangrijkste grootteklassen van de woonkernen - absolute waarden

	> 50 000	van 10 000 tot 50 000	van 1 000 tot 10 000	< 1 000	Verspreide bewoning	Totaal
Vlaanderen	1 652 172	1 195 184	1 701 083	350 055	870 431	5 768 925
Wallonië	1 189 886	391 718	708 318	596 478	369 311	3 255 711

Tabel 1.7b. Bevolking van de gewesten naar belangrijkste grootteklassen van de woonkernen - relatieve waarden

	> 50 000	van 10 000 tot 50 000	van 1 000 tot 10 000	< 1 000	Verspreide bewoning	Totaal
Vlaanderen	28,6	20,7	29,5	6,1	15,1	100,0
Wallonië	36,6	12,0	21,8	18,3	11,3	100,0

Tabel 1.7b toont duidelijk aan hoe de verdeling van de bevolking van de woonkernen naar belangrijkste grootteklassen per gewest verschilt. In Vlaanderen leeft meer dan de helft van de bevolking in een kleine of een middelgrote woonkern, in Wallonië maar een derde van de bevolking. Het aandeel van de bevolking dat in grote steden en vooral in kleine kernen woont is daarentegen groter in Wallonië. Ten slotte is de verspreid wonende bevolking, traditioneel, belangrijker in Vlaanderen dan in Wallonië.

De totale bevolking neemt lichtjes toe in het Vlaamse en in het Waalse Gewest (respectievelijk 2,5% en 1,1%) en neemt duidelijk af in het Brusselse Gewest (-4,3%). In het Vlaamse Gewest zijn er geen grote verschillen tussen de provincies qua toename (de toename situeert zich tussen +0,3% in Oost-Vlaanderen en +4,7% in Limburg). De verschillen zijn belangrijker in Wallonië; twee provincies onderscheiden zich duidelijk: enerzijds Henegouwen als enige Belgische provincie waar de bevolking in de jaren tachtig afneemt en anderzijds Waals-Brabant waar de bevolking met 10,4% toeneemt.

In het algemeen gaat de bevolking van **de grote woonkernen** (meer dan 50 000 inwoners) in het hele land achteruit (de bevolking van elk van de 16 kernen van meer dan 50 000 inwoners neemt af). Nochtans constateren we regionaal toch verschillen:

-de omvang van de bevolking die in een kern van meer dan 100 000 inwoners woont neemt toe in Brabant (+0,5% in Vlaams-Brabant en +8,6% in Waals-Brabant); deze toename wordt door de aanwezigheid van de woonkern Brussel verklaard;

-de achteruitgang in de grote kernen is meer uitgesproken in Wallonië dan in Vlaanderen; de provincie Henegouwen en Luik vertonen de sterkste achteruitgang (sterke achteruitgang in de steden Charleroi, Bergen, Luik en Verviers en in mindere mate in La Louvière). In absolute cijfers is deze Waalse achteruitgang zeer groot vermits de woonkernen van deze vijf steden samen meer dan een miljoen inwoners hebben (1 060 430), wat overeenstemt met bijna een derde van de Waalse bevolking.

Voor **de middelgrote woonkernen** (van 10 000 tot 50 000) is de bevolkingstoename duidelijk in Vlaanderen (+4,1%), terwijl de algemene achteruitgang die geconstateerd werd op niveau van de grote agglomeraties in Wallonië ook in deze bevolgingsklasse plaatsgrijpt (-1%); 75% van de bevolking van deze twee grootteklassen woont in Vlaanderen (deze twee grootteklassen samen vertegenwoordigen 20% van de Vlaamse bevolking en 12% van de Waalse bevolking); hieruit volgt dat de absolute toename van de bevolking van de middelgrote Vlaamse kernen zeer belangrijk is.

Tabel I.8: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en per gewest in 1991

Tabel I.8a: absolute waarden

Provincie	> 100 000	50 000 - < 100 000	20 000 - < 50 000	10 000 - < 20 000	5 000 - < 10 000	1 000 - < 5 000	< 1 000	Totaal kernen	Afname	Toename	Verspreide bevolking	Totale bevolking
Antwerpen	633 809	75 514	119 017	171 178	186 906	207 239	49 177	1 442 840	1 003	3 754	155 684	1 605 167
West-Vlaanderen	105 402	166 782	113 771	123 104	126 932	217 520	80 449	933 960	6 996	1 891	175 090	1 106 829
Oost-Vlaanderen	219 723	59 585	111 842	267 104	139 906	235 145	85 842	1 119 147	3 817	388	217 537	1 335 793
Limburg	0	54 846	92 731	85 516	95 179	206 912	82 818	618 002	413	367	130 941	750 435
Vlaams-Brabant	259 597	76 914	66 842	44 079	120 145	165 199	51 769	784 545	4 022	4 679	184 422	970 701
Vlaams Gewest	1 218 531	433 641	504 203	690 981	669 068	1 032 015	350 055	4 898 494	16 251	11 079	863 674	5 768 925
Waals-Brabant	52 645	0	64 322	25 032	7 131	66 608	59 028	274 766	3	565	45 297	321 144
Henegouwen	448 005	96 854	112 859	64 085	98 659	178 208	134 258	1132 928	3 320	7 995	135 488	1 278 791
Luik	449 217	66 354	0	53 674	54 144	121 347	148 066	892 802	0	413	103 643	999 646
Luxemburg	0	0	0	29 258	18 360	53 376	109 156	210 150	0	0	21 792	232 813
Namen	0	76 811	30 928	11 560	22 289	88 196	145 970	375 754	1 342	864	47 325	423 317
Waals Gewest	949 867	240 019	208 109	183 609	200 583	507 735	596 478	2 886 400	4 665	9 837	353 545	3 255 711
Brussels Gewest	951 126	0	0	0	0	0	0	951 126	0	0	1 005	954 045
België	3 119 524	673 660	712 312	874 590	869 651	1 539 750	946 533	8 736 020	20 916	20 916	1 218 224	9 978 681

Tabel 1.8: Aandeel inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en per gewest in 1991

Tabel 1.8b: relatieve waarden

Provincie	> 100 000	50 000 - < 100 000	20 000 - < 50 000	10 000 - < 20 000	5 000 - < 10 000	1 000 - < 5 000	< 1 000	Totaal kernen	Verspreide bewoning	Totale bevolking
Antwerpen	39,5	4,7	7,4	10,7	11,6	12,9	3,1	89,9	9,7	99,6
West-Vlaanderen	9,5	15,1	10,3	11,1	11,5	19,7	7,3	84,4	15,8	100,2
Oost-Vlaanderen	16,4	4,5	8,4	20,0	10,5	17,6	6,4	83,8	16,3	100,1
Limburg	0,0	7,3	12,4	11,4	12,7	27,6	11,0	82,4	17,4	99,8
Vlaams-Brabant	26,7	7,9	6,9	4,5	12,4	17,0	5,3	80,8	19,0	99,8
Vlaams Gewest	21,1	7,5	8,7	12,0	11,6	17,9	6,1	84,9	15,0	99,9
Waals-Brabant	16,4	0,0	20,0	7,8	2,2	20,7	18,4	85,6	14,1	99,7
Henegouwen	35,0	7,6	8,8	5,0	7,7	13,9	10,5	88,6	10,6	99,2
Luik	44,9	6,6	0,0	5,4	5,4	12,1	14,8	89,3	10,4	99,7
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	12,6	7,9	22,9	46,9	90,3	9,4	99,6
Namen	0,0	18,1	7,3	2,7	5,3	20,8	34,5	88,8	11,2	99,9
Waals Gewest	29,2	7,4	6,4	5,6	6,2	15,6	18,3	88,7	10,9	99,5
Brussels Gewest	99,7							99,7	0,1	99,8
België	31,3	6,8	7,1	8,8	8,7	15,4	9,5	87,5	12,2	99,8

Voor **de kleine woonkernen** (van 1 000 tot 10 000 inwoners) is de toename algemeen maar ze is groter in Vlaanderen dan in Wallonië (respectievelijk 6% en 2%). De provinciale verschillen in deze klasse zijn groot: in Vlaanderen gaat dit van +9,6% in West-Vlaanderen tot +1,5% in Vlaams-Brabant. In Wallonië kennen de provincies Henegouwen (-0,7%) en Luxemburg (-2,7%) een afname.

De grootste regionale verschillen worden waargenomen bij **de zeer kleine kernen** (minder dan 1 000 inwoners). Er is niet enkel een verschil in het aandeel van deze klasse in de twee gewesten (6% in Vlaanderen en 18% in Wallonië), maar ook de evolutie verloopt helemaal anders. In Wallonië kent de klasse van de kleine kernen de grootste aangroei (+3,6%) met uitschieters in Waals-Brabant (+8,8%) en Luxemburg (+8,6%); in Luxemburg woont trouwens 50% van de bevolking in kleine kernen. In Vlaanderen daarentegen is de achteruitgang (-3,2%) in deze woonkernen algemeen (behalve in de provincie Limburg).

Ook voor de verspreid wonende bevolking zijn er gewestelijke verschillen. Zo is de toename van de bevolking in deze klasse kenmerkend voor heel het Rijk (behalve in West-Vlaanderen), maar de toename is groter in Wallonië (+18,5%) dan in Vlaanderen (+5,5%). Dit heeft als gevolg dat het Noorden van het land, traditioneel gekenmerkt door een verspreid wonende bevolking, niet meer het alleenrecht voor dit kenmerk bezit, zelfs al blijft het aandeel van deze categorie belangrijker in Vlaanderen dan in Wallonië (respectievelijk 15,2 en 11,2%). De problematiek van de verspreide bewoning zal uitgediept worden in de ruimtelijke analyse.

4. KWANTITATIEVE ANALYSE VAN DE WOONKERNEN VAN MEER DAN 5 000 INWONERS (TABEL I.9)

Per definitie stemmen de woonkernen overeen met de morfologische werkelijkheid van de bebouwing op het terrein. Daaruit volgt dat de woonkernen niet overeenstemmen met de administratieve grenzen (o.a. de gemeentegrenzen). De hiernavolgende analyse moet beschouwd worden als de demografische balans van de jaren tachtig van de Belgische woonkernen van meer dan 5 000 inwoners.

Kwantitatief telt het land 227 woonkernen van meer dan 5 000 inwoners die zich als volgt verdelen: 1 woonkern telt meer dan 1 miljoen inwoners (Brussel), 6 woonkernen hebben meer dan 100 000 inwoners (Antwerpen, Luik, Charleroi, Gent, Bergen en Brugge), 9 tellen meer dan 50 000 inwoners (Kortrijk, La Louvière, Leuven, Namen, Mechelen, Oostende, Verviers, Aalst en Genk), 24 kernen hebben meer dan 20 000 inwoners, 63 tellen meer dan 10 000 inwoners en 124 kernen hebben meer dan 5 000 inwoners. Al deze kernen worden cartografisch voorgesteld op de bijgevoegde figuur I.1.

4.1. KERNEN VAN MEER DAN 50 000 INWONERS

Het is interessant de woonkernen van meer dan 50 000 inwoners te vergelijken met de stadsgewesten van de grote en regionale steden (zie hoofdstuk over de stadsgewesten). Men moet onvermijdelijk vaststellen dat de 16 kernen van meer dan 50 000 inwoners niet overeenstemmen met de 17 stadsgewesten die in 1991 werden gedefinieerd (H. Van der Haegen, E. Van Hecke, G. Juchtmans, 1996). Zo wordt Aalst (59 585 inwoners) niet als stadsgewest beschouwd, terwijl Sint-Niklaas en Doornik (respectievelijk 43 606 en 41 246 inwoners) wel deel uitmaken van een stadsgewest. Dit hangt samen met de definitie van een stadsgewest waarbij de ondergrens 80 000 inwoners bedraagt, agglomeratie- en banlieuegemeenten inbegrepen. Het geval Hasselt is speciaal vermits de twee afzonderlijke woonkernen Hasselt en Genk één stadsgewest vormen.

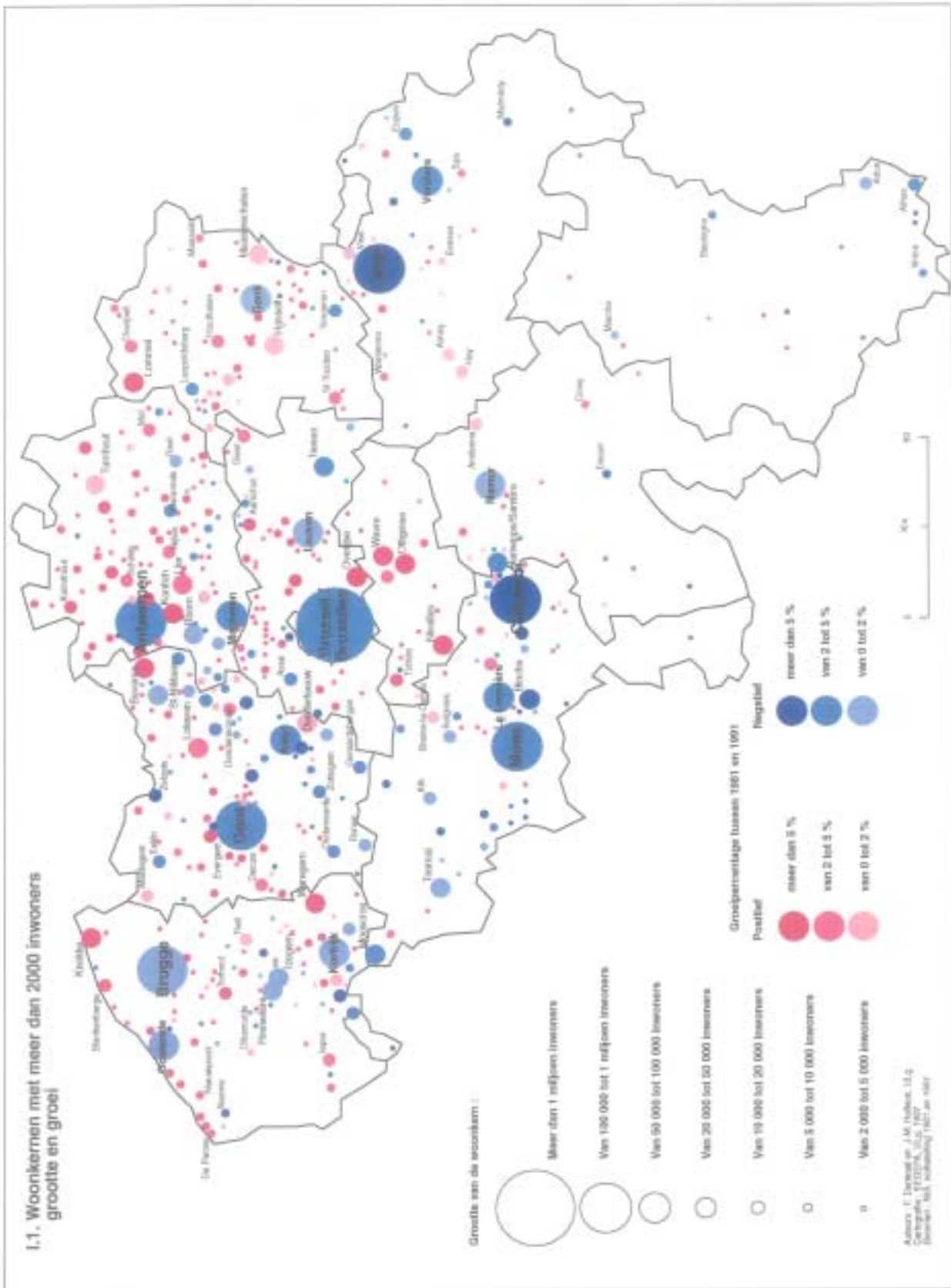
Naar bevolkingsaantal tellen de 16 woonkernen van meer dan 50 000 inwoners 3 792 569 inwoners, wat overeenstemt met 38% van de Belgische bevolking. Noteren we hierbij ook dat 3 118 909 inwoners, wat overeenstemt met een derde van de Belgische bevolking, geconcentreerd voorkomen in een van de 7 grote stedelijke agglomeraties van meer dan 100 000 inwoners.

Wat de evolutie betreft is de bevolking van het geheel van de agglomeraties met meer dan 50 000 inwoners sterk achteruitgegaan vermits we tussen 1981 en 1991 een verlies van 141 722 eenheden vaststellen (-3,6%). Wat meer is, **de bevolking van elk van de 16 woonkernen gaat achteruit**. De eerste positieve evolutie treedt pas op vanaf de 17de kern, Hasselt. Daaruit kunnen we besluiten dat geen enkele belangrijke agglomeratie gevrijwaard blijft van bevolkingsafname.

Zoals verwacht zijn het vooral de zeer grote agglomeraties die de grootste bevolkingsafname kennen: het globale verlies voor de kernen van meer dan 100 000 inwoners bedraagt 4%. De grote Waalse steden worden meer getroffen dan hun soortgenoten uit het Noorden van het land; de kernen Charleroi, Luik en Bergen hebben verliezen van respectievelijk -6,3%, -5,7% en -4,5%.

Figuur I.1 stelt de grootte en het aangroei- of afnamepercentage van het geheel van de woonkernen van meer dan 2 000 inwoners voor. Deze kaart toont de demografische achteruitgang van de zeer grote agglomeraties maar tevens het verschijnsel van de stadsvlucht en suburbanisatie dat zich vooral in Vlaanderen voordoet. In dit gewest worden de meeste grote steden omringd door een gordel van verscheidene perifere woonkernen met een sterke bevolkingstoename. Dit is het geval bij de steden Antwerpen, Gent, Brussel, Kortrijk en Leuven.

In Wallonië komt dit verschijnsel van stadsvlucht en suburbanisatie minder voor. De verklaring hiervoor dient gezocht te worden bij twee kenmerken van het Zuiden van het land: de bevolkingstoename is daar vooral te situeren in de sectoren met verspreide bewoning enerzijds en anderzijds zijn er weinig woonkernen van meer dan 5 000 inwoners.

Tabel 1.9: Woonkernen van meer dan 5 000 inwoners

	Woonkern	Bevolking 1981	Bevolking 1991	Groei	Provincie
1	BRUSSEL	1 303 441	1 262 753	-3,12	
2	ANTWERPEN	656 495	633 809	-3,46	Antwerpen
3	LUIK	476 279	449 217	-5,68	Luik
4	CHARLEROI	305 043	285 763	-6,32	Henegouwen
5	GENT	228 677	219 723	-3,92	Oost-Vlaanderen
6	BERGEN	169 941	162 242	-4,53	Henegouwen
7	BRUGGE	106 551	105 402	-1,08	West-Vlaanderen
	Totaal kernen van >100 000 inwoners	3 246 427	3 118 909	-3,93	
8	KORTRIJK	99 374	98 770	-0,61	West-Vlaanderen
9	LA LOUVIERE	99 746	96 854	-2,90	Henegouwen
10	LEUVEN	77 229	76 914	-0,41	Vlaams-Brabant
11	NAMEN	78 121	76 811	-1,68	Namen
12	MECHELEN	77 858	75 514	-3,01	Antwerpen
13	OOSTENDE	68 120	68 012	-0,16	West-Vlaanderen
14	VERVIERS	69 602	66 354	-4,67	Luik
15	AALST	62 491	59 585	-4,65	Oost-Vlaanderen
16	GENK	55 323	54 846	-0,86	Limburg
	Totaal kernen van 50 000 -<100 000 inw.	687 864	673 660	-2,06	
17	HASSELT	46 579	46 976	0,85	Limburg
18	MOESKROEN	49 018	47 516	-3,06	Henegouwen
19	OVERIJSE-HOEFLAART-TERHULPEN	41 876	44 720	6,79	Vlaams-Brabant
20	SINT-NIKLAAS	44 312	43 606	-1,59	Oost-Vlaanderen
21	ROESLARE	44 315	43 598	-1,62	West-Vlaanderen
22	TURNHOUT	41 592	42 096	1,21	Antwerpen
23	DOORNIK	41 826	41 246	-1,39	Henegouwen
24	AUVELAIS-JEMEPPE SUR SAMBRE	31 683	30 928	-2,38	Namen
25	KNOKKE-HEIST	25 548	27 460	7,48	West-Vlaanderen
26	LIER	26 050	26 955	3,47	Antwerpen
27	BOOM	27 063	26 566	-1,84	Antwerpen
28	MAASMECHELEN	24 545	24 767	0,90	Limburg
29	LOKEREN	23 208	24 315	4,77	Oost-Vlaanderen
30	BINCHIE	25 727	24 097	-6,34	Henegouwen
31	BEVEREN-MELSELE	22 421	23 751	5,93	Oost-Vlaanderen
32	KONTICH-LINT-WAARLOOS	21 586	23 400	8,40	Antwerpen
33	WAVER-BIERGES-LIMAL	21 274	23 324	9,64	Waals-Brabant
34	IZEGEM-KACHITEM	22 536	22 395	-0,63	West-Vlaanderen
35	TIENEN	23 281	22 122	-4,98	Vlaams-Brabant
36	LOMMEL	18 613	20 988	12,76	Limburg
37	NIJVEL	19 286	20 574	6,68	Waals-Brabant
38	OTTIGNIES	19 039	20 424	7,27	Waals-Brabant
39	WAREGEM	18 667	20 318	8,84	West-Vlaanderen
40	DENDERLEEFUW-TERAIFFENE	20 100	20 170	0,35	Oost-Vlaanderen
	Totaal kernen van 20 000 -<50 000 inw.	700 145	712 312	1,74	
41	SINT-TRUIDEN	19 395	19 786	2,02	Limburg
42	RONSE	19 997	19 662	-1,68	Oost-Vlaanderen
43	DENDERMONDE	18 966	19 536	3,01	Oost-Vlaanderen
44	IEPER	18 673	19 354	3,65	West-Vlaanderen
45	HOEL-WANZE	18 729	19 034	1,63	Luik
46	BEERSE-VOSSelaar	17 087	18 631	9,04	Antwerpen
47	MENEN	20 071	18 539	-7,63	West-Vlaanderen
48	FONTAINE-L'ÉVÊQUE-PIETON	19 311	18 147	-6,03	Henegouwen
49	MOL	17 417	18 062	3,70	Antwerpen
50	BLAASVELD-WILLEBROEK	18 178	17 864	-1,73	Antwerpen
51	NINOVE-MEERBEKE-OUTER	18 306	17 641	-3,63	Oost-Vlaanderen
52	WERVIK-KOMEN	17 461	16 849	-3,50	West-Vlaanderen
53	AARLEN	16 734	16 710	-0,14	Luxemburg
54	EKLO	17 473	16 686	-4,50	Oost-Vlaanderen
55	BLANKENBERGE	14 484	16 420	13,37	West-Vlaanderen

56	GEEL	16 681	16 389	-1,75	Antwerpen
57	GERAARDSBERGEN	16 148	15 775	-2,31	Oost-Vlaanderen
58	DEINZE	15 029	15 346	2,11	Oost-Vlaanderen
59	MERE-HAALERT-KERKSKEN	16 169	15 295	-5,41	Oost-Vlaanderen
60	OUDENAARDE	15 956	15 216	-4,64	Oost-Vlaanderen
61	TONGEREN	15 707	15 061	-4,11	Limburg
62	ZOTTEGEM	15 775	15 051	-4,59	Oost-Vlaanderen
63	HAMME	15 049	14 938	-0,74	Oost-Vlaanderen
64	SINT-ANTONIUS-RISSCHOT	11 222	14 508	29,28	Antwerpen
65	ZELE	15 043	14 484	-3,72	Oost-Vlaanderen
66	TEMSE-TIELRODE	14 538	14 378	-1,10	Oost-Vlaanderen
67	MALDEGEM-ADEGEM	14 010	14 162	1,08	Oost-Vlaanderen
68	NEERPELT-OVERPELT	13 782	14 140	2,60	Limburg
69	HERENTALS	14 677	14 092	-3,99	Antwerpen
70	EUPEN	14 671	13 959	-4,85	Luik
71	WETTEREN	14 752	13 944	-5,48	Oost-Vlaanderen
72	SCHILDE	13 285	13 787	3,78	Antwerpen
73	RIXENSART	13 109	13 718	4,65	Waals-Brabant
74	WEVELGEM	13 265	13 499	1,76	West-Vlaanderen
75	AAT	13 476	13 474	-0,01	Henegouwen
76	TORHOUT	12 624	13 443	6,49	West-Vlaanderen
77	ZWEVEGEM	13 352	13 205	-1,10	West-Vlaanderen
78	HOUTHALEN	12 646	13 131	3,84	Limburg
79	KALMTHOUT	11 960	12 797	7,00	Antwerpen
80	ATHUS-AUBANGE-MESSANCY	12 850	12 548	-2,35	Luxemburg
81	HEUSDEN	12 042	12 194	1,26	Limburg
82	DUFFEL	11 874	11 875	0,01	Antwerpen
83	TIELT	11 759	11 795	0,31	West-Vlaanderen
84	ZINNIK	11 825	11 787	-0,32	Henegouwen
85	KRUIBEKE-BAZEL-RUPELMONDE	12 074	11 689	-3,19	Oost-Vlaanderen
86	DIEST-WEBBEKOM	11 315	11 581	2,35	Vlaams-Brabant
87	ANDENNE	11 543	11 560	0,15	Namur
88	EVERGEM-SLEIDINGE	10 551	11 497	8,97	Oost-Vlaanderen
89	TUBEKE	10 659	11 314	6,15	Waals-Brabant
90	ZELZATE	12 052	11 210	-6,99	Oost-Vlaanderen
91	LEOPOLDSBURG	11 531	11 204	-2,84	Limburg
92	ZWIJNDRECHT	9 548	11 092	16,17	Antwerpen
93	NIJLEN	10 823	11 053	2,13	Antwerpen
94	WOMMELGEM-RANST	10 084	11 028	9,36	Antwerpen
95	ASSE	11 387	10 962	-3,73	Vlaams-Brabant
96	ERPS-KWERPS-KORTENBERG	9 971	10 861	8,93	Vlaams-Brabant
97	TREMELO-BAAL	9 321	10 675	14,53	Vlaams-Brabant
98	LEBBEKE	11 196	10 594	-5,38	Oost-Vlaanderen
99	S GRAVENBRAKEL	10 400	10 468	0,65	Henegouwen
100	WISE-HACCOURT	10 233	10 399	1,62	Luik
101	AMAY-AMPSIN-OMBRET-FLONE	10 274	10 282	0,08	Luik
102	ARENDONK	9 765	10 267	5,14	Antwerpen
103	CHAPELLE-LEZ-HERLAIMONT	9 954	10 209	2,56	Henegouwen
Totaal kernen van 10 000 -<20 000 inw.		878 239	884 857	0,75	

104	POPERINGE	10 137	9 946	-1,88	West-Vlaanderen
105	LEDE	10 138	9 907	-2,28	Oost-Vlaanderen
106	WANFERCEE-LAMBUSART	9 828	9 858	0,31	Henegouwen
107	LESSEN	10 386	9 841	-5,25	Henegouwen
108	SPA	9 508	9 767	2,72	Luik
109	ANDERLUES	9 790	9 666	-1,27	Henegouwen
110	BAUDOUR-TERTRE	9 579	9 611	0,33	Henegouwen
111	BORNEM	9 272	9 344	0,78	Antwerpen
112	LIJDEKERKE	9 756	9 233	-5,36	Vlaams-Brabant
113	ST-KATHARINA-LOMBEEK-TERNAT	8 420	9 170	8,91	Vlaams-Brabant
114	HERZELE-HILLEGEM-BORSBEKE	9 170	8 978	-2,09	Oost-Vlaanderen
115	AARSCHOT	9 297	8 968	-3,54	Vlaams-Brabant
116	PERUWELZ-BON-SECOURS	9 096	8 917	-1,97	Henegouwen
117	MEISE	7 976	8 837	10,79	Vlaams-Brabant
118	NIEUWPOORT	7 197	8 831	22,70	West-Vlaanderen
119	ZULTE-OLSENE	8 327	8 802	5,70	Oost-Vlaanderen

120	BERENDRECHT-VISWATER	7 669	8 800	14,75	Antwerpen
121	BORGWORM	8 418	8 678	3,09	Luik
122	BEVEREN-DESSELGEM	8 030	8 525	6,16	West-Vlaanderen
123	HOEVENEN	7 961	8 488	6,62	Antwerpen
124	GRIMBERGEN	9 239	8 401	-9,07	Vlaams-Brabant
125	HEIST-OP-DEN-BERG	8 691	8 347	-3,96	Antwerpen
126	KOKSIJDF-SINT-IDFSBALD	6 088	8 209	34,84	West-Vlaanderen
127	GEMBLOERS	7 518	8 139	8,26	Namen
128	ZONHOVEN	7 699	8 104	5,26	Limburg
129	BREDENE	7 190	8 094	12,57	West-Vlaanderen
130	KEERBERGEN	7 119	8 076	13,44	Vlaams-Brabant
131	DEERLIJK	7 230	8 073	11,66	West-Vlaanderen
132	WIJNEGEM	7 926	8 062	1,72	Antwerpen
133	SINT-JOB-IN-T GOOR	6 031	7 949	31,80	Antwerpen
134	LANDEN	7 920	7 880	-0,51	Vlaams-Brabant
135	ESSEN	6 884	7 865	14,25	Antwerpen
136	OOSTKAMP	7 436	7 863	5,74	West-Vlaanderen
137	MAASEIK	7 473	7 779	4,09	Limburg
138	LANAKEN	7 500	7 735	3,13	Limburg
139	OLEN-NOORDERWIJK	6 962	7 700	10,60	Antwerpen
140	OOSTDUINKERKE	6 044	7 663	26,79	West-Vlaanderen
141	ZOLDER	7 198	7 634	6,06	Limburg
142	WIJMAAL-PUTKAPEL	7 111	7 569	6,44	Vlaams-Brabant
143	WAARSCHOOT	7 269	7 468	2,74	Oost-Vlaanderen
144	STEENOKKERZEEL	6 841	7 377	7,84	Vlaams-Brabant
145	PONT-A-CELLES-LUTTRE	7 114	7 290	2,47	Henegouwen
146	DE PINTE	6 834	7 271	6,39	Oost-Vlaanderen
147	WELKENRAEDT	6 938	7 263	4,68	Luik
148	DE PANNE	6 917	7 175	3,73	West-Vlaanderen
149	CINEY	6 854	7 155	4,39	Namen
150	MONT-SAINT-GUIBERT-CHASTRE	6 184	7 131	15,31	Waals-Brabant
151	LINDEN-HOLSBEEK	6 249	7 129	14,08	Vlaams-Brabant
152	LONDERZEEL	7 320	7 016	-4,15	Vlaams-Brabant
153	DINANT	7 601	6 995	-7,97	Namen
154	EDINGEN	7 274	6 987	-3,95	Henegouwen
155	BREE	6 893	6 961	0,99	Limburg
156	PARK VAN GENK	5 599	6 886	22,99	Limburg
157	TESSENDERLO	6 774	6 881	1,58	Limburg
158	GISTEL	6 371	6 873	7,88	West-Vlaanderen
159	BERNISSART-BLATON	7 206	6 865	-4,73	Henegouwen
160	KELMIS-NEU-MORESNET	6 826	6 852	0,38	Luik
161	STEKENE	6 364	6 775	6,46	Oost-Vlaanderen
162	BILZEN	6 401	6 761	5,62	Limburg
163	VIRTON-SAINT-MARD	6 994	6 754	-3,43	Luxemburg
164	SINT-MARTENS-LATEM-DEURLE	6 239	6 747	8,14	Oost-Vlaanderen
165	BUGGENHOUT	6 671	6 715	0,66	Oost-Vlaanderen
166	LAUWE	6 913	6 650	-3,80	West-Vlaanderen
167	HERENT	6 097	6 642	8,94	Vlaams-Brabant
168	HULSTHOUT	6 381	6 622	3,78	Antwerpen
169	BAASRODE	6 732	6 592	-2,08	Oost-Vlaanderen
170	BURCHT	6 415	6 578	2,54	Antwerpen
171	NEEROETEREN	6 030	6 497	7,74	Limburg
172	HAMONT	6 280	6 472	3,06	Limburg
173	VEURNE	6 869	6 422	-6,51	West-Vlaanderen
174	ERTVELDE	6 407	6 414	0,11	Oost-Vlaanderen
175	OOSTAKKER	6 136	6 389	4,12	Oost-Vlaanderen
176	BERINGEN-MIJN-TUINWIJK	6 345	6 388	0,68	Limburg
177	BALEN	6 595	6 375	-3,34	Antwerpen
178	LOCHRISTI	6 001	6 369	6,13	Oost-Vlaanderen
179	BASTENAKEN	6 515	6 354	-2,47	Luxemburg
180	GENTSE HAVENZONE	7 182	6 330	-11,86	Oost-Vlaanderen
181	HERENTHOUT	5 884	6 317	7,36	Antwerpen
182	DESSEL	6 257	6 299	0,67	Antwerpen
183	SCHERPENHEUVEL	6 328	6 298	-0,47	Vlaams-Brabant
184	LEUZE	6 683	6 286	-5,94	Henegouwen
185	KAPELLE-OP-DEN-BOS	6 036	6 234	3,28	Vlaams-Brabant

186	STABROEK	5 463	6 207	13,62	Antwerpen
187	AALTER	5 665	6 146	8,49	Oost-Vlaanderen
188	BASECLES-QUEVAUCAMPS	6 743	6 106	-9,45	Henegouwen
189	DOTTENIJS	5 777	5 990	3,69	Henegouwen
190	BELSELE	5 641	5 977	5,96	Oost-Vlaanderen
191	VORST	5 562	5 869	5,52	Antwerpen
192	GROBBENDONK-PULLE	5 482	5 865	6,99	Antwerpen
193	MEULFBFKE	6 190	5 802	-6,27	West-Vlaanderen
194	BERLARE	5 820	5 801	-0,33	Oost-Vlaanderen
195	PAAL	5 171	5 797	12,11	Limburg
196	FLEURUS	5 992	5 753	-3,99	Henegouwen
197	SINT-JOZEF-OLEN-CITE	5 066	5 748	13,46	Antwerpen
198	MOORSELE	5 225	5 741	9,88	West-Vlaanderen
199	MERCHTEM-OPWIJK	5 179	5 701	10,08	Vlaams-Brabant
200	HERVE-BATTICE	5 988	5 668	-5,34	Luik
201	KASTERLEE	5 130	5 667	10,47	Antwerpen
202	OPGLABBEEK	5 072	5 661	11,61	Limburg
203	DRONGEN	5 017	5 637	12,36	Oost-Vlaanderen
204	LILLE-POEDERLEE	5 179	5 628	8,67	Antwerpen
205	DORPHEIDE-ROOIERHEIDE	5 043	5 623	11,50	Limburg
206	ROOSDAAL	5 267	5 614	6,59	Vlaams-Brabant
207	SINT-AMANDS-MARIEKERKE	5 675	5 556	-2,10	Antwerpen
208	LOVENDEGEM	5 218	5 551	6,38	Oost-Vlaanderen
209	PUURS	5 602	5 543	-1,05	Antwerpen
210	MAI MEDY	5 839	5 521	-5,45	Luik
211	BRECHT-SINT-LENAARTS	5 092	5 503	8,07	Antwerpen
212	ECAUSSINNES-LALAING	5 627	5 489	-2,45	Henegouwen
213	HOOGSTRATEN-MINDERHOUT	5 071	5 480	8,07	Antwerpen
214	DIKSMUIDE	5 443	5 475	0,59	West-Vlaanderen
215	HEUSDEN	5 372	5 463	1,69	Oost-Vlaanderen
216	WESTENDE	4 880	5 409	10,84	West-Vlaanderen
217	VORSELAAR	4 919	5 407	9,92	Antwerpen
218	ESNEUX	5 311	5 365	1,02	Luik
219	ASSENEDE	4 981	5 353	7,47	Oost-Vlaanderen
220	MARCHE-EN-FAMENNE	5 277	5 252	-0,47	Luxemburg
221	GREMBERGEN	5 145	5 221	1,48	Oost-Vlaanderen
222	MEERHOUT	4 764	5 196	9,07	Antwerpen
223	MIDDELKERKE	4 590	5 177	12,79	West-Vlaanderen
224	BERLAAR	5 273	5 117	-2,96	Antwerpen
225	WESTMALLE	4 857	5 107	5,15	Antwerpen
226	AWANS-BIFRSET-VOROUX	4 655	5 030	8,06	Luik
227	LICHTERVELDE	4 753	5 004	5,28	West-Vlaanderen
	Totaal kernen van 5 000 -<10 000 inw.	827 049	859 384	3,91	

4.2. KERNEN VAN 5 000 TOT 50 000 INWONERS

De evolutie van de kernen van 5 000 tot 50 000 inwoners vertoont een veel heterogener beeld dan deze van de kernen van de hogere klasse. Dit komt omdat de evolutie van de kernen van minder dan 50 000 inwoners meer verband houdt met de regionale context dan met de grootte van de woonkern. Het voorbeeld van de 24 middelgrote kernen die tussen 20 000 en 50 000 inwoners tellen is sprekend; de globale bevolkingstoename bedraagt 1,7%, maar de percentages schommelen **tussen -6,3% voor Binche en +12,8% voor Lommel.**

De twee kernen Binche en Lommel illustreren de algemene situatie van het land. Zo zijn alle kernen van Henegouwen gekenmerkt door een bevolkingsafname, of het nu gaat over de kernen van het industriële bekken van Charleroi, het Centrum of de Borinage, of over de meer rurale kernen van het Doornikse en westelijk Henegouwen. Deze uitgestrekte zone met bevolkingsafname wordt verlengd naar het noorden toe, in Vlaanderen tot aan Gent, Aalst en Mechelen en omvat de geografische streken van oostelijk Zandlemig Vlaanderen, Klein-Brabant en de Brabantse Kempen.

Omgekeerd stellen we een sterke bevolkingsgroei vast in het Noordoosten van het land, nl. in een zone die de Kempen, het Hageland en Vochtig Haspengouw omvat. Niet alleen neemt de bevolking in 90% van deze kernen toe (55 op een totaal van 61), maar deze toename is groter dan 5%. De suburbanisatie van Antwerpen evenals de traditioneel grote natuurlijke aangroei in deze gebieden verklaren dit.

Voor de overige gebieden van het land mochten nog drie opvallende kenmerken aangehaald worden:

- een algemeen voorkomende bevolkingsaangroei van de kernen rond de grotere steden van het Noorden van het land; dit fenomeen is zeer goed te herkennen rond de steden Antwerpen, Gent en Kortrijk, maar rond Brussel is het verschijnsel het meest opvallend; inderdaad, niettegenstaande de morfologische agglomeratie verschillende nabijgelegen steden omvat blijken er rond Brussel niet minder dan 18 groeipolen over te blijven, waaronder al de polen van Waals-Brabant;
- een algemene groei van de kernen van de Kuststreek: Nieuwpoort, Oostduinkerke en Koksijde kennen de grootste aangroepercentages van het land (respectievelijk 22,7%, 26,8% en 34,9);
- een achteruitgang bij het merendeel van de meest rurale kernen van het land, d.w.z. de kernen van Lotharingen en van de Ardennen in de provincie Luxemburg en van het Oosten van het land.

5. ANALYSE VAN DE BEVOLKINGSDICHTHEID VAN DE WOONKERNEN (TABEL I.10)

5.1. ALGEMENE TENDENS VAN HET RIJK

Er bestaat een **positieve correlatie tussen de dichtheid van de woonkernen en het bevolkingsaantal**; de gemiddelde dichtheid van de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking bedraagt 3 195,8 inwoners/km² voor de grote agglomeraties en 766,7 inwoners/km² in de kernen van minder dan 1 000 inwoners (zie tabel I.10 - rij België). Deze correlatie op niveau van het Rijk wordt evenwel niet helemaal weergevonden op het niveau van de provincies of de gewesten; er treden enkele afwijkingen op.

Het is ook **interessant op te merken dat Brussel en Antwerpen, eerste en tweede morfologische agglomeratie van het land naar bevolkingsgrootte, de tweede en de derde grootste bevolkingsdichtheid van alle woonkernen hebben: 3 967,8 inwoners/km² voor Brussel en 3 941,4 inwoners/km² voor Antwerpen. Blankenberge is de kern met de grootste bevolkingsdichtheid.**

5.2. RUIMTELIJKE VERSCHILLEN PER GEWEST EN PER PROVINCIE

De bevolkingsdichtheid voor het geheel van de kernen, per gewest, bedraagt 1 476,9 inwoners/km² in Vlaanderen tegenover 1 387,2 inwoners/km² in Wallonië.

Dit wordt grotendeels verklaard door het feit dat de Vlaamse grote agglomeraties een veel **grotere bevolkingsdichtheid hebben dan hun Waalse tegenhangers** (respectievelijk 3 482,1 en 2 346,8 inwoners/km²). Door hun groot relatief belang oefenen ze een belangrijke invloed uit op de algemene gemiddelden. Ook de grotere bevolkingsaantallen van de Vlaamse kernen verklaren de grotere dichtheid.

Ook op het niveau van de provincies kunnen enkele specifieke kenmerken aangehaald worden.

-De **provincie West-Vlaanderen** heeft voor alle grootteklassen duidelijk hogere bevolkingsdichtheden. Deze hoge waarden worden onder andere veroorzaakt door het gewicht van de woonkernen van de Kust die, bij gelijke grootte, veel hogere dichtheden vertonen dan de rest van het land. Blankenberge heeft de dichtst bevolkte kern van het land maar ook Oostende, De Panne, Knokke en Middelkerke hebben hoge dichtheden, respectievelijk 3 968, 3 875, 2 472, 2 440 en 2 009 inwoners/km². Dit verklaart evenwel niet alles vermits de meeste West-Vlaamse kernen en niet enkel die van de Kuststreek, een hogere dichtheid hebben dan het gemiddelde van hun respectievelijke grootteklassen.

-De dichtheid van de woonkernen van **Vlaams-Brabant** is zeer homogeen en hierdoor onderscheidt Vlaams-Brabant zich van de andere provincies; de gemiddelde dichtheid van de kernen van 10 000 tot 50 000 inwoners is de kleinste van het land terwijl deze van de kleine kernen de grootste van het land is.

-De provincies **Namen** en **Luxemburg** vertonen de kleinste algemene gemiddelden; dit wordt verklaard door het overwicht van de zeer kleine kernen van minder dan 1 000 inwoners (respectievelijk 90,5 en 93,9%); het rechtstreekse verband tussen grootte en dichtheid van de kernen werd al aangehaald.

-Bij de provincies **Antwerpen** en **Oost-Vlaanderen** constateren we twee sterk afwijkende waarden: voor Antwerpen gaat het over de gemiddelde dichtheid van de kernen van 1 000 tot 5 000 inwoners en voor Oost-Vlaanderen gaat het over de gemiddelde dichtheid van de kernen van 5 000 tot 10 000 inwoners. Deze twee waarden zijn beduidend kleiner dan de overeenkomstige nationale gemiddelden. Ze worden verklaard doordat kernen in de havengebieden van Antwerpen en Gent in deze twee steden in aanmerking genomen worden. Deze kernen hebben uiterst lage bevolkingsdichtheden (32 inwoners/km² voor de Antwerpse havenzone). Indien deze twee kernen niet meegeteld worden liggen de gemiddelden veel dichter bij het overeenkomstige nationale gemiddelde.

Tabel 1.10: Gemiddelde bevolkingsdichtheid (inw./km2) van de woonkernen naar grootteklassen van bevolking, per provincie en per gewest

Provincie	> 100 000	50 000 - < 100 000	20 000 - < 50 000	10 000 - < 20 000	5 000 - < 10 000	1 000 - < 5 000	< 1 000	Totaal kernen
Antwerpen	3 941,4	2 587,8	2 157,1	1 283,8	1 339,6	695,2	589,3	1 604,6
West-Vlaanderen	2 598,2	2 565,8	2 139,2	2 121,8	1 713,7	1 464,6	879,5	1 759,9
Oost-Vlaanderen	2 968,8	1 872,1	2 146,3	1 717,5	986,3	1 066,0	618,0	1 373,5
Limburg	-	1 509,3	1 594,4	1 400,7	1 323,9	1 105,4	852,5	1 207,8
Vlaams-Brabant	-	2 292,7	1 389,0	1 313,5	1 387,8	1 246,7	1 030,7	1 365,1
Vlaams Gewest	3 482,1	2 213,6	1 890,2	1 560,1	1 301,3	1 045,7	759,3	1 476,9
Waals-Brabant	-	-	2 017,8	1 918,5	1 055,6	1 033,1	666,7	1 085,3
Henegouwen	2 207,7	2 337,1	2 067,6	1 822,1	1 466,1	1 198,8	760,8	1 559,3
Luik	2 504,1	2 791,7	-	1 592,0	1 861,1	1 178,3	781,0	1 598,5
Luxemburg	-	-	-	823,3	1 552,9	1 297,0	757,1	903,1
Namen	-	2 199,9	1 576,0	1 606,2	1 794,5	1 233,9	835,3	1 172,9
Waals Gewest	2 346,8	2 397,2	1 961,7	1 472,8	1 574,6	1 184,2	771,1	1 387,2
Brussels Gewest	3 967,8	-	-	-	-	-	-	3 967,8
België	3 195,8	2 275,7	1 910,5	1 541,2	1 356,3	1 087,7	766,7	1 587,7

Methodologische nota: voor de woonkernen van minder dan 1 000 inwoners werd geen rekening gehouden met de kernen met een bevolkingsdichtheid van minder dan 100 inwoners/km2 (industrie park, vakantie dorp....)

6. RUIMTELIJKE ANALYSE VAN DE GEGEVENS

6.1. CARTOGRAFISCHE ONDERZOEKSMETHODE

Vanuit methodologisch standpunt vereist de verwezenlijking van thematische kaarten dat het aantal informatie-eenheden binnen bepaalde grenzen blijft. Het *werken met klassen* dringt zich op waardoor evenwel het continu karakter van de waarden verloren gaat. De verplichting om tegelijkertijd een aantal klassen en een begrenzing van deze klassen te kiezen heeft een invloed op de informatiefunctie van de kaart; door deze keuzes wordt het ruimtelijk beeld op regionaal vlak min of meer versterkt of verdoezeld.

Bij het verwezenlijken van de analytische kaarten werden drie groeperingstechnieken gebruikt teneinde het verlies aan informatie tot een minimum te beperken: de methode van *de opeenvolgende gemiddelden*, de methode van *klassen van gelijke frequentie* en de derde methode is gebaseerd op *een empirische beperking van het aantal klassen in functie van welbepaalde drempels* die zichtbaar gemaakt worden in de verdeling.

Opeenvolgende gemiddelden

Deze methode beschouwt het rekenkundig gemiddelde als grens tussen homogene gehelen; de verdeling wordt eerst in twee gedeeld aan weerszijden van het gemiddelde, elk van deze twee delen wordt weer gehalveerd in twee klassen rond hun respectievelijk gemiddelde, en zo nogmaals tot men het gewenste aantal klassen bekomt, nl. 8 (kaart I.7, I.8, I.9).

Klassen van gelijke frequentie

Elke klasse stemt in deze methode overeen met eenzelfde aantal gemeenten. Daar we hier een centrale klasse willen hebben wat we niet konden verwezenlijken met de vorige methode, kiezen we hier voor 7 klassen.

Klassebepaling in functie van de verdeling

Deze derde methode vertrekt van het visuele aspect van de verdeling om het aantal klassen te beperken in functie van een aantal drempels. Het grafisch beeld is zeer nuttig in het geval van plurimodale verdelingen die bijvoorbeeld het voorkomen van meerdere populaties weergeven.

Vertrekkend van de analyse van deze analytische kaarten worden andere grenzen geselecteerd om synthetische kaarten te maken.

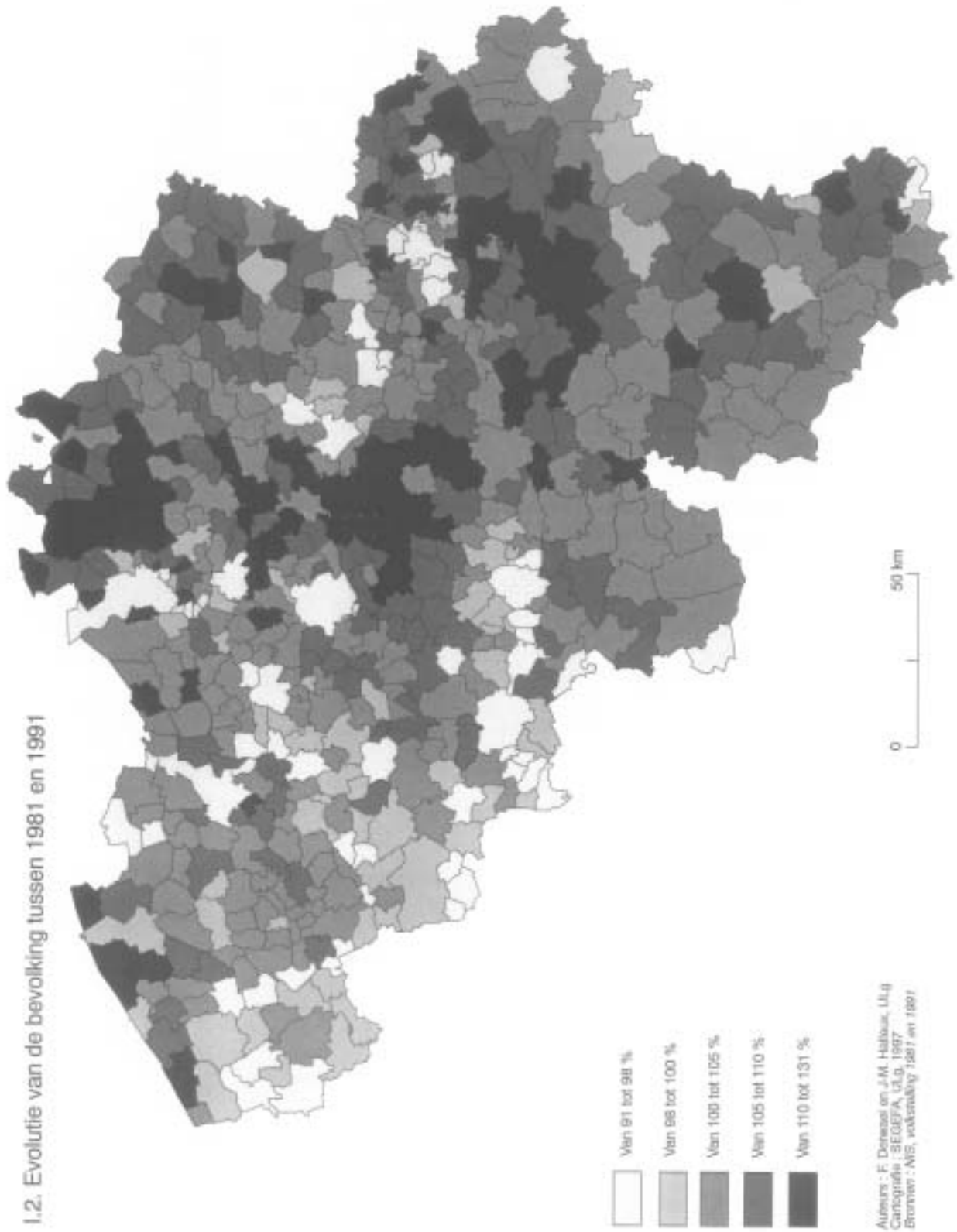
6.2. EVOLUTIE VAN HET BEVOLKINGSAANTAL (KAART I.2)

De bevolkingsevolutie van de gemeenten tussen de volkstelling van 1981 en 1991 ((bevolking van 1991/bevolking van 1981) *100) wordt op kaart I.2 voorgesteld. Door deze synthesekaart op basis van de fusiegemeenten wordt de analyse van de woonkernen in een globaal verklarend kader geplaatst.

6.2.1. Gebieden met bevolkingstoename

De ruimtelijke analyse van deze variabele maakt een eerste groep gemeenten met belangrijke aangroei zichtbaar: het zijn gemeenten die groeien dankzij de suburbanisatie van de eerste twee steden van het land. Het gaat hier in de eerste plaats over de zuidelijke en zuidoostelijke gemeenten van Brussel (Chaumont-Gistoux bereikt de hoogste waarde: 131,2%) en rond Leuven voor wat het stedelijk leefcomplex van de hoofdstad betreft, en in de tweede plaats over de Antwerpse Kempen (Brecht: 128,8%) voor wat Antwerpen betreft.

1.2. Evolutie van de bevolking tussen 1981 en 1991

Dit verschijnsel stellen we ook rond Luik vast, onder andere in het zuiden van het stadsgewest (Nandrin: 124,3%) waar de hoge groeipercentages enerzijds verklaard worden door de suburbanisatie maar anderzijds ook door de oorspronkelijk redelijk kleine bevolkingsaantallen. Deze redelijk kleine bevolkingsaantallen verklaren ook de grote groei langs de twee assen Luik - Marche en Namen - Marche (Somme-Leuze: 124,8%; Durbuy: 113,7%) en ook van sommige gemeenten van het centrum van de provincie Luxemburg (Libramont: 110,1%).

Ook in het oosten van de provincie Luik worden grote groeipercentages genoteerd, zowel ten zuidoosten van Verviers (Jalhay: 121,5%) als in sommige grensgemeenten die groeien dankzij de stadsvlucht uit Aken. (Raeren: 112,5%). In dezelfde zin verklaart het werkgelegenheidsgebied van Luxemburg-Stad de uitgesproken positieve groei in het zuiden van de provincie Luxemburg (Attert: 111,0).

In Vlaanderen is het suburbanisatieverschijnsel rond Gent (De Pinte: 110,1%) minder uitgesproken dan bij de drie grootste stadsgewesten van het land. De grote bevolkingsdichtheid van de nabijgelegen rurale gemeenten is hier de verklarende factor. In het Vlaamse Gewest onderscheiden zich nog twee zones met grote aangroei: in de eerste plaats de Limburgse Kempen (Houthalen: 110,3%) door de nog steeds hoge natuurlijke aangroei en verder ook sommige Kustgemeenten (Koksijde: 130,2%).

6.2.2. Gebieden met bevolkingsafname

Meestal worden stadskernen getypeerd als gebieden waar de bevolking achteruitgaat. Deze vaststelling mag dus herhaald worden voor de jaren tachtig vermits de centra van de grootste steden weer als belangrijkste gebied met verlies opvallen. De 19 gemeenten van de Brusselse agglomeratie (95,7%), de centrale gemeenten van de 4 gewestelijke grote stedelijke agglomeraties (Luik: 90,9%; Charleroi: 92,7%; Antwerpen: 94,8% en Gent: 96,2%) en verschillende regionale steden zien hun bevolking tussen 1981 en 1991 achteruitgaan. De motor van dit demografisch verschijnsel is het vertrek van mensen die liever in een minder verstedelijkte omgeving wensen te wonen.

Het vertrek naar een aangename residentiële omgeving gekoppeld aan het fenomeen van economisch verval, is de verklaring voor de bevolkingsafname van de industriële gemeenten van de banlieue (Fontaine-L'Évêque: 93,7%; Flémalle: 93,9%; Morsel: 97,1%; Vilvoorde: 98,9%). In Henegouwen neemt dit verschijnsel gewestelijke proporties aan vermits de achteruitgang kenmerkend is vanaf de Borinage (Colfontaine: 94,8%) tot in de provincie Namen (Sambreville: 99,7%). Ten zuiden van dit deel van Henegouwen in verval kennen sommige randgemeenten van Charleroi (Ham-sur-Heure: 107,7%) of Bergen (Estinnes: 107,5%) een positief saldo, maar dat toch kleiner is dan de gemeenten die uit de suburbanisatie van andere belangrijke steden van het land hun voordeel halen.

Een ander klassiek verschijnsel dat zich ook in de jaren tachtig voordoet is de bevolkingsafname in een aantal geïsoleerde rurale gemeenten, vooral in de Westhoek (Poperinge: 97,0%) maar ook in de Ardennen (Amel: 97,4%), in Haspengouw (Gingelom: 96,8%) en het Hageland (Kortenaken: 97,1%).

Vanaf Doornik (99,7%) en Beloel (96,4%) tot Aalst (96,8%) strekt zich ook een belangrijk gebied van bevolkingsafname uit. Dit ontvolkingsgebied stemt overeen met een uitgestrekte rurale zone die het Doornikse (Brunchaut: 95,5%), het westen van de Henegouwse strek (Kluisbergen: 97,3%; Lessen: 97,1%) en het zuiden van de Oost-Vlaamse Zandleemstreek (Zottegem: 97,6%; Geraardsbergen: 99,4%) omvat. De slechte ontsluiting van dit gebied geldt als eerste hypothese voor deze demografische achteruitgang.

6.3. BEVOLKINGSDICHTHEID (KAART I.3)

Om de analyse van de woonkernen in een globaal verklarend kader te situeren moet de variabele bevolkingsdichtheid ook bestudeerd worden.

Kaart I.3 illustreert het demografische gewicht van de driehoek Brussel - Gent - Antwerpen. Dit zwaartepunt van de Belgische bevolking wordt verlengd enerzijds tot in het westen van de Kempen noordwaarts van Leuven en anderzijds tot in het perifere stedelijke gebied ten zuiden van Brussel.

De streek rond Kortrijk bereikt eveneens hoge dichtheden en wordt verlengd tot Gent en Brugge via twee assen, de eerste naar Gent via Waregem en Deinze, de tweede naar Brugge via Roeselare en Torhout. In het Vlaamse Gewest vallen tevens de hoge dichtheden van sommige Kustgemeenten op, evenals de bevolkingsconcentraties rond de bipool Hasselt-Genk.

Een andere opvallende strook met hoge dichtheden wordt gevormd door de Waalse steden vanaf Namen tot in de Borinage, in het westen met redelijk hoge dichtheden verlengd tot Doornik. In het oosten van deze as vallen de agglomeraties Luik en Verviers ook op door hun bevolkingsconcentratie.

Tussen die stedelijke en industriële zones van de Waalse as en de grote dichtheden in het centrum van het land bevindt zich een strook met lagere dichtheid vanaf Luiks Haspengouw tot in het Henegouwse. Deze strook stemt overeen met de Leemstreken. In Brabant zijn de dichtheden nochtans groter langs twee assen die vertrekken uit het dichtbevolkte gebied ten zuiden van Brussel, een eerste naar Charleroi over Nijvel en een tweede naar Bergen over 's Gravenbrakel en Zinnik.

In het Vlaamse Gewest is de Westhoek de streek met de kleinste bevolkingsdichtheid. In Wallonië is bijna gans het gebied ten zuiden van de Samber-Maasas dun bevolkt.

6.4. AANDEEL VAN DE VERSPREID WONENDE BEVOLKING (KAART I.4)

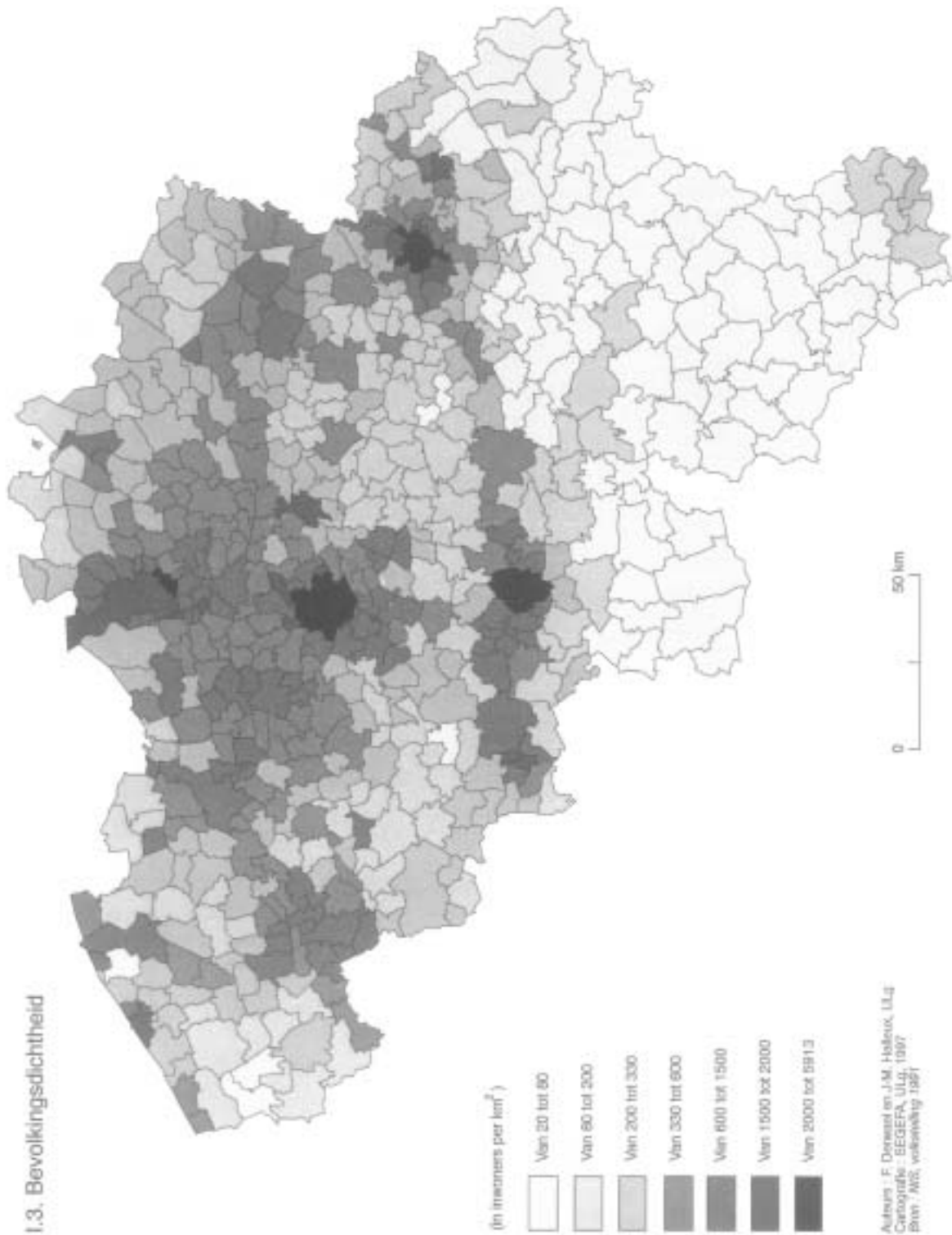
Bij de cartografisch voorstelling van de rurale bevolking valt België traditioneel uiteen in twee delen. De grens tussen deze twee gebieden wordt gevormd door een lijn die approximatief gaat van de stad Doornik over Aat, Senefte, Nijvel, Brussel, Mechelen, Leuven, Sint-Truiden tot langs de alluviale vlakte van de Maas stroomafwaarts van Maastricht; ten noorden van deze lijn overheerst de **verspreide bewoning** en ten zuiden de **geconcentreerde bewoning**.

Op kaart I.4 kunnen we deze oorspronkelijke bewoningsspreiding terugvinden, d.w.z. dat het aandeel van de bevolking dat buiten de kernen woont relatief typisch blijft voor de verschillende geografische streken; dit wil dus zeggen dat de vroegere en huidige urbanisatie van het platteland er niet in geslaagd is het traditionele bevolkingspatroon te verstoren.

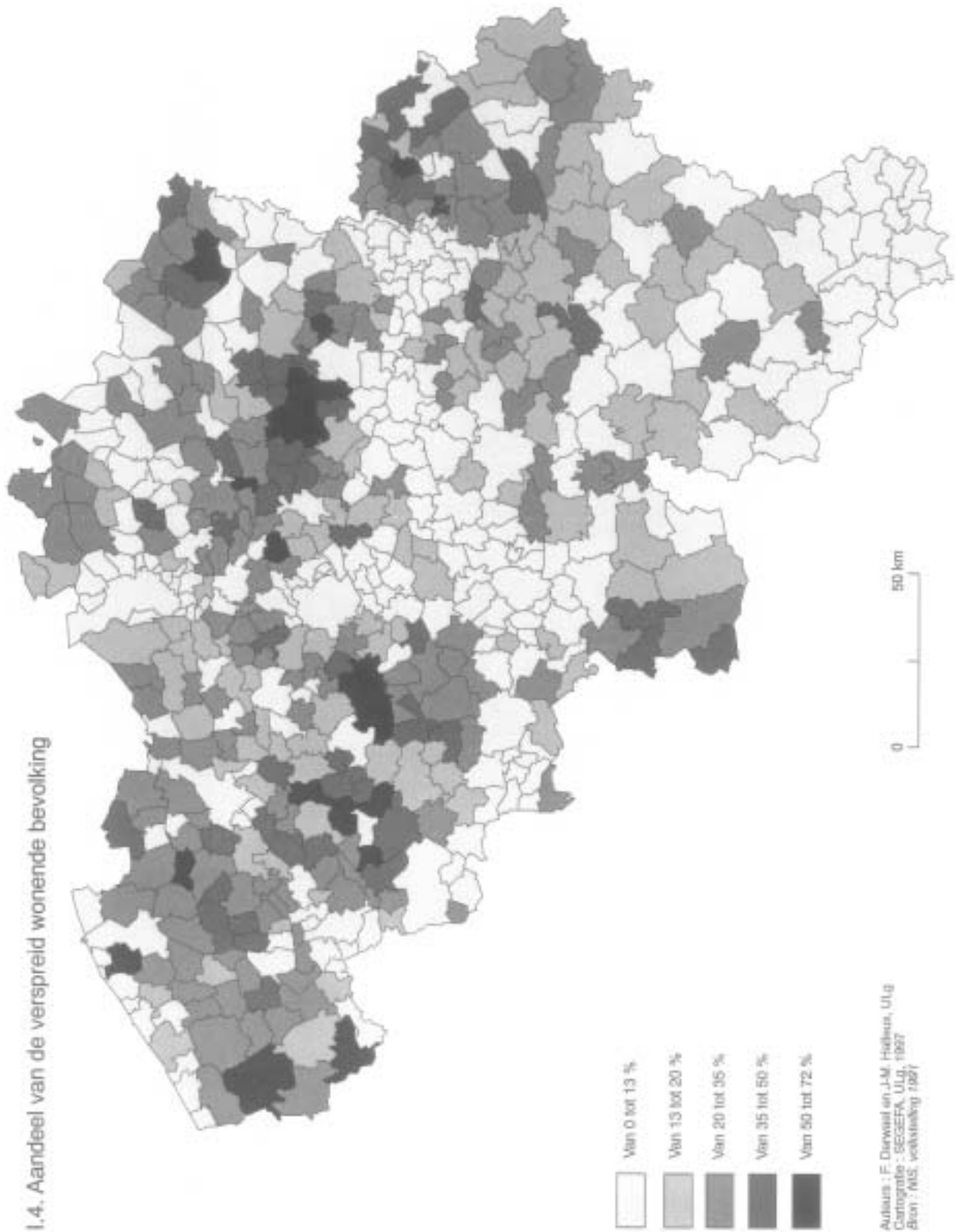
Typische streken met een belangrijk aandeel verspreide bewoning zijn de Westhoek en Binnen-Vlaanderen. Hierbij aansluitend vertonen de Waalse gemeenten ten noorden van Doornik, Leuze en Aat ook een belangrijk aandeel verspreid wonende bevolking. De verspreide bewoning is ook sterk aanwezig in het westen van Brabant, in het Hageland en in het noordoosten van Limburg.

Ten zuiden van de scheidingslijn valt de traditioneel verspreide bewoning van het Land van Herve op en ook een overgangsstrook in het noordoosten van de Ardennen. In het gebied tussen Samber en Maas heeft de Thiérache een verspreid wonende bevolking.

I.3. Bevolkingsdichtheid

1.4. Aandeel van de verspreid wonende bevolking

De analyse van het aandeel van de verspreide bevolking werd uitgevoerd door H. Van der Haegen, M. Pattyn en S. Rousseau op basis van gegevens van de volkstelling van 1970. Deze auteurs beschouwen het urbanisatieproces van het landelijk dorpsgebied zoals het gebeurde sinds het begin van de Middeleeuwen als een van de verklarende factoren voor deze gebieden van verspreide bewoning. "Veralgemeend kan men stellen dat de zones met een min of meer verspreide bewoning zones zijn waar in de 10de-13de eeuw, zoals in Vlaanderen, of in de 18de-19de eeuw, zoals in de Kempen, nog een belangrijke ontginning van woeste gronden binnen de dorpsbehorens heeft plaatsgegrepen." (H. Van der Haegen, M. Pattyn en S. Rousseau, 1981). Voor het Land van Herve vermeldt C. Christians (Geografie van België, 1992) het traditionele agrarisch individualisme en de overgang naar de rundveeteelt die reeds vanaf het begin van de 16de eeuw vergezeld werd van het uiteenspatten van de dorpen en het ontstaan gaf aan geïsoleerde boerderijen.

"Gebieden met een geringere verspreid wonende bevolking kunnen tot twee groepen herleid worden. De eerste groep bestaat uit de rijke leemgebieden, o.m. het Haspengouwse, die reeds vroeg volledig of bijna volledig ontgonnen waren, zodat tijdens de middeleeuwse bloeiperiode van het drieslagstelsel het gehele dorpsbehoren vanuit de woonkern bewerkt werd. Daar er later nog nauwelijks iets te ontginnen viel, heeft dit patroon zich vrij goed weten te handhaven, in het Waalse Gewest echter nog sterker dan in het Vlaamse.

Als tweede groep kan men de Ardennen onderscheiden, waar mede ten gevolge van de minder gunstige fysische omstandigheden (reliëf, bodem, klimaat), de interne ontginning veel beperkter gebleven is op een paar gebieden na zoals Fagne wallonne en Thiérache." (H. Van der Haegen, M. Pattyn en S. Rousseau, 1981).

6.5. DICHTHEID VAN DE VERSPREID WONENDE BEVOLKING (KAART L5)

De variabele dichtheid van de verspreide bevolking wordt op kaart L5 voorgesteld. Deze stemt overeen met de verhouding tussen de grootte van de bevolking van de statistische buurten die niet tot een woonkern behoren en de oppervlakte van deze statistische buurten.

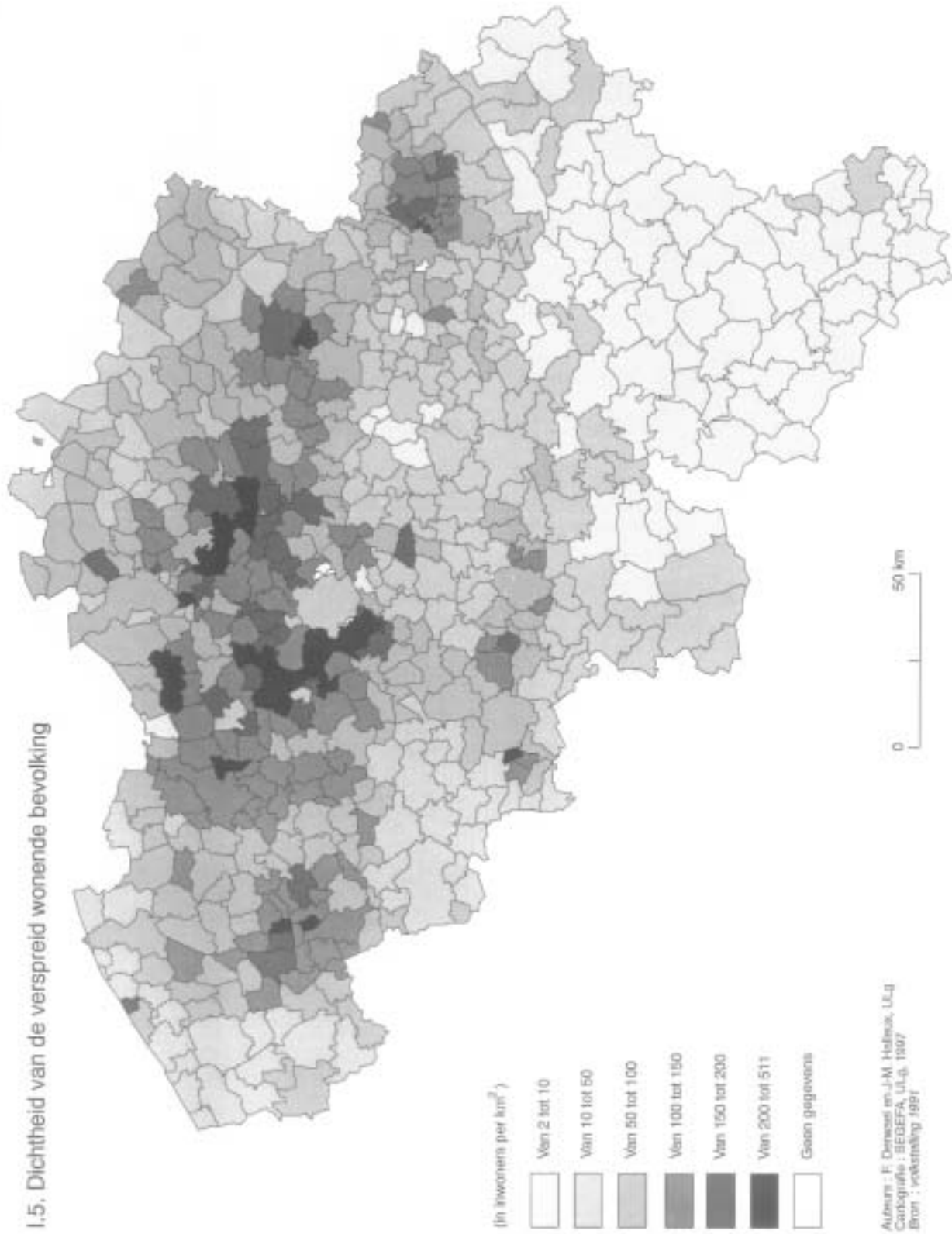
Om dit kenmerk te kunnen interpreteren dienen we beroep te doen op twee reeds eerder geanalyseerde variabelen: de bevolkingsdichtheid en het aandeel van de verspreide bevolking. Vermits deze twee variabelen globaal genomen hogere waarden vertonen in Vlaanderen dan in Wallonië, is het logisch dat de taalgrens nog altijd de scheidingslijn vormt tussen de zone met hoge en lage dichtheid, zoals dit bijvoorbeeld het geval is in het westen van Brabant en het noorden van Haspengouw.

De variabele aandeel van de verspreid wonende bevolking kan op zich reeds het voorkomen van een grote dichtheid van verspreid wonende bevolking verklaren. Twee sprekende voorbeelden hiervoor zijn het Hageland en het gebied tussen Maas en Vesder.

Voor de Waalse industrieas, met name van Jemeppe-sur-Sambre tot Dour, kan de relatief belangrijke verspreid wonende bevolking enkel verklaard worden door de hoge dichtheid van de totale bevolking vermits het deel van de bevolking dat buiten de woonkern woont, relatief gering is.

Het omgekeerde verschijnsel wordt vastgesteld in de streken ten zuiden van de Samber-Maasas, zoals in de Thiérache, vermits de dichtheid van de verspreid wonende bevolking er eerder laag is terwijl het aandeel van deze bevolking soms redelijk belangrijk is. Deze tegengestelde waarden worden veroorzaakt door het lage bevolkingsaantal van de streken van het Zuiden van het land. Hetzelfde verschijnsel kenmerkt trouwens ook de Westhoek en in mindere mate het noorden van Limburg.

1.5. Dichtheid van de verspreid wonende bevolking

Auteurs : F. Demesset en J.-M. Holbeek, U.C.g.
 Cartografie : SEDIFA, U.C.g., 1997
 Bron : volkstelling 1991

Bij de streken met een lage dichtheid van de verspreid wonende bevolking valt de Haspengouwse situatie op. Om die te verklaren moet men beroep doen zowel op het traditioneel patroon van compacte dorpen als op de lage bevolkingsdichtheid. Alhoewel de situatie in de Henegouwse en de Brabantse Leemstreek minder uitgesproken is, berust ze toch op een analoge verklaring.

Bij de streken met de hoogste dichtheid van de verspreid wonende bevolking, kan men twee soorten gebieden onderscheiden: in de eerste plaats het Kortrijkse en Zandlemig Vlaanderen ten zuiden van Gent waar een belangrijke bevolkingsdichtheid voorkomt evenals een traditioneel verspreide plattelandsbewoning, vervolgens de Vlaamse ring rond Brussel (Brabant, het zuiden van de provincie Antwerpen en het oosten van de provincie Oost-Vlaanderen), streek waar men benevens de twee voorgaande verklaringsfactoren een belangrijk aandeel van pendelaars naar Brussel moet toevoegen. (H. Van der Haegen, M. Pattyn en S. Rousseau, 1981).

6.6. EVOLUTIE VAN HET AANDEEL VERSPREID WONENDE BEVOLKING (KAART I.6)

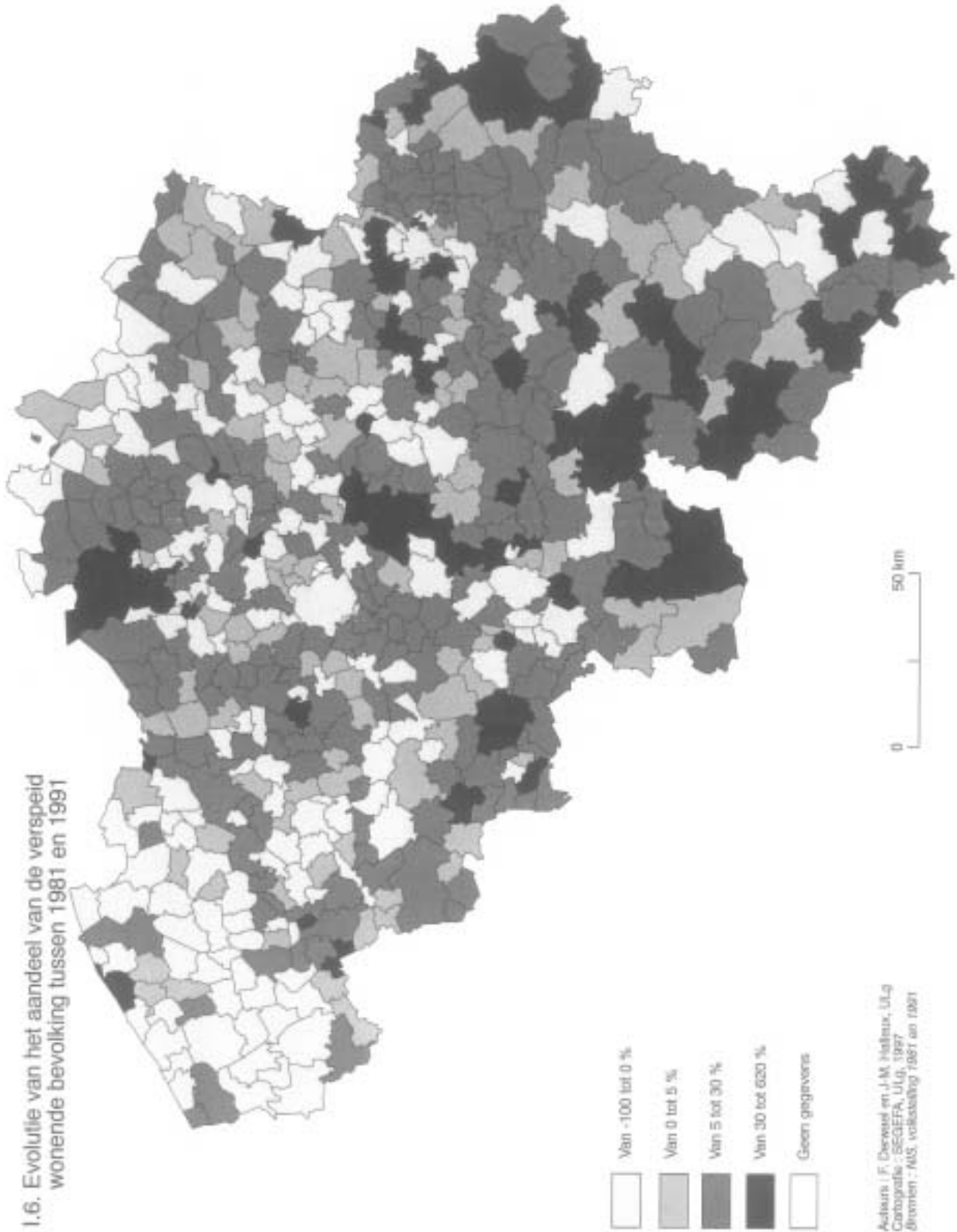
Dit kenmerk stemt overeen met de evolutie, tussen 1981 en 1991, van het aandeel van de verspreid wonende bevolking.

Algemeen beschouwd zijn het de gebieden die traditioneel gekenmerkt worden door een verspreide bevolking die het aandeel van de verspreide bewoning het minst zien toenemen. Dit komt vooral goed tot uiting in het westen van Brussel waar de scheidingslijn tussen de streken met verspreide en met geconcentreerde bewoning nu ook samenvalt met de grens tussen de gebieden met grote en met kleine toename van de verspreide bewoning. De situatie is minder duidelijk in sommige gemeenten ten westen van de hoofdstad die zowel een belangrijk aandeel van verspreid wonende bevolking hebben als een aangroei van dit percentage; de verklaring zou kunnen zijn dat deze suburbane gebieden nog altijd gekenmerkt worden door een positieve demografische groei, aangroei die zich in een toename van de verspreide bevolking uit. De situatie in de Antwerpse Kempen evenals in vele gemeenten van de driehoek Brussel - Gent - Antwerpen is gelijkaardig.

Het aandeel van de verspreide bevolking is het meest gedaald in Binnen-Vlaanderen, traditioneel gebied met verspreide bewoning. Ook verschillende Kustgemeenten en Poldergemeenten kennen een afname. Voorbij de as Gent - Kortrijk treffen we een gelijkaardige toestand aan en dit tot in de Henegouwse gemeenten die traditioneel een verspreide plattelandsbevolking hebben. In het Land van Herve stellen we het tegengestelde vast: gemeenten die traditioneel een verspreid wonende bevolking hebben zien dit aandeel toenemen.

Ten zuiden van de Samber-Maaslijn neemt het aandeel van de verspreide bevolking significant toe over uitgestrekte gebieden: het oosten van de provincie Luik, de as Luik - Marche, sommige gemeenten van het centrale deel van de provincie Luxemburg, Lotharingen, de vallei van de Semois en het oosten van de Henegouwse Laars. Omgekeerd schijnen de gemeenten van de centrale Ardennen minder door dit fenomeen getroffen te worden.

I.6. Evolutie van het aandeel van de verspeid wonende bevolking tussen 1981 en 1991

6.7. EVOLUTIE VAN DE VERSPREID WONENDE BEVOLKING (KAART I.7)

Logischerwijze is de toename van de verspreid wonende bevolking gecorreleerd met de globale evolutie van de bevolking (Kaart I.2). In dit kader past het ook te wijzen op de aangroei van de suburbane gebieden van Brussel en Antwerpen. Voor het Brussels stedelijk leefcomplex worden de grootste groeicijfers waargenomen in de gemeenten ten zuidoosten van Brussel en die redelijk ver van het centrum van de agglomeratie gelegen zijn (vanaf Ottignies en Waver).

Omgekeerd zijn de gebieden met de grootste negatieve aangroei van de verspreid wonende bevolking ook die gebieden waar globaal gezien de totale bevolking afneemt. In deze categorie kunnen we sommige rurale gemeenten van de Ardennen rangschikken, van de Westhoek, van Haspengouw of van het Hageland, van de streek van Charleroi en van het zuiden van het uitgestrekte gebied met negatieve demografische evolutie dat zich uitstrekt van Doornik tot Aalst.

Anderzijds is de vermindering van het volume van de verspreid wonende bevolking ook gecorreleerd met de vermindering van het deel van de verspreid wonende bevolking. De sterkste achteruitgang in dit verband situeert zich in Binnen-Vlaanderen.

Ten zuiden van Samber en Maas worden de hoge waarden van vele gemeenten verklaard zowel door een globaal positief demografisch saldo als door een aangroei van het aandeel van de verspreid wonende bevolking.

6.8. BEVOLKINGSDICHTHEID VAN DE WOONKERNEN (KAART I.8)

Kaart I.8 stelt de bevolkingsdichtheid van de woonkernen voor, d.w.z. de verhouding tussen het bevolkingsaantal van de statistische buurten die tot woonkernen behoren en de oppervlakte van deze statistische buurten.

Het algemeen beeld van deze figuur stemt overeen met de kaart van de bevolkingsdichtheid (zie kaart I.3). Dit wordt verklaard door het feit dat de stedelijke polen met de grootste bevolkingsaantallen algemeen ook overeenstemmen met de dichtst bevolkte woonkernen (zie punt IV).

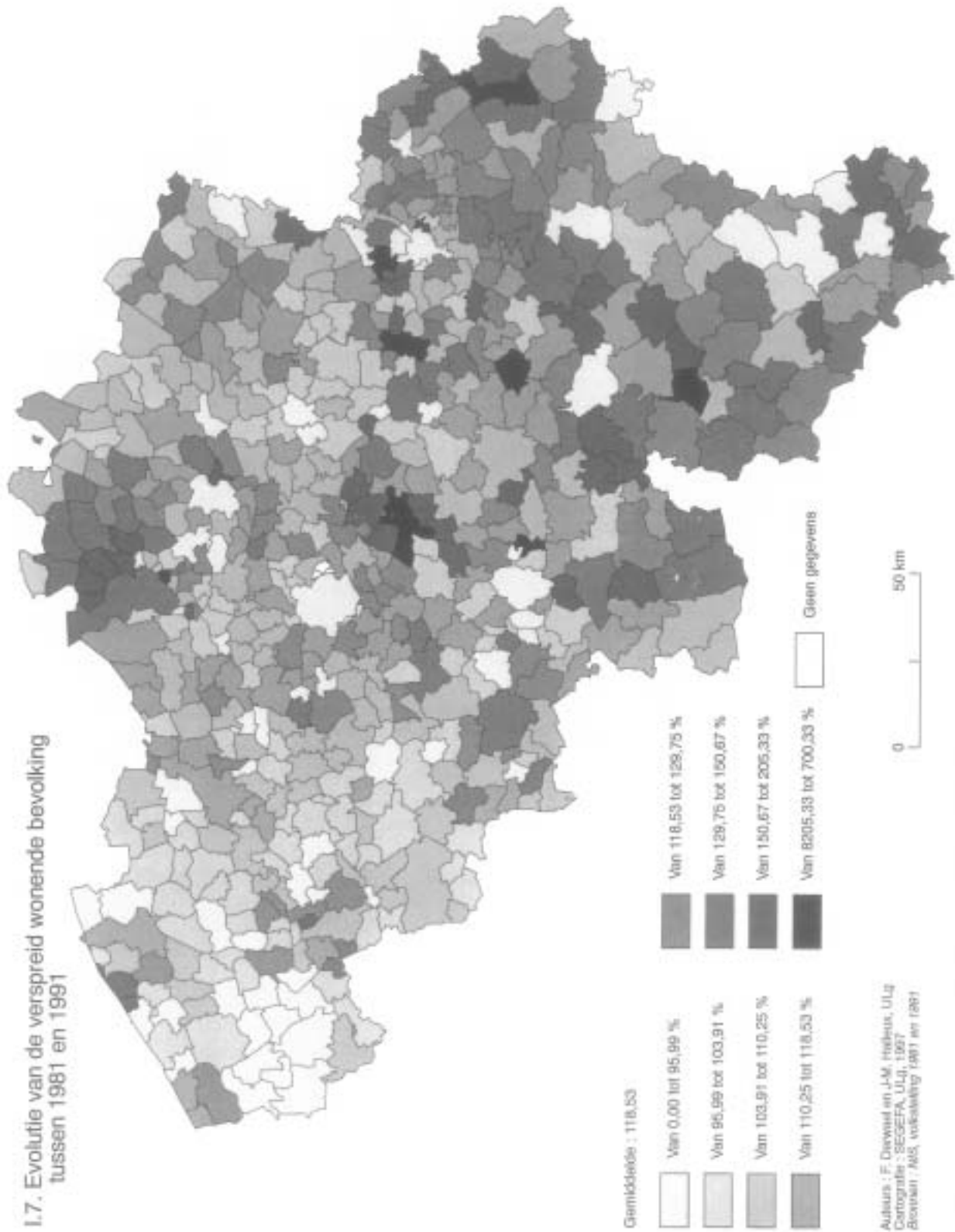
Logischerwijze valt de driehoek Brussel - Gent - Antwerpen in figuur 8 op met zeer hoge dichtheden langs de as Brussel - Antwerpen. Vanuit dit demografisch zwaartepunt vertrekken twee assen naar de hoge dichtheidsstrook van de Waalse as (juist zoals bij de figuur van de bevolkingsdichtheid), de eerste via Nijvel naar Charleroi, de tweede via Zinnik en 's Gravenbrakel naar Bergen.

In West-Vlaanderen worden twee stroken van kernen met hoge bevolkingsdichtheid gescheiden door een minder dichtbevolkte strook; de eerste dichtbevolkte strook strekt zich uit van het Kortrijkse tot in Ruiselede, de tweede omvat de kernen van de Kustgemeenten, de Polders en de Westhoek. De hoge bevolkingsdichtheid van sommige woonkernen van de Westhoek wordt verklaard door de bevolkings spreiding: de verspreide bewoning gaat er eerder samen met steden (Veurne, Ieper, Poperinge) dan met dorpen. Over het algemeen hebben kleine woonkernen een lage bevolkingsdichtheid.

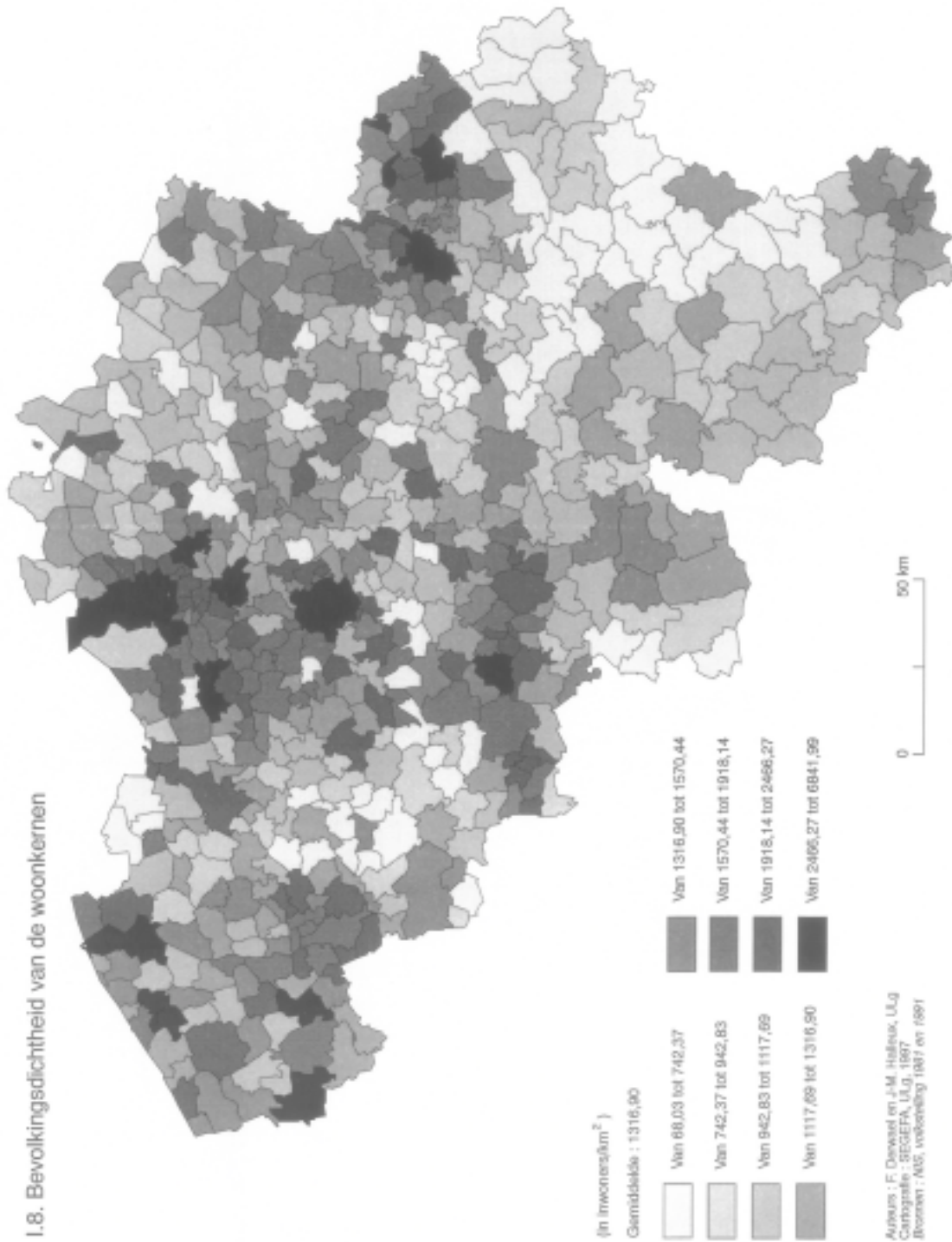
Met uitzondering van de woonkern Gent en de gebieden van de centrale driehoek van het land zijn de woonkernen van Oost-Vlaanderen eerder dunbevolkt. Deze zone loopt door in de Henegouwse Leemstreek. Een gelijkaardige situatie treffen we ook aan in een andere Leemstreek, nl. Haspengouw.

In de Laars van Henegouwen zijn de verschijnselen weinig duidelijk. Dit komt omdat de gemeentelijke grenzen helemaal niet samenvallen met de grenzen van de geografische streken Fagne, Calestienne en de Thiérache.

1.7. Evolutie van de verspreid wonende bevolking tussen 1981 en 1991

I.8. Bevolkingsdichtheid van de woonkernen

In de provincie Luik komen de hoogste dichtheden logischerwijze overeen met de gemeenten van de agglomeraties Luik en Verviers. Ook sommige rurale gemeenten van het Land van Herve en een belangrijk deel van de gemeenten van de Oostkantons hebben hoge dichtheden. Wat het Land van Herve betreft is de situatie vergelijkbaar met de Westhoek: een grote verspreiding, enkele kleine steden (Herve, Aubel, Kelmis) en een klein aantal kleine dorpen. De drie gemeenten Raeren, Eupen en Baelen worden ook gekenmerkt door een beperkt aantal kleine dorpen en dus door hoge gemiddelde waarden voor de bevolkingsdichtheid in de woonkernen.

In de provincie Luxemburg vertoont het gebied van de plateaus rond Bastenaken de kleinste dichtheid. De woonkernen van deze streek zijn vooral dorpen en in het algemeen is de bevolkingsdichtheid er lager dan in belangrijkere woonkernen (zie punt IV). Omgekeerd vertonen de gemeenten van de Semoisvallei hogere waarden terwijl de hogere dichtheidscijfers van de Lotharingse gemeenten kenmerkend zijn voor meer verstedelijkte gebieden.

Redelijk hoge waarden kenmerken die gemeenten die grote stedelijke centra omvatten (Doornik, Ronse, Eeklo, Turnhout, Diest, Hoei, Namen), de streek rond Tienen en het oosten van de provincie Limburg.

6.9. EVOLUTIE VAN DE BEVOLKING VAN DE WOONKERNEN (KAART I.9)

Bij het analyseren van de evolutie van de bevolking in de woonkernen is het nuttig ook te verwijzen naar twee vroeger bestudeerde variabelen, nl. de evolutie van de totale bevolking en de evolutie van de verspreid wonende bevolking.

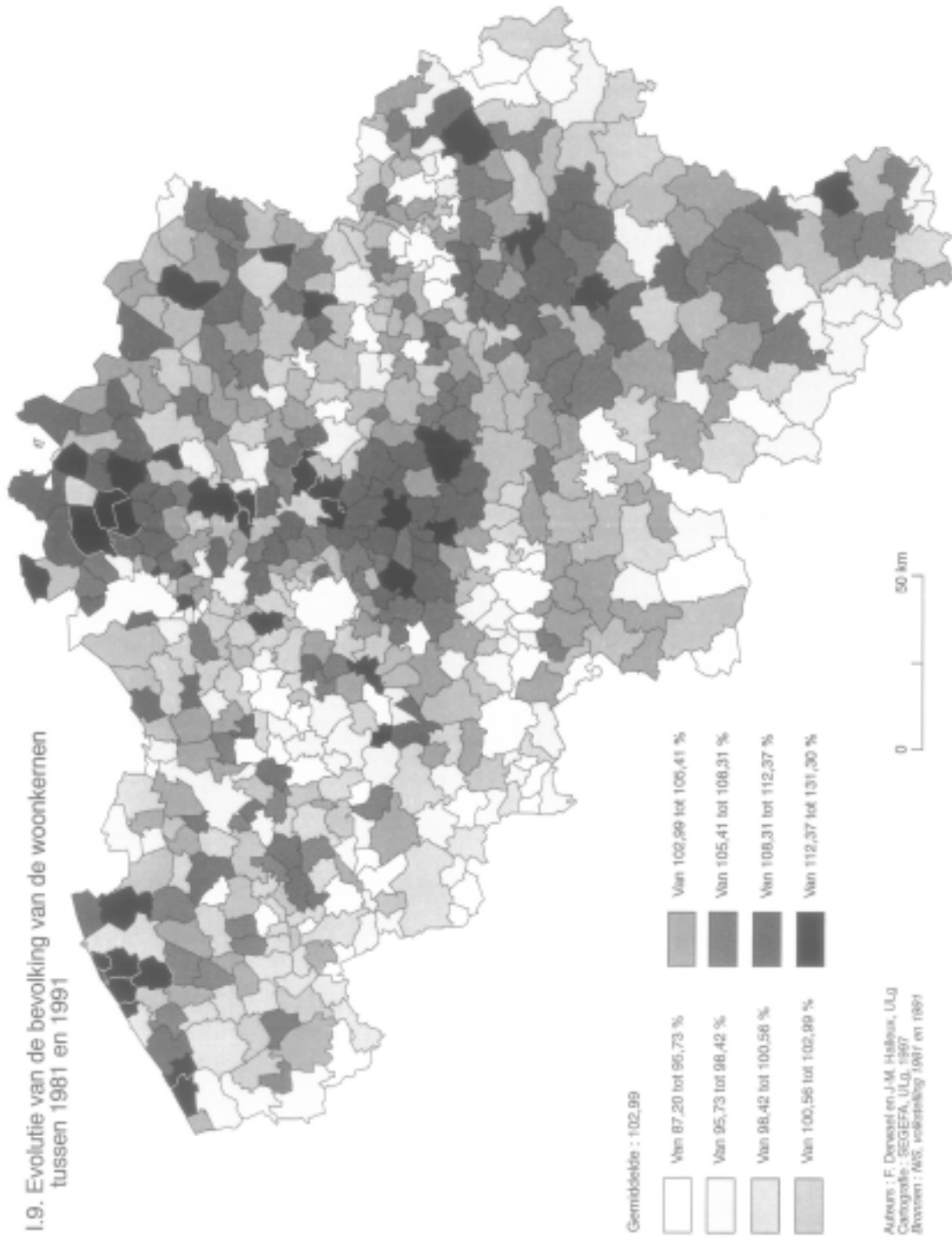
Zoals bij de evolutie van de totale bevolking (figuur I.2) zijn de gebieden waar de bevolking in de woonkernen het meest groeit enkele delen van de stedelijke leefcomplexen van de twee grootste steden van het land, nl. in de Kempen voor Antwerpen en in het zuidoosten van het stadsgewest voor Brussel. Tussen deze twee gebieden bevindt zich een groeipool gevormd door woonkernen die tussen Leuven en Mechelen gelegen zijn.

Zoals reeds vroeger vermeld werd neemt de bevolking van de Kust en de Limburgse Kempen toe. Deze aangroei komt eerder de woonkernen ten goede dan de verspreide bewoning.

De verspreid wonende bevolking van Binnen-Vlaanderen gaat sterk achteruit. Dit geldt niet voor de evolutie van de bevolking in de woonkernen, wat er waarschijnlijk op wijst dat de achteruitgang van de verspreid wonende bevolking niet enkel door een demografisch fenomeen te verklaren is. De situatie in het Land van Herve en in het oosten van de noordoostelijke Ardennen is hieraan tegengesteld: de bevolkingsaangroei is er positief door een aangroei van de verspreid wonende bevolking eerder dan door een verdichten van de bevolking in de woonkernen.

Tussen Bastenaken en Bertrix groeit de bevolking van dit centrale deel van de Ardennen eerder in de woonkernen dan in de sectoren met verspreide bewoning. Deze streek wordt gekenmerkt door zeer lage bevolkingsdichtheden in de woonkernen (zie hierboven punt 8) zodat er voldoende ruimte is voor nieuwe bewoners.

I.9. Evolutie van de bevolking van de woonkernen
tussen 1981 en 1991

BESLUIT

De analyse van de gegevens over de woonkernen op basis van de volkstelling 1991 laat toe een stand van zaken op te maken van de spreiding van de bevolking vanuit het oogpunt van de verstedelijking van de ruimte.

Zo hebben we vastgesteld dat in de jaren zeventig het demografisch gewicht van de woonkernen toeneemt, terwijl we in de jaren tachtig eerder een toename vaststellen van de bevolking buiten de morfologische agglomeraties. Algemeen gesproken stellen we een uitzwermen van de verspreide bewoning vast bovenop de structuur van de traditionele nederzettingsvormen zodat de specifieke kenmerken ervan uitgevlakt worden. In het kader hiervan is het treffend vast te stellen dat wat het aandeel van de verspreid wonende bevolking betreft, het verschil tussen het Noorden en het Zuiden van het land kleiner wordt.

Tijdens hetzelfde decennium was er een andere belangrijke tendens, nl. de bevolkingsafname van de grootste bevolkingsagglomeraties, die in verband dient gebracht te worden met het fenomeen van de stadsvlucht en de suburbanisatie. Deze belangrijke woonkernen blijven wel de dichtst bevolkte morfologische agglomeraties van het land.

Naast deze algemene kenmerken moeten we ook beroep doen op gewestelijke, provinciale of lokale kenmerken als belangrijke factoren om de problematiek van de woonkernen te verstaan. In de analyses wordt ruimschoots gebruik gemaakt van verklarende factoren die gebonden zijn aan de traditionele geografische streken.

BIBLIOGRAFIE

Christians, C., De landelijke gebieden, in J. Denis (red.) Geografie van België, Gemeentekrediet van België, 1992.

Leemans, S., Pattyn, M., Rousseau, S., Van der Haegen, H., De Belgische stedelijke gebieden in 1981, Statistische studiën 89, pp. 5-25, 1990.

Pattyn, M., Van der Haegen, H., Demografische analyse van de woonkernen, Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Aardrijkskundige Studies -BEVAS-, 1987/2.

Van der Haegen, H., Pattyn, M., Rousseau, S., Spreiding en relatiepatroon van de Belgische nederzettingen in 1980, Statistisch tijdschrift nr. 5-6, mei-juni 1981.

Van der Haegen, H., Van Hecke, E., Juchtmans, G., De Belgische stadsgewesten 1991, Statistische studiën 104, pp. 3-42, 1996.

BIJLAGE 1: DYNAMISCHE EVOLUTIE VAN DE WOONKERNEN TUSSEN 1981 EN 1991

Vermits de indeling in statistische sectoren niet gewijzigd werd tussen de volkstelling van 1981 en 1991 werd de analyse van de woonkernen uitgevoerd op basis van de afbakening van 1981.

Maar de veralgemeende groei van de verstedelijking gedurende de jaren tachtig wekt het vermoeden dat de morfologie van de woonkernen veranderd moet zijn, dit is **de dynamische evolutie van de woonkernen**.

Deze bijlage heeft tot doel de morfologische veranderingen van de woonkernen te lokaliseren. Dit gebeurt in twee stappen: eerst worden de statistische sectoren opgespoord die aan een woonkern moeten toegevoegd worden en daarna worden de woonkernen waaraan deze sectoren moeten toegevoegd worden opgespoord. Het kan ook dat geen enkele toevoeging mogelijk is en dan kunnen deze sectoren een nieuwe woonkern vormen.

Uiteindelijk zouden de betreffende sectoren voor het NIS het vertrekpunt kunnen vormen voor een nieuwe ruimtelijke opdeling van het Rijk in statistische buurten. In dat geval zouden controles op cartografische documenten of op het terrein noodzakelijk zijn.

Methodologie

Deze dynamische evolutie is uitsluitend gebaseerd op een **statistische analyse**. De variabelen waarmee rekening werd gehouden zijn de **bevolkingsdichtheid** van de sector en de **evolutie van de dichtheid** tussen 1981 en 1991 en met het **bevolkingsaantal** van 1991.

- Eerst werden de **5 258** statistische sectoren van het Rijk die niet tot een woonkern² behoren als vertrekpunt van de analyse genomen.

- Vertrekkende van deze basisgegevensbank werd **5 inwoners/ha** (500 inwoners/km²) als criterium van **minimale bevolkingsdichtheid** genomen om in een woonkern opgenomen te worden. Op deze manier werden **223 buurten** met een bevolkingsdichtheid van 5 inw./ha of meer weerhouden.

- Naderhand werd beslist, vermits de bevolkingsdichtheid een variabele is die rechtstreeks afhangt van de oppervlakte van de sector, dat er ook moest rekening gehouden worden met de **evolutie van de bevolkingsdichtheid** gedurende de jaren tachtig. Zo werd een groei van minstens 10% als minimale groei van de bevolkingsdichtheid aangenomen.

Er werd ook aangenomen dat er **minstens 150 inwoners** in de buurt moesten zijn. Beneden deze waarde is de groei van de bevolkingsdichtheid inderdaad niet meer significant en kan zeker geen aanwijzing zijn voor de groei van een nieuwe woonkern.

Op deze manier werden nog **206** supplementaire **buurten** weerhouden.

- Ten slotte werden nog **50 buurten**, niettegenstaande ze geen 150 inwoners tellen, toch weerhouden omdat de groei van de bevolkingsdichtheid gelijk aan of groter dan 1 000% is.

² De gegevensbank van het NIS die alle woonkernen bevat evenals de statistische sectoren die er deel van uitmaken werd hiervoor gebruikt teneinde de sectoren die niet tot een woonkern behoren te identificeren.

**BIJLAGE 2: WOONKERNEN VAN 1 000 TOT 5 000 INWONERS
BEVOLKING EN GROEI**

WOONKERN	BEVOL- KING 1981	BEVOL- KING 1991	GROEI %	WOONKERN	BEVOL- KING 1981	BEVOL- KING 1991	GROEI %
ANTWERPEN				1105 KONINGSHOEKT	1499	1646	9,81
1058 OOSTMALLE	4328	4933	13,98	1086 BLAUWBERG-WEZEL	1238	1638	32,31
1060 PUTTE (ARR. ANTWERPEN)	4358	4918	12,85	1117 OOSTERLO-ZAMMEL	1579	1632	3,36
1055 MERKSPLAS	3894	4857	24,73	1174 OPPUURS	1414	1622	14,71
1064 RIJKFVORSEL	4726	4487	-5,06	1132 WALEM	1603	1615	0,75
1034 BALEN-WEZEL	4014	4250	5,88	1143 BAARLE-HERTOG	1495	1594	6,62
1081 WUUSTWEZEL	3780	3993	5,63	1191 VREMDE	1081	1578	45,98
1122 RETIE	3632	3978	9,53	1118 POPPEL	1324	1570	18,58
1079 WIEKEVORST	2400	3862	60,92	1124 SCHRIEK	1278	1543	20,74
1071 ST-KATELIJNE-WAVER	3645	3788	3,92	1113 NIEUWMOER	1430	1515	5,94
1106 LICHTAART	3349	3783	12,96	1201 GOOR	642	1446	125,23
1035 BEERZEL	3824	3724	-2,62	1085 BEVEL	1561	1434	-8,14
1115 OEVEL	3752	3695	-1,52	1089 BREENDONK	1541	1423	-7,66
1059 PUTTE (ARR. MECHELEN)	3334	3563	6,87	1658 HOGE HEIDE	827	1413	70,86
1074 VEERLE	3413	3493	2,34	1130 VLIMMEREN	1367	1396	2,12
1042 GOOREIND	3060	3354	9,61	1634 HOGE BERGEN	1044	1380	32,18
1048 ILEGEM	3073	3278	6,67	1065 ROSSELAAR- HEIDEHUIZEN	1586	1375	-13,30
1600 ANTWERPSE HAVENZONE	4112	3237	-21,28	1163 LEFEST	1075	1367	27,16
1056 OELEGEM	2636	3224	22,31	1145 BERGOM	1090	1346	23,49
1126 TIELEN	2968	3207	8,05	1087 BOOISCHOT	1455	1329	-8,66
1104 KESSEL	2800	3200	14,29	1194 WORTEL	1081	1293	19,61
1077 WESTERLO	2869	3055	6,48	1084 ACHTERBROEK	1422	1279	-10,06
1121 REET	2295	2995	30,50	1137 WINTHAM	1188	1260	6,06
1050 KESSEL	2420	2941	21,53	1131 VOORTKAPEL	1363	1227	-9,98
1067 RUMST	3116	2920	-6,29	1135 WESTMERBEEK	1150	1224	6,43
1139 ZOERSEL	2392	2796	16,89	1651 STEDENWIJK-BERKVEN- REIVENNEN	1167	1149	-1,54
1063 RAVELS	2494	2732	9,54	1123 RUISBROEK-DORP	910	1128	23,96
1092 EINDHOUT	2189	2661	21,56	1101 HULSEN-GREFS	1317	1121	-14,88
1044 HERSELT	2759	2633	-4,57	1650 HEIDE	951	1108	16,51
1045 HOMBEEK	2565	2623	2,26	1193 WINKELOMSEHEIDE	1194	1095	-8,29
1093 ELZESTRAAT- EKELENVELD	2273	2478	9,02	1147 BRANST	1134	1085	-4,32
1039 BROECHEM	2230	2468	10,67	1144 BEL	802	1056	31,67
1096 HALLE	2092	2382	13,86	1175 OUDE GOD	904	1055	16,70
1097 HEIKANT-HEESTEN	1287	2293	78,17	1138 ZOERLE-PARWIJS	1461	1036	-29,09
1116 ONZE-LIEVE-VROUW- WAVR	1881	2262	20,26	1158 HORENDONK	866	1035	19,52
1094 GHEELE	2107	2257	7,12	VLAAMS-BRABANT			
1127 TISSILT	2076	2256	8,67	2026 OPWIJK	4945	4885	-1,21
1082 ZANDHOVEN	2187	2254	3,06	2032 VELTEM-BEISEM- WINKSELE	4151	4740	14,19
1111 MOLEKENS- VELDHOVEN	1930	2237	15,91	2027 OUIRODENBERG-LITER	4858	4731	-2,61
1601 BOUWEL	1989	2228	12,02	2014 AVERBODE-TESTELT	3874	4236	9,34
1110 MILLEGEM-STOKT	2082	2173	4,37	2046 HAACHT	4005	4092	2,17
1146 BOOISCHOT-STATION	2251	2146	-4,66	2034 WEZEMAAL	3491	3952	13,21
1133 WECHELE-ERZANDE	1860	2118	13,87	2102 BLANDEN-HAASRODE- VAALBEEK	3302	3948	19,56
1128 TONGERLO	2047	2100	2,59	2017 HEKELGEM	3766	3923	4,17
1136 WILDFERT	1747	2076	18,83	2042 FLEWIJF	3298	3789	14,89
1172 OLMEN	1792	2068	15,40	2047 HAACHT-STATION	3605	3684	2,19
1073 TERHAGEN	2089	2042	-2,25	2016 BERTEM	3370	3516	4,33
1134 WELDE	1703	1925	13,04	2015 BEGIJNENDIJK	3490	3480	-0,29
1167 MEERLE	1543	1913	23,98	2019 HOFGAARDEN	3457	3371	-2,49
1112 MORKHOVEN	1778	1899	6,81	2058 LEEFDAAL	2909	3307	13,68
1099 HINGENE	1220	1877	53,85	2028 RILLAAR	3107	3150	1,38
1107 LOENHOUT	1657	1869	12,79	2072 SCHEPDAAL	2170	2932	35,12
1108 MEER	1666	1868	12,12	2081 ZEMST	2601	2822	8,50
1066 RUISBROEK- LUIAARDSHOEK	2097	1804	-13,97	2068 OUD-HEVERLEIE	2417	2813	16,38
1179 PULDERBOS	1523	1794	17,79	2060 MALDFREN	2644	2720	2,87
1645 ZWANEVEN	1422	1775	24,82	2050 HEVER	2509	2706	7,85
1125 SINT-JOZEF	1770	1745	-1,41	2039 BOORTMEERBEEK	2489	2659	6,83
1040 DONK-BOERENTANG	1860	1739	-6,51	2052 HOFSTADE	2445	2600	6,34
				2071 SCHAFFEN	2377	2469	3,87

WOONKERN	BEVOL- KING 1981	BEVOL- KING 1991	GROEI %	WOONKERN	BEVOL- KING 1981	BEVOL- KING 1991	GROEI %
2053 HUMBEEK	1748	2441	39,65	3036 GELUWE	4077	4359	6,92
2197 SCHIPLAKEN	2021	2355	16,53	3035 EERNEGEM	4483	4338	-3,23
2070 ROTSELAAR	2279	2331	2,28	3037 DEN HAAN	3754	4188	11,56
2104 HOUTEM	641	2319	261,78	3067 ZEEBRUGGE	4368	4160	-4,76
2043 EPPEGEM	1974	2291	16,06	3104 VARSENARE	3211	4159	29,52
2074 ST-KWINTENS-LENNIK	1990	2213	11,21	3100 SIJSELE	3283	3954	20,44
2033 WEERDE	1965	2160	9,92	3024 MOORSLEDE	3782	3819	0,98
2107 KOESTRAAT-STUIK- BERG-NEERHAVERT	1794	2048	14,16	3028 ARDOOIE	3730	3670	-1,61
2628 SINT-BRIXIUS-RODE	1278	2038	59,47	3047 LENDELEDE	3331	3471	4,20
2075 ST-PIETERS-LEEUEW	1769	2019	14,13	3039 HOUTHULST	3583	3421	-4,52
2062 MELSBROEK	2074	2016	-2,80	3040 ICHTEGEM	2962	3381	14,15
2076 TIELT	1862	1994	7,09	3049 LOPPEM	2827	3375	19,38
2092 BOUTERSEM	1842	1769	-3,96	3042 KOFKELARE	3306	3282	-0,73
2111 LOVENJOEL	1571	1688	7,45	3038 HOOGLEDE	3075	3228	4,98
2080 WERCHTER	1520	1684	10,79	3033 DADIZELE	3198	3182	-0,50
2151 BRUSSEGEM-HAMME	2061	1607	-22,03	3066 WINGENE	3179	3167	-0,38
2083 ZOUTLEEUW	1393	1511	8,47	3150 OESELEGEM-WAKKEN	3085	3064	-0,68
2195 ROOSBEK	1401	1500	7,07	3058 SINT-FLOOIS-WINKEL	3104	3054	-1,61
2057 KUMTICH	1511	1498	-0,86	3105 WINDUINE	2368	3002	26,77
2124 PERK	1340	1477	10,22	3068 ZWEEVEZELE	2999	2995	-0,13
2063 MOLEEM	1461	1471	0,68	3041 JABBEKE	2760	2990	8,33
2205 VLEZENBEEK	1398	1466	4,86	3061 VICHTE	2868	2884	0,56
2041 MAZENZELE	1457	1441	-1,10	3059 STADEN	2729	2869	5,13
2626 HOLLEBEK-NOORD- OOST	1129	1405	24,45	3097 RUIDDERVOORDE	2560	2817	10,04
2154 DUISBURG	1446	1391	-3,80	3057 REKKEM	2796	2813	0,61
2082 ZICHEM	1783	1386	-22,27	3045 LEDRIGEM	2726	2758	1,17
2061 MEERBEEK	1340	1368	2,09	3056 PITTEM	2626	2734	4,11
2128 SINT-JORIS-WEERT	1307	1366	4,51	3174 ZEDRIGEM	2520	2681	6,39
2067 OPLINTER	1355	1338	-1,25	3092 ODELEM	2431	2669	9,79
2077 TILDONK	1332	1334	0,15	3106 WESTKAPELLE	1685	2650	57,27
2065 NEERWINDEN-LAAR	1210	1307	8,02	3060 VELDEGEM	2499	2635	5,44
2129 SINT-JORIS-WINGE	1108	1295	16,88	3046 DE LEEUEW-SOMERS- VELD-ZUIDWEGE	2553	2576	0,90
2403 RELEGEM-NEERZELLIK	1173	1291	10,06	3093 OOIGEM	2352	2481	5,48
2069 PEISEGEM	1375	1287	-6,40	3044 LANGEMARK	2277	2442	7,25
2038 BEKKEVOORT	1188	1267	6,65	3616 KAPELLE	2316	2419	4,45
2632 PELLENBERG-KERN	940	1239	31,81	3062 VLAMERTINGE	2543	2412	-5,15
2114 MOLENSTEDEN	1101	1223	11,08	3071 AARTRIJKF	2230	2327	4,35
2105 HULDENBERG	1143	1222	6,91	3031 BELLEGEM	2074	2288	10,32
2132 SINT-ULRIKS-KAPELLE	825	1202	45,70	3072 ADINKERKE	2243	2273	1,34
2401 BUKEN	1001	1174	17,28	3053 OOSTNIEUWKERKE	2291	2221	-3,06
2131 SINT-MARTENS-LENNIK	1074	1164	8,38	3082 HULSTE	1997	2139	7,11
2133 STEENHUFFEL	1112	1158	4,14	3109 ZANDVOORDE	2400	2104	-12,33
2140 WALSHOUTEM	1043	1122	7,57	3108 WIELSBEKE	2022	2037	0,71
2089 BETEKOM	1342	1120	-16,54	3098 RUISELEDE	2108	1974	-6,36
2049 HERNE	1214	1102	-9,23	3069 AALBEKE	1861	1970	5,86
2099 GALMAARDEN	1167	1091	-6,51	3074 BAVIKHOVE	2266	1814	-19,95
2045 GELRODE	1090	1086	-0,37	3600 PASSENDAL	1804	1813	0,50
2198 SINT-AGATHA-RODE	914	1082	18,38	3625 LANGE MUNTE- MORINNEGOED	1698	1808	6,48
2206 WAMBEEK	984	1079	9,65	3070 AARSELE	1676	1789	6,74
2187 ONZE-LIEVE-VROUW- LOMBEEK	950	1079	13,58	3079 HANDZAME	1670	1722	3,11
2073 SCHOONDERBUKEN	1149	1039	-9,57	3088 MOEN	1675	1708	1,97
2044 ESSENE	1194	1034	-13,40	3065 WINENDALE	1578	1702	7,86
2149 BUNSBEEK	936	1029	9,94	3111 ZONNEBEKE	1659	1685	1,57
2607 LAAR	1143	1019	-10,85	3101 SINT-BAAFS-VIJVE	1642	1666	1,46
2184 NEDEROKKERZEEL	975	1014	4,00	3102 SINT-DENIJS	1785	1647	-7,73
2181 NEERIJSF	1001	1013	1,20	3170 ROKSEM-WESTKERKE	1597	1645	3,01
2119 OKSELAAR	1073	1006	-6,24	3080 HEESTERT	1919	1638	-14,64
2636 BRUKOM	945	1005	6,35	3073 ANZEGEM	1681	1628	-3,15
WEST-VLAANDEREN				3129 ELVERDINGE	1041	1608	54,47
3054 OOSTROZEBEKE	4893	4971	1,59	3075 BESELARE	1563	1599	2,30
3043 KORTEMARK	4935	4925	-0,20	3089 MOERBRUGGE- STUIVENBERGE	1605	1591	-0,87
3029 AVELGEM	4499	4854	7,39	3085 LEFFINGE	1516	1571	3,63
3030 BEERNEM	4450	4791	7,66	3076 DENTERGEM	1560	1564	0,26
3055 OUDENBURG- ETTELGEM	4663	4729	1,42	3078 GITS	1391	1529	9,92
3020 INGLMUNSTER	4434	4374	-1,35	3084 KOOLSKAMP	1294	1499	15,84
				3103 SINT-JORIS	1461	1397	-4,38
				3096 ROLLEGEM	1320	1370	3,79
				3086 LISSEWEGE	1478	1335	-9,68

WOONKERN	BEVOL- KING 1981	BEVOL- KING 1991	GROEI %	WOONKERN	BEVOL- KING 1981	BEVOL- KING 1991	GROEI %
3107 WESTROZEBEKE	1367	1289	-5,71	4119 KRUISSHOUTEM	1593	1783	11,93
3118 BOEZINGE	1236	1272	2,91	4144 SINT-MARIA- OUDENHOVE	1851	1726	-6,75
3090 MOERKERKE	1034	1239	19,83	4120 LANDEGEM	1750	1707	-2,46
3077 DUDZELE	1149	1193	3,83	4233 ZONNEGEM	1712	1707	-0,29
3116 BEITEM	1159	1187	2,42	4128 OKLEGEM	1661	1703	2,53
3126 DIKKEBUS	1265	1170	-7,51	4131 OORDEGEM	1639	1692	3,23
3087 MESEN	1181	1168	-1,10	4114 KALLO	1636	1656	1,22
3110 ZARREN	1229	1123	-8,62	4089 BALLEGEM	1570	1652	5,22
3158 RAVERSIJDE	1021	1107	8,42	4151 ZATTELARE	1667	1629	-2,28
3141 KLERKEN	888	1084	22,07	4102 EDF	1562	1627	4,16
3156 POELKAPELLE	877	1079	23,03	4145 SINT-PAUWELS	1599	1613	0,88
3147 MOERE	1083	1068	-1,39	4113 IDEGEM	1679	1593	-5,12
3239 SINT-KATRIEN	1013	1057	4,34	4094 BEERVELDE	1496	1587	6,08
3146 MERKEM	986	1039	5,38	4085 ASPELARE	1756	1582	-9,91
3095 OTEGEM	1258	1037	-17,57	4091 BASSEVELDE	1632	1573	-3,62
3125 DE MOL	918	1004	9,37	4117 KLEIT	1579	1569	-0,63
OOST-VLAANDEREN				4101 DENDERWINDEKE	1738	1565	-9,95
4076 WAASMUNSTER	4697	4987	6,17	4132 OOSTEFKLO	1676	1543	-7,94
4062 NEDERENAME	4292	4862	13,28	4138 SCHENDELBEKE	1563	1529	-2,18
4061 NEDERBRAKEI	4798	4659	-2,90	4195 LUCHTEREN	1354	1517	12,04
4080 ZOMERGEM-RONSELE	4218	4473	6,05	4133 OOSTERZELE	1623	1515	-6,65
4064 NIEUWERKERKEN- WAAS	4476	4357	-2,66	4221 VEI ZEKE- RUDDERSHOVE	1633	1497	-8,33
4066 OVERMERE	3802	4172	9,73	4115 KAPRIJKE	1608	1485	-7,65
4028 NIEUWERKERKEN	4459	4164	-6,62	4105 ERONDEGEM	1496	1473	-1,54
4077 WACHTEBEKE	4510	4126	-4,27	4178 HANSBEKE	1431	1454	1,61
4079 ZINGEM	4201	4089	-2,67	4087 BAARDEGEM	1532	1452	-5,22
4055 MELLE	4140	4080	-1,45	4090 BAMBRUGGE	1380	1387	0,51
4071 SINT-LIEVENS-HOUTEM	4588	4039	-11,97	4143 SINT-LAUREINS	1460	1379	-5,55
4070 SINT-GILLIS-WAAS	3866	4029	4,22	4176 GRIMMINGE	1272	1377	8,25
4083 AAGEM-BURST	4010	4016	0,15	4126 MOERZEKE-KASTEI.	1483	1357	-8,50
4058 MOERBEKE (GENT)	3838	3905	1,75	4199 MARIA-LEERNE- MARTENS-LEERNE	1126	1342	19,18
4052 LAARNE	3476	3682	5,93	4084 APPELTERRE	1350	1322	-2,07
4035 DE KLINGE	3483	3677	5,57	4111 HELDERGEM	1475	1300	-11,86
4049 KIELDRECHT	3666	3494	-4,69	4134 OPHASSELT	1314	1278	-2,74
4048 KALKEN	3282	3459	5,39	4100 DENDERBELLF	1339	1275	-4,78
4044 GAVERE-SEMMEZAKE	3076	3230	5,01	4156 BELLEM	1017	1265	24,39
4038 DESTELBERGEN	3088	3228	4,53	4222 VINDERHOUTE	999	1249	25,03
4189 KWATRECHT	2901	3139	8,20	4193 LOTENHULLE	1254	1248	-0,48
4116 KEMZEKE	2728	2995	9,79	4142 SINT-KRUIS-WINKEL	1559	1240	-20,46
4036 DENDERHOUTEM	3321	2965	-10,72	4186 KLEIN SINAAL	1040	1238	19,04
4069 SCHELLEBELLE	2891	2925	1,18	4148 URSEL	1168	1236	5,82
4067 OUDGEM	2941	2909	-1,09	4209 PETTEGEM	1083	1211	11,82
4059 MOERZEKE	2798	2811	0,46	4271 LANDUIT	1112	1208	8,63
4060 MOORSEL	3108	2810	-9,59	4633 BEFKSTRAAT	845	1191	40,95
4075 VRASENE	2810	2796	-0,50	4097 BOEKHOUTE	1244	1190	-4,34
4074 STEENDORP	2610	2720	4,21	4092 HAVEGEM	1055	1184	12,23
4152 ZEVENEKEN	2506	2656	5,99	4207 OPIJOP	1173	1155	-1,53
4041 EKSAARDE	2353	2515	6,88	4099 BOITELARE	1072	1148	7,09
4078 WICHELEN	2406	2473	2,78	4226 WANZELE	1012	1134	12,06
4154 ASPER-STATION	2129	2465	15,78	4149 VIANE	1165	1129	-3,09
4050 KNESSELARE	2521	2456	-2,58	4627 GAVERLAND- NOORDHOUT	1035	1114	7,63
4032 APPELS	2555	2450	-4,11	4635 KRANEOEL	784	1103	40,69
4063 NEVELE-VOSSELARE	2355	2404	2,08	4088 BAARLE-KEUZE	1093	1092	-0,09
4122 LEMBEKE	2068	2359	14,07	4158 BENTILLE-KERZELAAR- LINDE	1010	1083	7,23
4127 NAZARETH	2313	2332	0,82	4147 UITBERGEN	1109	1081	-2,52
4040 EKE	2392	2268	-5,18	4315 VERREBROEK	1092	1067	-2,29
4104 ELVERSELE	2104	2232	6,08	4139 SCHOONAARDE	1183	1064	-10,06
4123 MACHELEN	1983	2151	8,47	4208 OUWEGEM	990	1054	6,46
4136 RUIJEN	2145	2084	-2,84	4112 HELLESTRAAT	922	1041	12,91
4118 KLUIZEN-MEEREM- WIPPELGEM	2096	2050	-2,19	4203 MEERDONK	956	1007	5,33
4124 MELDERT	1816	1980	9,03	LIMBURG			
4137 SCHELDEWINDEKE	1680	1959	16,61	7045 REKEM	5257	4920	-6,41
4141 SINAAL	1958	1925	-1,69	7035 LANKLAAR-STOKKEM	4533	4728	4,30
4057 MOERBEKE (AALST)	1961	1882	-4,03	7034 KOERSEL	4514	4725	4,67
4096 BEERHEM	2031	1877	-7,58				
4108 HAASDONK	1984	1840	-7,26				
4140 SERSKAMP	1808	1811	0,17				

WOONKERN	BEVOL- KING 1981	BEVOL- KING 1991	GROEI %	WOONKERN	BEVOL- KING 1981	BEVOL- KING 1991	GROEI %
7020 BERINGEN	4230	4581	8,30	7067 KANNE	1431	1422	-0,63
7038 MUNSTERBILZEN	3964	4204	6,05	7055 ELEN	1466	1421	-3,07
7031 HELCHTEREN	3460	4031	16,50	7649 PLEIN-KRUISSTRAAT- WOLFKE	1388	1411	1,66
7019 AS	3753	4028	7,33	2376 AAN DE STEENHOVEN	1072	1405	31,06
7027 DILSEN	3549	3949	11,27	7080 MOLENBEERSEI.	1304	1367	4,83
7026 DIEPENBEEK	3797	3801	0,11	7646 KABERGHEIDE	1384	1362	-1,59
7030 HECHTEL	3478	3757	8,02	7618 STEENVELD	1363	1361	-0,15
7037 NEREM-SLUIZEN-MAL- VREREN	3186	3277	2,86	7151 OPOETTEREN	1104	1283	16,21
7041 OPGRIMBIE	3026	3237	6,97	7196 GROFNSTRAAT- NEDERSTRAAT	1120	1240	10,71
7043 PEER	2852	3236	13,46	7066 JEUK	1247	1233	-1,12
7029 EIGENBILZEN- MOPERTINGEN	2989	3182	6,46	7671 SENSELBERG	1245	1225	-1,61
7032 HOESELT	3055	2977	-2,55	7129 KERKHOVEN	1203	1210	0,58
7068 KAULILLE	2626	2932	11,65	7124 GROTE SPOUWEN- KLEINE SPOUWEN	1190	1205	1,26
7018 ACHIEL	2631	2863	8,82	7161 SINT-JORIS	1106	1182	6,87
7024 BORGLOON	2736	2827	3,33	7173 WIEMLISMEER	1038	1179	13,58
7047 VELDWEZELT	2345	2784	18,72	7081 MONTENAKEN	1252	1169	-6,63
7072 KORTESSEM	2255	2735	21,29	7105 ASDONK	884	1155	30,66
7046 STAL	2537	2694	6,19	7163 TERKOEST	1049	1152	9,82
7053 BOCHOLT	2473	2681	8,41	7086 ROTEM	1207	1149	-4,81
7644 NIEUW SLEDDERLO	2797	2602	-6,97	7063 HERDEREN	1166	1133	-2,83
7022 BEVERLO	2240	2546	13,66	7076 IJNKHOUT	1047	1108	5,83
7100 ZUTENDAAL	1999	2522	26,16	7175 WIJSHAGEN	1043	1105	5,94
7036 LUMMEN	2447	2495	1,96	7077 LEUT	1051	1095	4,19
7108 BOLDERBERG	2154	2494	15,78	7631 DENNENGAARDE-WIJK- KL. LANDEIGE	1055	1094	3,70
7073 KWAADMECHELEN	2318	2486	7,25	7144 MELDFERT	982	1077	9,67
7048 ZICHEN-ZUSSEN- BOLDER	2640	2469	-6,48	7181 BERBROEK	1072	1072	0,00
7025 BRUSTEM	2366	2462	4,06	7131 KLEINE-BROGHEL	1017	1063	4,52
7054 EKSEL	2206	2411	9,29	7112 DONK	987	1060	7,40
7091 TERMOLEN	1992	2406	20,78	7648 HENEGOUW	1166	1018	-12,69
7033 HULST	2444	2392	-2,13	7058 'S GRAVENVOEREN	973	1011	3,91
7084 OOSTHAM	2290	2278	-0,52	WAALS-BRABANT			
7070 KINROOI	2217	2228	0,50	0008 GENAPPE-VIEUX- GENAPPE-WAYS	4024	4437	10,26
7078 MEEUWEN	1679	2110	25,67	0004 CLABECQ	4682	4301	-8,14
7095 VELM	2025	2105	3,95	0020 LILLOIS-WITTERZEE	3623	4097	13,08
7056 GELLIK	1458	2039	39,85	0009 JODOIGNE	3777	4017	6,35
7052 BEVERST	1700	2021	18,88	0007 BRAINE-LE-CHATEAU	3807	3908	2,65
7097 WELLEN	1909	1999	4,71	0015 REBECQ-ROGNON	2766	2807	1,48
7059 HALEN	1964	1995	1,58	0014 PERWEZ	2420	2395	-1,03
7087 SCHULEN	1702	1984	16,57	0025 LA ROCHE-FAUX- TANGISSART	2215	2391	7,95
7657 SCHOONBEEK	1596	1934	21,18	0027 TOURINNES-LA-GR.- BEAUVECHAIN	2014	2191	8,79
7098 WIJCHMAAL	1746	1859	6,47	0017 GREZ-DOICEAU	1823	2153	18,10
7057 GINGELOM	1913	1838	-3,92	0029 WAUTHIER-BRAINE	1923	2100	9,20
7096 VLIJTINGEN	1916	1811	-5,48	0012 NEERHEYLISSEM- OPHEYLISSEM	2055	1999	-2,73
7099 ZELEM	1902	1773	-6,78	0107 LIMAUGES-LA MOTTE	1541	1998	29,66
7088 SINT-HUIBRECHTS- LIJJE	1643	1756	6,88	0021 MARBAIS	1835	1988	8,34
7107 BOKRIJK-BROEDERS	1587	1751	10,33	0013 ORP-LE-GRAND	1919	1892	-1,41
7114 ENGELMANSHOVEN- GELINDEN	1636	1710	4,52	0022 QUENAST	1856	1740	-6,25
7083 NIEUWERKERKEN	1788	1703	-4,75	0062 PLANCENOIT	1549	1739	12,27
7090 STEVOORT	1514	1687	11,43	0623 BROCSOU	1050	1705	62,38
7050 ALKEN	1760	1685	-4,26	0072 VILJERS-LA-VILLIE	1446	1640	13,42
7626 KILWIT-VIYVERSTRAAT	1609	1681	4,47	0063 RANSBECK	1348	1525	13,13
7074 LILLOVOORT	1717	1653	-3,73	0445 NETHEN	1461	1522	4,18
7061 HEERS	1528	1648	7,85	0018 HAMME	1478	1520	2,84
7116 DI-YGEN	1689	1601	-5,21	0019 JAUCHE	1386	1501	8,30
7225 ROZENDAAL	1074	1601	49,07	0124 DOICEAU-DION-LE-VAL- LES PRES	1351	1424	5,40
7089 SMEERMAAS	1745	1599	-8,37	0028 VIRGINAL-SAMME	1477	1387	-6,09
7132 KOLONIE	1322	1536	16,19	0048 LASNE	1157	1356	17,20
7094 VAL-MEER	1570	1521	-3,12	0036 CORTIL-NOIRMONT	1028	1323	28,70
7064 HERK-DE-STAD	1789	1512	-15,48	0042 GISTOUX	1064	1225	15,13
7092 TERVANT- TERVANTERHEIDE	1562	1508	-3,46	0073 WALHAIN-SAINT-PAUL	1071	1146	7,00
7153 RESELT	1437	1496	4,11				
7150 OPITTER	1374	1466	6,70				
7065 HOEPERTINGEN	1340	1437	7,24				
7149 NIEUWF KEMPEN	1411	1434	1,63				
7071 KORSPHEL	1342	1428	6,41				

WOONKERN	BEVOL- KING 1981	BEVOL- KING 1991	GROEI %	WOONKERN	BEVOL- KING 1981	BEVOL- KING 1991	GROEI %
0041 GENTINNES-SAINT- GERY	1007	1099	9,14	5163 GERPINNES	1437	1498	4,24
0026 SAINTES	1036	1044	0,77	5072 BRUGELETTE	1320	1492	13,03
0060 PECROT	957	1038	8,46	5272 LES FLACHES	1170	1473	25,90
HENEGOUWEN				5106 PECQ	1458	1429	-1,99
5059 THUIN	4992	4972	-0,40	5081 FELUY	1272	1416	11,32
5027 QUIEVRAIN	5147	4878	-5,23	5084 GIVRY	1502	1409	-6,19
5036 CASTEAU	4233	4422	4,46	5082 FLOBECQ	1540	1389	-9,81
5048 HAVRE	4097	4121	0,59	5069 BLANDAIN	1568	1346	-14,16
5030 AISEAU-ROSELIES	4428	3994	-9,80	5067 BELOFIL	1422	1310	-7,88
5040 ERQUELINES	4112	3885	-5,52	5105 NECHIN	1378	1305	-5,30
5033 PLOEGSTEERT-LE BIZET	4088	3834	-6,21	5074 BUZET-OBAIX	1535	1296	-15,57
5091 HAM-SUR-HEURE	3436	3598	4,71	5108 PETIT-ENGHEN	1280	1289	0,70
5050 LOBBES	3237	3529	9,02	5102 MERBES-LE-CHATEAU	1253	1272	1,52
5061 TRIVIERES-SAINT- VAAST	3293	3480	5,68	5099 LEERS-NORD	1158	1225	5,79
5031 ANTOING	3396	3337	-1,74	5100 LENS	1177	1172	-0,42
5041 ESTINNES-AU-MONT ESTINNES-AU-VAL	3259	3256	-0,09	5097 JURBISE	1096	1168	6,57
5037 CHIMAY-SAINT-REMY	3284	3206	-2,38	5101 MARCHÉ-LEZ- ECAUSSINNES	1212	1166	-3,80
5039 ELOUGES	3401	3083	-9,35	5094 HOLLAIN	1179	1144	-2,97
5044 GAURAIN-RAMECROIX	2770	2733	-1,34	5174 HERCHIES	1128	1136	0,71
5043 FRASNES-LEZ- GOSSELIES	2706	2694	-0,44	5078 ELLEZELLES	1026	1131	10,23
5058 TEMPLEUVE	2454	2613	6,48	5088 GRAND-RENG	1246	1118	-10,27
5051 MELLET	2563	2552	-0,43	5121 VILLE-SUR-HAINT	1090	1108	1,65
5055 SAINT-JOSEPH-CHAMPS DES SARTS	2247	2523	12,28	5073 BULTIA	1023	1102	7,72
5049 HENSIES	2529	2364	-6,52	5213 VILLERS-PERWIN	1000	1098	9,80
5052 PERONNES-LEZ-BINCHE	3196	2358	-26,22	5180 JONCRET-LAUSPRELLE	1085	1084	-0,09
5115 SENEFFE	2375	2332	-1,81	5098 LABUISSIERE	1098	1079	-1,73
5090 HAIES	2315	2327	0,52	5079 ESTAIMPUIS	1076	1062	-1,30
5096 JAMIOULX	2337	2254	-3,55	5095 HUISSIGNIES	957	1047	9,40
5062 WANGENIES	2350	2231	-5,06	5137 BLAUGIES	955	1044	9,32
5053 LE ROEULX	2043	2225	8,91	5192 OLLIGNIES	868	1040	19,82
5046 GOUY-LEZ-PIETON	2146	2180	1,58	5191 NEUFVILLES-CENTRE	870	1036	19,08
5065 ARQUENNES	1863	2168	16,37	5117 THIEU	1350	1028	-23,85
5104 NAAST	2083	2140	2,74	5157 ESTAIMBOURG	1053	1020	-3,13
5045 GODARVILLE	2217	2137	-3,61	5138 BLEHARIES	1098	1016	-7,47
5197 PRESLES	2051	2102	2,49	5068 CHAPELLE AUX PUITES	971	1012	4,22
5060 THULIN	2099	2012	-4,14	5080 FAMILLEUREUX	1069	1011	-5,43
5211 VIESVILLE	2214	1971	-10,98	LUIK			
5063 WARNETON	1899	1970	3,74	6030 TILFF	4196	4997	19,09
5083 FRASNES-LEZ- BUISSENAL	1984	1926	-2,92	6025 DOMAINES-NEUPRE- ROTHEUX-RIMIERE	3992	4010	0,45
5076 CHIEVRES	1972	1874	-4,97	6029 THEUX	3814	3762	-1,36
5190 NALINNES	1692	1874	10,76	6033 BEAUFAYS	3063	3678	20,08
5116 TAINIGNIES	1964	1867	-4,94	6028 STAVELOT	3494	3631	3,92
5085 GOUTROUX	1517	1851	22,02	6031 SAINT-GEORGES- WARFUSEE-STOCKAY	3475	3615	4,03
5064 WIHERIES	2274	1805	-20,62	6020 HANNUT	3615	3522	-2,57
5047 HARCHIES	1750	1776	1,49	6024 RAEREN	3355	3324	-0,92
5216 WIERS	1776	1731	-2,53	6026 SAINT-VITH	3265	3152	-3,46
5147 BRUYERES-PAVE- CHEMIN DU PRINCE	1653	1708	3,33	6019 FORET	3126	2996	-4,16
5057 STAMBRUGES	1887	1704	-9,70	6017 DOLHAIN-LES FORGES	3051	2824	-7,44
5112 RUMES	1784	1695	-4,99	6016 AYWALLE	2530	2643	4,47
5161 FROIDMONT- ESPLECHIN	1597	1670	4,57	6022 JUPRELLE-VILLERS-ST- SIMEON-PAIPE	2531	2559	9,78
5086 GOZFE	1670	1640	-1,80	6058 REMICOURT-HODEIGE- LAMINE	2567	2526	-1,60
5056 SOLRE-SUR-SAMBRE	1736	1615	-6,97	6027 SPRIMONT	2462	2482	0,81
5089 WEZ-VELVAIN- GUIGNIES	1695	1610	-5,01	6032 AWIRS-LES FAGNES- HENA	2511	2447	-2,55
5204 SIRALT	1553	1607	3,48	6069 WONCK-BASSENGE	2211	2246	1,58
5120 VAULX-CHIERCO	1773	1586	-10,55	6090 DALHEM-SAINT-REMY- FENEUR	2197	2227	1,37
5118 THUILLIES	1573	1571	-0,13	6059 SART-TILMAN-CENSE ROUGE	2175	2213	1,75
5111 POMMEROEUI	1571	1569	-0,13	6038 GEMMENICH	2421	2175	-10,16
5066 BEAUMONT	1559	1545	-0,90	6021 HERMALLE-SOUS- ARGENTEAU	2187	2159	-1,28
5103 MOMIGNIES	1803	1532	-15,03	6039 GLONS	2013	2096	4,12

WOONKERN	BEVOL- KING 1981	BEVOL- KING 1991	GROEI %	WOONKERN	BEVOL- KING 1981	BEVOL- KING 1991	GROEI %
6014 AUBEL	1929	1926	-0,16	8024 IZEL	1496	1401	-6,35
6035 BLEGNY	1953	1893	-3,07	8023 HOUFFALIZE	1261	1208	-4,20
6054 OREYE	1769	1762	-0,40	8075 WAHA	1102	1206	9,44
6067 WAIMES	1690	1746	3,31	8020 FORRIERES	1143	1155	1,05
6037 COMBLAIN-AU-PONT	1461	1607	9,99	8022 HOTTON	1129	1140	0,97
6034 BERLOZ-CORSWAREM	1626	1582	-2,71	8018 ETALLE	1037	1091	5,21
6065 VERLAINE	1438	1582	10,01	8032 PALISEUL	1079	1089	0,93
6041 LIMONT-HANFFFF- DONCEEL	1548	1562	0,90	8036 BELLEFONTAINE-SAINT- VINCENT	1129	1085	-3,90
6046 LAMBERMONT	1607	1561	-2,86	8026 LIBIN	1061	1069	0,75
6060 SLINS-FEXHE-SLINS	1480	1541	4,12	8034 WELLIN	1073	1040	-3,08
6110 HOUTAIN-SAINT- SIMFON	1439	1535	6,67	8056 MARBEHAN	885	1001	13,11
6056 OUFFET	1472	1524	3,53				
6066 VILLERS-LE-BOUILLET	1509	1470	-2,58	NAMEN			
6072 ANDRIMONT	1117	1453	30,08	9014 ROCHEFORT	4287	4471	4,29
6131 PLAINEVAUX	1340	1440	7,46	9017 WEPION	3328	3542	6,43
6049 LINCENT	1250	1384	10,72	9032 MALONNE	3063	3426	11,85
6040 HAMOIR	1337	1359	1,65	9010 FLORENNES	3511	3377	-3,82
6121 MOHA	1347	1353	0,45	9015 SPY	3176	3235	1,86
6062 SOUMAGNE	1347	1341	-0,45	9009 COUVIN	3350	3112	-7,10
6055 OTHIE	1328	1331	0,23	9012 HAM-SUR-SAMBRE	2715	2716	0,04
6068 WEYWERTZ	1343	1329	-1,04	9039 PHILIPPEVILLE	2473	2408	-2,63
6064 THINES-CREHEN	1318	1324	0,46	9011 FOSSES-LA-VILLE	2379	2267	-4,71
6123 NEUVILLE-FN- CONDROZ-EHEIN	1041	1309	25,74	9043 SOMBREFFE	2204	2210	0,27
6150 XHENDREMAEL	1125	1307	16,18	9598 MOUSTIER	2218	2129	-4,01
6045 KETTENIS	1258	1295	2,94	9019 BIESME	1851	2027	9,51
6047 BRAIVES-LATINNE	1233	1265	2,60	9040 PROFONDEVILLE	1969	2010	2,08
6125 NINANE	1224	1264	3,27	9045 WALCOURT	1982	2007	1,26
6052 MOMALLE	1218	1246	2,30	9030 LIGNY	1941	1977	1,85
6302 SART	741	1232	66,26	9022 EGHIZEE	1666	1885	13,15
6050 MARCHIN-FOURNEAU	1270	1215	-4,33	9008 BEAURAING	1958	1872	-4,39
6107 HERMALLE-SOUS-HUY	1088	1210	11,21	9034 METTET	1916	1847	-3,60
6053 NESSONVAUX	1316	1195	-9,19	9028 JEMELLE	1874	1837	-1,97
6061 SOUGNE- REMOUCHAMPS	1242	1166	-6,12	9029 LEUZE	1358	1667	22,75
6036 BUTGENBACH	1197	1164	-2,76	9036 NAMECHE	1688	1643	-2,67
6043 HEURE-LE-ROMAIN	1188	1147	-3,45	9125 BOIS-DE-VILLERS	1608	1631	1,43
6048 LIERNEUX	978	1139	16,46	9041 RHISNES	1379	1572	14,00
6109 HOUSSE	1005	1104	9,85	9033 MARIEMBOURG	1659	1553	-6,39
6057 POULSEUR	1226	1102	-10,11	9031 LONZEE-BOIS HENRI	1331	1516	13,90
6097 FEXHE-LE-HAUT- CLOCHIER	1004	1056	5,18	9042 SCLAYN	1398	1477	5,65
6063 TIER DE DURESSE- THIER DE HUY	1057	1036	-1,99	9044 THY-LE-CHATEAU	1555	1472	-5,34
6080 BULLINGEN (BULLANGE)	970	1006	3,71	9106 TEMPIOUX	1341	1465	9,25
				9048 YVOIR	1450	1443	-0,48
LUXEMBURG				9103 SOMZEE	1440	1421	-1,32
8005 BERTRIX	4583	4832	5,43	9035 MORIALME	1443	1419	-1,66
8010 LIBRAMONT	3356	3612	7,63	9018 ANHEE	1439	1406	-2,29
8013 NEUFCHATEAU- LONGLIER	3297	3016	-8,52	9084 LOYERS	1217	1406	15,53
8014 SAINT-HUBERT	2916	2905	-0,38	9038 NISMES	1408	1403	-0,36
8027 MARLOIE-CHAUSSEE DE ROCHEFORT	2373	2656	11,93	9027 HAVELANGE	1312	1392	6,10
8008 HABAY-LA NEUVE	2278	2443	7,24	9026 GRAND-LEEZ	1256	1378	9,71
8009 HALANZY	2610	2359	-9,62	9601 GODINNE	1221	1356	11,06
8007 FLORENVILLE	2371	2319	-2,19	9037 NANINNE	1318	1325	0,53
8017 BARVAUX	2015	2202	9,28	9081 LANEFFE	1148	1320	14,98
8015 VIELSAIM	2178	2114	-2,94	9021 CERFONTAINE	1437	1274	-11,34
8029 MUSSON	2135	2025	-5,15	9023 FLOREFFE	1520	1273	-16,25
8006 BOUILION	2102	1920	-8,66	9067 FRAIRE	1129	1263	11,87
8016 AYE	1548	1836	18,60	9101 SAUVENIERE	1200	1230	2,50
8033 SAINT-LEGER	1705	1764	3,46	9046 WINENNE	1100	1207	9,73
8031 ON	1642	1706	3,90	9047 YVES-GOMEZEE	1181	1132	-4,15
8019 FTIIF	1625	1699	4,55	9078 HAVERSIN-HAID	982	1093	11,30
8025 LA ROCHE-EN- ARDENNE	1556	1483	-4,69	9060 DAVE	973	1054	8,32
				9088 MEUX	995	1050	5,53

II. DE STADSGEWESTEN

H. Van der Haegen, E. Van Hecke en G. Juchtmans

1. INLEIDING

Vertrekkende van de volkstellingsgegevens van 1991 werden er 17 stadsgewesten afgebakend⁽¹⁾. Die stadsgewesten zijn representatief voor de voornaamste verdichtingszones van het land, zowel wat betreft de concentratie van de bevolking, de economische activiteiten, als van vele uitingen van het socio-culturele leven.

Sedert de jaren tachtig kreeg het begrip stadsgewest algemene erkenning in wetenschappelijke, administratieve en economische milieus, zodat het een veelgebruikte ruimtelijke eenheid is. Daarom werd van meerdere zijden aangedrongen op een herziening van het begrip en zijn ruimtelijke omvang op basis van de recentste gegevens (Volkstelling van 1991). Deze keer is de oppuntstelling een samenwerking tussen onderzoekers van Leuven en Luik. De morfologische en geoperationaliseerde agglomeraties van Wallonië werden afgebakend door F. Derwael en J.M. Halleux, onder leiding van Prof. B. Mérenne van het 'Service d'Etude et de Géographie Economique Fondamentale et Appliquée' van de Universiteit van Luik.

Volgens de nieuwe afbakening van de stadsgewesten blijven dezelfde 17 stadsgewesten van 1981 behouden, mits een aanpassing van de verschillende zones van het stadsgewest. Een zorgvuldige analyse van de verstedelijkte zones in ons land gaf geen aanleiding tot het weerhouden van nieuwe stedelijke gebieden als stadsgewest. Potentiële nieuwe stadsgewesten zoals Aalst, Roeselare en Turnhout werden in overweging genomen, maar voldeden niet aan de eisen om als stadsgewest erkend te worden. Geen van de drie haalde onder meer de minimumnorm van 80 000 inwoners voor heel het gewest. Deze norm wordt ook internationaal nodig geacht om als volwaardig stadsgewest te kunnen functioneren.

De tekst omvat naast een algemene situering en begripsverduidelijking een overzicht van de afbakeningsmethodiek, met inbegrip van een verantwoording van enkele wijzigingen aan de vroeger gebruikte criteria. Vervolgens worden de agglomeraties, stadsgewesten en forensenwoonzones in hun concrete ruimtelijke omschrijving vergeleken met de toestand in 1981. Ten slotte geven een aantal overzichtstabellen enkele statistische kenmerken weer van de verschillende zones van de stadsgewesten en de stedelijke leefcomplexen. Door een aantal auteurs worden deze laatste, gekend als F.U.R., Functional Urban Regions (in V.K.: M.L.A. of Metropolitan Labour Areas), als de stedelijke regio's van de grote steden beschouwd. Alhoewel de stedelijke leefcomplexen wel dienen erkend te worden, menen we dat de stadsgewesten de moderne stedelijkheid in ons land ruimtelijk voldoende omvatten en niet verruimd dienen te worden tot de F.U.R.'s. Deze geven in wezen toch maar een ruim stedelijk woongebied aan.

De tabellen sorteren de stadsgewesten volgens afnemend bevolkingsaantal van de stadsgewesten in 1991.

⁽¹⁾ Gezien de Censusmonografieën inhoudelijk een ruime variatie van thema's omvatten, zijn hier enkel de essentiële elementen beschreven, met name de begripsafbakening, een heperkt overzicht van de inhoud en een synthese van de resultaten. Voor meer details over de recente afbakening van de stadsgewesten en stedelijke leefcomplexen (F.U.R.) op basis van de volkstellingsgegevens van 1991 wordt verwezen naar N.I.S., Statistische Studiën - nr. 104 - 1996.

In de jaren zeventig hebben H. Van der Haegen en M. Pattyn de Belgische stadsgewesten afgebakend. Het begrip werd uitvoerig verantwoord en geanalyseerd (H. Van der Haegen, M. Pattyn, 1979). Op basis van de tellingsgegevens van 1981 gebeurde een oppuntstelling, waarbij zowel rekening gehouden werd met de toenmalige evolutie, als met de nieuwe administratieve indeling. Dit vereiste onder meer een aanpassing van de gebruikte criteria. (S. Leemans, M. Pattyn, S. Rousseau en H. Van der Haegen, 1989)

Zoals reeds in 1970 gesteld, is de traditionele 'klassieke' middelgrote en grote stad in de westerse wereld geëvolueerd tot een regionale stedelijkheid. De stedelijke functies en relaties, en bijgevolg de morfologie, worden uitgespreid over een groter gebied. De stad is een sociaal-ruimtelijk en functioneel systeem, werkzaam in een ruime omgeving. Uit de stad is een stadsgewest gegroeid. (H. Van der Haagen, M. Pattyn, 1979). Dit stadsmodel komt overeen met een economisch model van sterke groei, dat in Europa vooral in de jaren zestig tot ontwikkeling kwam.

Processen en relaties binnen de stadsgewesten evolueren. De stadsgewesten vertonen in functie van de naar tijd en regio wisselende economische groei een verdere expansie, een status-quo of zelfs een teruggang. De stadsvlucht of suburbanisatie is de materiële, ruimtelijke vorm van de economische groei die vooral in de jaren '50 en '60 tot bloei kwam. De economische toestand heeft sindsdien deze stadsvlucht wat afgeremd, maar niet gestopt. (S. Leemans, e.a., 1989)

De terugkeer naar de stad, waarvan men op een bepaald ogenblik in het buitenland een trend meende te bespeuren, is bij ons nooit werkelijk waargemaakt. Slechts in enkele stedelijke wijken is er sprake van gentrificatie (dit is de terugkeer door meer welstellende bewoners naar de binnenstad).

2. OPBOUW EN DEFINITIES

'Het stadsgewest' wordt bepaald uitgaande van de definities van zijn interne stadsgewestzones.

Stadskern. De stadskern is het hart van de stad. Het is de beslissings- en activiteitenkern met de grootste concentratie aan regio-gebonden kleinhandel en diensten.

Dichtbebouwde stedelijke wijken. De stadskern is ingebed in een patroon van dichtbebouwde stedelijke wijken, die meestal overeenstemmen met het geheel van de historische binnenstad en de negentiende-eeuwse uitbreidingen. Het is een multifunctioneel gebied waarin hoofdzakelijk woongebouwen, maar ook activiteiten zoals handel, ambachten, scholen, ziekenhuizen en nijverheid, gemengd voorkomen.

Kernstad. De kernstad bestaat uit de stadskern en de dichtbebouwde stedelijke wijken. De kernstad wordt gekenschetst als het oude dicht aaneengesloten centrale deel van het stadsgewest.

Stadsrand. De kernstad is langs alle zijden omringd door de stadsrand die hoofdzakelijk bestaat uit een minder dichte, maar nog aaneengesloten twintigste-eeuwse bebouwing. De hoofdfunctie is hier het wonen terwijl toch talrijke groene ruimten bewaard bleven. In de stadsrand van de grotere steden kunnen secundaire handels- en dienstencentra voorkomen. Dit zijn meestal oude gemeentekernen die geïntegreerd werden in de expansieve stad. Gegroepeerd in uniforme zones vindt men er industriegebieden en verkeersinfrastructuur terug. In de stadsrand wordt de continuïteit van de bebouwing niet verbroken.

Stedelijke woonkern (of morfologische agglomeratie). De stedelijke woonkern omvat de kernstad en de stadsrand. Het is het landschapsdeel dat aaneensluitend bebouwd is met huizen, openbare gebouwen, industriële en handelsuitrustingen, met inbegrip van de tussenliggende verkeerswegen, parken, sportterreinen enz.. De stedelijke woonkern wordt begrensd door een zone bestaande uit landbouwgrond, bossen, braakliggende en woeste gronden en verspreide bewoning.

(Geoperationaliseerde) Agglomeratie. De agglomeratie bekomt men door de stedelijke woonkern aan te passen aan de gemeentegrenzen. Hiervoor berekent men het relatief aandeel van de inwoners van een gemeente die in een woonkern wonen, ten overstaan van het totaal aantal inwoners van de gemeente. De gemeente wordt bij de agglomeratie opgenomen indien dit aandeel meer dan 50% bedraagt.

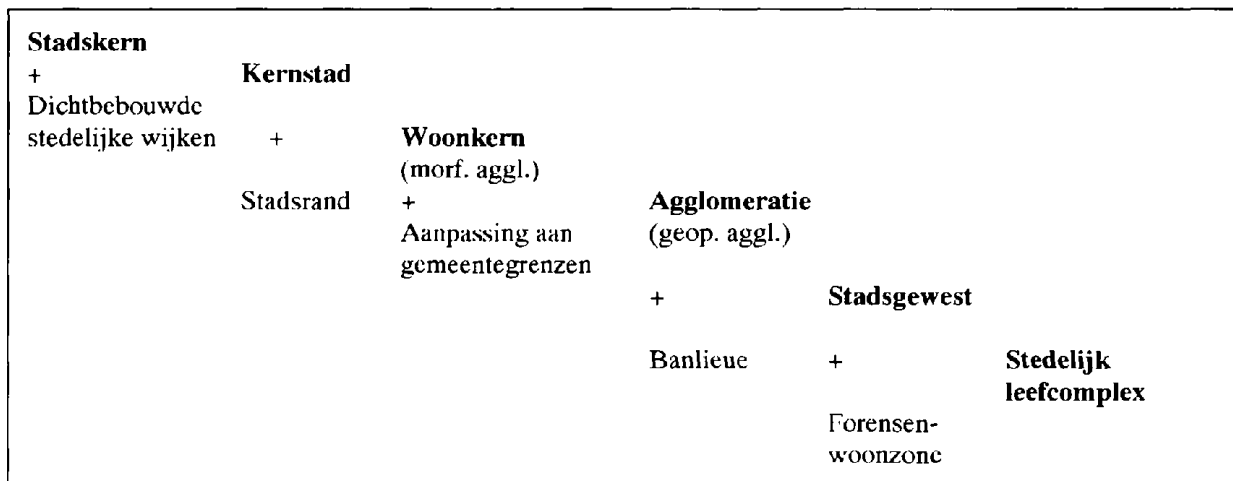
Banlieue. De banlieue sluit aan bij de agglomeratie. Het is de buitenste zone van de stad. De bevolkingsontwikkeling wordt er in belangrijke mate door suburbanisatie vanuit het centrum bepaald. Morfologisch worden zowel het wonen als de bedrijven en instellingen in de banlieue gekenmerkt door een extensieve vorm van bodemgebruik. Morfologisch doet de banlieue landelijk aan, functioneel is ze stedelijk.

Stadsgewest. Het stadsgewest is het geheel van de agglomeratie en de banlieue. Het is de hele ruimtelijk vergrote structuur, waarbinnen de 'uiteengelegde' basisactiviteiten van de stedelijke gemeenschap, namelijk wonen, werken, opvoeden, winkelen, cultuurbeleving en ontspanning, in overwegende mate gelokaliseerd zijn. Tussen deze activiteiten bestaan intense relaties, zodat een functioneel geheel wordt gevormd dat in belangrijke mate naar de traditionele kernstad georiënteerd blijft.

Forensenwoonzone. De forensenwoonzone is de zone die aansluit bij het stadsgewest door een sterke ontwikkeling van de autochtone pendel. Deze zone is voor een belangrijk deel van de werkgelegenheid op het stadsgewest aangewezen.

Stedelijk leefcomplex. De forensenwoonzone vormt samen met het stadsgewest het stedelijk leefcomplex.

Schematische opbouw van het stedelijk leefcomplex

Opmerking: Voor de stadskern, de kernstad en de woonkern wordt als basiseenheid de buurt gebruikt. Voor de agglomeratie, het stadsgewest en het stedelijk leefcomplex geldt de gemeente als basiseenheid.

3. CRITERIA EN AFBAKENING VAN DE STADSGEWESTEN

3.1. STADSKERN

In 1978 werd een morfologische afbakening doorgevoerd die vooral steunde op de aanwezigheid van de commerciële en dienstenfuncties. Op basis van talrijke deelstudies en confrontaties met de werkelijkheid, stelt men vast dat de stadskernen zich nog nauwelijks uitbreiden maar zich wel inhoudelijk wijzigen. De grenzen van de stadskernen van 1981 kunnen voor de afbakening van 1991 in hun geheel behouden blijven.

3.2. DICHTBEBOUWDE STEDELIJKE WIJKEN EN KERNSTAD

De afbakening van de kernstad gebeurt op basis van 4 criteria:

1. Bevolkingsdichtheid is minstens 50 inwoners/ha. (1 punt)
2. Aandeel eengezinswoningen in de regionale steden is minstens 85%.
in de grote steden is minstens 50%. (1 punt)
3. Aandeel woningen gebouwd voor 1945 is minstens 30%. (2 punten)
4. Aandeel woningen kleiner dan 45 m² is minstens 10%. (1 punt)

Om tot de kernstad te behoren moet in een buurt 4 van de 5 punten gehaald worden en moet de bevolkingsdichtheid minstens 25 inwoners/ha zijn. Met uitzondering van Antwerpen is de afbakening continu. De buurten die aan de voorwaarden voldoen maar buiten de aaneengesloten kernstad vallen, worden niet weerhouden. In Antwerpen fungeren de centra van de randgemeenten als fragmenten van de centrale kernstad. De negentiende-eeuwse stadsontwikkeling verliep in Antwerpen discontinu door de centrale ligging van de eerste fortengordel, die een brede zone 'non aedificandi' creëerde. Omgekeerd worden de buurten die ingesloten zijn door de kernstad, maar zelf niet aan de gestelde voorwaarde voldoen, toch opgenomen bij de kernstad.

3.3. STADSRAND EN STEDELIJKE WOONKERN (OF MORFOLOGISCHE AGGLOMERATIE)

Voor de afbakening van de stadsrand die de grens van de woonkern bepaalt, moet men de uiterste nog aaneengesloten bebouwing nagaan. Naargelang de beschikbaarheid werden voor Vlaanderen en Wallonië gelijkwaardige bronnen gebruikt.

Voor Vlaanderen werd vertrokken van de woonkernen van 1981 (S. Leemans, 1987), om vervolgens uit te breiden aan de hand van de recentste orthofotokaarten op schaal 1:25 000 en luchtfoto's op 1:10 000. In uitzonderlijke gevallen werden gewestplannen gebruikt om de recentste bestemming van een gebied na te gaan. Voor sommige gebieden was terreinonderzoek nodig. Als maximale onderbreking van de morfologische agglomeratie werd 250m gehanteerd. Dit betekent dat wanneer de bebouwing tussen de bestaande woonkern en een aanliggende buurt, door expansie of verdichting, continu of bijna continu is, deze laatste tot de woonkern wordt gerekend.

Voor Wallonië werden in eerste instantie de bodembezettingskaarten op schaal 1:50 000 (situatie in 1989) gebruikt. 'Dichte bewoning', 'discontinue bewoning', 'bewoning en diensten', 'industrie en diensten' en 'groene verstedelijkte zones' werden als morfologische agglomeratie weerhouden, eveneens met een drempelwaarde van 250m als maximale onderbreking. Vervolgens werd geverifieerd aan de hand van bodembestemmingskaarten. Deze kaarten op schaal 1:10 000, afkomstig van het NGI, zijn gebaseerd op satellietfoto's van 1989 en 1990. Ten slotte zijn er ook voor Wallonië een aantal problemen op het terrein opgelost.

3.4. AGGLOMERATIE (GEOOPERATIONALISEERDE)

Vermits men bij het beleid en bij de meeste studies met gemeenten in plaats van met buurten (statistische sectoren) werkt, werden de stedelijke woonkernen aangepast aan de administratieve, gemeentelijke grenzen. Vele gegevens zijn slechts op dat niveau beschikbaar.

De gemeenten waarvan meer dan 50% van de bevolking in de woonkern (morfologische agglomeratie) woont, worden weerhouden in de (geoperationaliseerde) agglomeratie.

De schaalvergroting en dus het samenvoegen van gemeenten in 1977, leidde ertoe dat een aantal van de minder grote agglomeraties nu administratief slechts één gemeente vormen. Dit geldt in Vlaanderen concreet voor de agglomeraties Brugge, Leuven en Sint-Niklaas. In Wallonië geldt dit voor de agglomeraties Namen en Doornik.

De dynamiek van de agglomeraties tussen 1981 en 1991

De uitbreiding van de **Brusselse** woonkern was onvoldoende om de agglomeratie te vergroten. De Brusselse agglomeratie blijft beperkt tot de zesendertig gemeenten die er in 1981 al toe behoorden.

Door de oostelijke uitbreiding van de **Antwerpse** woonkern in Wommelgem, komt deze gemeente als dertiende gemeente bij de (geoperationaliseerde) agglomeratie.

De uitbreiding van de stedelijke woonkern van **Gent** zet zich in Sint-Martens-Latem verder, met als gevolg dat deze gemeente aan de agglomeratie toegevoegd wordt, die zo drie gemeenten bevat.

De uitbreiding van de woonkernen van de bipool **Hasselt/Genk** weerspiegelt zich op de eerste plaats in een versteviging van de onderlinge band, maar de agglomeratie blijft beperkt tot de twee centrale steden.

In **Leuven** weerspiegelt de beperkte aangroei van de woonkern zich in het behoud van de centrale stad als enige gemeente van de agglomeratie.

Door de beperkte uitbreiding van de **Brugse** woonkern bleef Brugge de enige gemeente van de agglomeratie.

De agglomeratie van **Kortrijk** bleef in 1991 uit dezelfde gemeenten bestaan, namelijk Kortrijk, Harelbeke en Kuurne.

In **Mechelen** bleef de agglomeratie ook in 1991 beperkt tot de gemeenten Mechelen en Bonheiden.

De **Oostendse** agglomeratie heeft zich na 1981 uitgebreid met Bredene.

In **Sint-Niklaas** veranderde de woonkern niet, zodat ook de agglomeratie identiek blijft aan die van 1981.

In vergelijking met 1981 werd er geen enkele gemeente toegevoegd aan de **Luikse** agglomeratie, die in 1991 13 gemeenten telde.

Ook bij **Charleroi** is er in vergelijking met 1981 geen enkele gemeente bij de agglomeratie gevoegd.

De agglomeratie van **Bergen** is ten opzichte van 1981 met een zesde gemeente uitgebreid, namelijk Dour.

Bij **La Louvière** werd Chapelle-lez-Herlaimont bij de agglomeratie gevoegd, zodat deze uit 4 gemeenten bestaat.

Net zoals in 1981 bestaat de agglomeratie van **Namen** in 1991 enkel uit de centrale stad.

Ten opzichte van 1981 zijn er geen gemeenten toegevoegd aan de drie gemeenten van de agglomeratie van **Verviers**.

Ook de agglomeratie van **Doornik** bestaat in 1991, net zoals in 1981, enkel uit de centrale stad.

3.5. BANLIEUE EN STADSGEWEST

De 'stadsgewesten' zijn de weerspiegeling van een enge functionele en structurele band tussen een grotere stad en een aantal omliggende gemeenten, de banlieue. Deze structurele band omvat vooral de woon- en werkfunctie, de schoolfunctie en de migraties. De banlieue kenmerkt zich als gevolg van haar relatie tot de woonkern door een aantal demografische en morfologische eigenschappen, maar vooral door een dynamiek die onder meer tot uiting komt in een groei, zowel van de bevolking en van de bebouwing, als van de welstand.

De enge band tussen de grotere stad van een stadsgewest en haar omliggende gemeenten blijft bestaan, al wijzigt zich de inhoud en verspreidt de woonfunctie zich steeds verder. Enerzijds is dit doordat de kostprijs van de grond op grotere afstand lager is en anderzijds doordat de mensen steeds meer ruimte willen. Dit leidt tot een verder uitdeinen van de bevolkingstoename, die meer en meer haar maximum bereikt in de forensenwoonzone.

De **afbakening van de banlieue** gebeurt op basis van **7 criteria**:

1. De bevolkingsgroei tussen 1970 en 1991 (groei-index = $\text{bev.1991}/\text{bev.1970} \times 100$) is groter of gelijk aan 115.
2. Het mediaaninkomen van de gemeente t.o.v. het mediaaninkomen van het arrondissement ($\text{med.gem.}/\text{med.arr.} \times 100$) is in 1991 groter of gelijk aan 100.
3. Migratie vanuit de agglomeratie t.o.v. de totale immigratie in de gemeente is in 1991 groter of gelijk aan 40%.
4. De pendel naar de agglomeratie t.o.v. de in de gemeente wonende werkzame (werkende) beroepsbevolking is in 1991 groter of gelijk aan 25%.
5. De pendel naar de agglomeratie t.o.v. de woonforensen (in de gemeente wonende werkzame beroepsbevolking die buiten haar eigen woongemeente werkt) is in 1991 groter of gelijk aan 50%.
6. De schoolpendel naar de agglomeratie t.o.v. de totale schoolbevolking is in 1991 groter of gelijk aan 20%.
7. Het aandeel van de bebouwde oppervlakte in de gemeente t.o.v. de totale oppervlakte van de gemeente is in 1994 groter of gelijk aan 20%
of
de evolutie van de bebouwde oppervlakte tussen 1980 en 1994 ($\text{beb.opp.1994} / \text{beb.opp.1980} \times 100$) is groter of gelijk aan 135% voor de Waalse gemeenten en 150% voor de Vlaamse gemeenten. Deze percentages komen overeen met de gewestelijke evoluties.

Elk criterium krijgt een zelfde waarde en staat voor 1 punt indien er aan voldaan is. Om banlieuegemeente te zijn moet elke nieuwe gemeente minstens 5 punten hebben, terwijl voor een gemeente die reeds tot de banlieue behoorde 4 punten volstaan om erbij te blijven. Alhoewel de banlieue in essentie het meest dynamische deel van het stadsgewest is, is het mogelijk dat een tijdelijke factor de demografische evolutie of functionele relaties met de centrale woonkern gestoord heeft. Een te strikte toepassing van de grenswaarden zou ertoe leiden dat een gemeente nu eens wel en dan weer niet in de banlieue opgenomen wordt. Ondanks deze bepaling bleek het toch noodzakelijk een aantal banlieuegemeenten niet meer als dusdanig te weerhouden.

In zijn geheel getuigen de stadsgewesten van weinig dynamiek, gezien het beperkt aantal nieuwe gemeenten die zich bij de banlieue voegen.

Hierbij zijn er drie opmerkingen. Ten eerste heeft de verminderde economische groei en lokaal zelfs de economische en demografische stilstand, ook in het nederzettingsspatroon negatieve effecten. Ten tweede speelt de schaal van de vergrote gemeenten die sinds de fusies van 1977 worden gehanteerd, zo dat het integreren van een nieuwe gemeente in de banlieue reeds wijst op een integratie van een vrij omvangrijk gebied. Ten slotte zijn het vooral de stadsgewesten waar de industriële werkgelegenheid in grote bedrijven belangrijk was, die een zekere regressie vertonen.

In zijn geheel blijken Brussel (+5 gemeenten) en de meeste Vlaamse stadsgewesten nog expansief te zijn. Tussen 1981 en 1991 groeiden Gent (+2), Leuven (+2), Antwerpen (+2), Brugge (+1) en Hasselt-Genk (+1) aan. Hierbij dient wel genoteerd te worden dat Antwerpen de gemeente Kruibeke, traditionele arbeidersforensengemeente op de linkeroever van de Schelde, verliest.

De kleine stadsgewesten Mechelen, Oostende en Sint-Niklaas blijven stationair. In het Kortrijkse zet de polynucleaire structuur zich verder door, zodat twee gemeenten niet meer tot de banlieue behoren.

In Wallonië kennen Luik en Verviers nog een geringe aangroei met één gemeente. Namen en Bergen blijven stationair, het stadsgewest La Louvière wint en verliest een gemeente terwijl de twee andere Henegouwse stadsgewesten een verlies kennen: Charleroi (-2 gemeenten) en Doornik (-1).

Een aantal gemeenten in de banlieue staat onder invloed van twee kernsteden, waarvan één zo dominerend is dat ze statistisch aan dat stadsgewest toegekend kunnen worden. Dit is onder meer het geval bij de gemeenten Bertem en Huldenberg tussen Brussel en Leuven. Dit fenomeen herhaalt zich dikwijls binnen de zogenaamde Vlaamse Ruit, het centrale verstedelijkte gebied tussen Antwerpen, Gent, Brussel en Leuven. Mede wegens de bestaande functieverdeling kan trouwens de vraag gesteld worden of er zich geen bipolair stadsgewest Brussel - Leuven aan het ontwikkelen is, weliswaar met een grotere en een kleinere broer.

3.6. FORENSENWOONZONE EN STEDELIJK LEEFCOMPLEX

Voor de afbakening van de forensenwoonzone werd als enig criterium behouden: 'Het aandeel van de pendel naar de agglomeratie t.o.v. de in de gemeente wonende werkzame beroepsbevolking was in 1991 minimum 15%'.

Bij de afbakening van de forensenwoonzone is er in sommige gemeenten een dubbele pendelgerichtheid, met een overlapping van forensenwoonzones als gevolg. Wanneer het om gemeenten gaat die de centrale stad van een stadsgewest uitmaken, zoals Leuven, of die tot de banlieue van een ander stadsgewest behoren, zoals Bertem, heeft de staat van agglomeratie en banlieue voorrang op het behoren tot een forensenwoonzone van een ander stadsgewest. De gemeenten die volgens het criterium tot twee forensenwoonzones behoren, worden op grond van het grootste percentage van de pendel naar een agglomeratie aan dat stadsgewest toegekend. Voor alle gemeenten waarbij dit gebeurde kwam de hoogste pendelwaarde overeen met de gerichtheid die er reeds in 1981 vastgesteld werd.

Schematische voorstelling van de criteria en drempelwaarden voor de afbakening van de Belgische stadsgewesten 1991.

Forens.- woon- zone	Banlieue	Agglo- meratie	Woon- kern	Kernstad	Stadskern	Gewicht eenheid	Afbake- nings-	Afbakeningscriteria
					Terrein- opname			Concentratie handel en diensten
				≥ 50		1	B	Bevolkingsdichtheid (inw./ha)
				$< 85\%$		1	B	% eengezinshuizen voor een
				$< 50\%$		1	B	- regionale stad
				$\geq 30\%$		2	B	- grote stad
				$\geq 10\%$		1	B	% woningen gebouwd vóór 1945
							B	% woningen kleiner dan 45 m ²
			Terrein- opname				B	Aaneengesloten bebouwing
		Admin. opera- tionali- sering woonk.					G	Aanpassing aan gemeentegrenzen: $\geq 50\%$ van de bevolking van de gemeente woont in de woonkern
	≥ 115					1	G	Groei van de bevolking 1970-1991
	≥ 100					1	G	Mediaaninkomen v/d gemeente t.o.v. mediaaninkomen v/h arrond.
	$\geq 40\%$					1	G	Migratie vanuit de agglomeratie t.o.v. totale immigratie v/d gem.
	$\geq 25\%$					1	G	Pendel naar de aggl. t.o.v. in de gemeente wonende werkzame beroepsbevolking
	$\geq 50\%$					1	G	Pendel naar de aggl. t.o.v. de woonforensen
	$\geq 20\%$					1	G	Woon-schoolverplaatsingen naar de aggl. t.o.v. totale schoolbevolking
	$\geq 20\%$ of ≥ 135 / 150%					1	G	% bebouwde opp. t.o.v. de totale opp. in 1994 of evolutie 1980/1994 v/d bebouwde opp. in Wallonië / in Vlaanderen
$\geq 15\%$							G	Pendel naar de aggl. t.o.v. in de gemeente wonende werkzame beroepsbevolking

B = Buurt (Statistische sector) ; G = Gemeente.

3.7. STADSGEWESTEN VAN 1991 EN HUN FORENSENWOONZONE - SAMENSTELLING

STADSGEWEST ANTWERPEN

Agglomeratie: Aartselaar, Antwerpen, Boechout, Borsbeek, Brasschaat, Edegem, Hemiksem, Hove, Kapellen, Mortsel, Schelle, Schoten en Wommelgem.

Banlieue: Brecht, Essen, Kalmthout, Kontich, Lint, Niel, Ranst, Rumst, Schilde, Stabroek, Wijnegem, Wuustwezel, Zandhoven, Zoersel en Zwijndrecht.

Forensenwoonzone: Boom, Malle, Berlaar, Bornem, Duffel, Lier, Nijlen, Willebroek, Grobbendonk, Herenthout, Vorselaar, Beveren, Kruibeke en Temse.

STADSGEWEST BRUGGE

Agglomeratie: Brugge.

Banlieue: Damme, Jabbeke, Oostkamp en Zuienkerke.

Forensenwoonzone: Beernem, Blankenberge, Zedelgem en Knokke-Heist.

STADSGEWEST BRUSSEL

Agglomeratie: Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Anderlecht, Oudergem, Sint-Agatha-Berchem, **Brussel**, Etterbeek, Evere, Vorst, Ganshoren, Elsene, Jette, Koekelberg, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Gillis, Sint-Joost-ten-Node, Schaarbeek, Ukkel, Watermaal-Bosvoorde, Sint-Lambrechts-Woluwe en Sint-Pieters-Woluwe), Beersel, Dilbeek, Grimbergen, Halle, Machelen, Sint-Pieters-Leeuw, Vilvoorde, Zaventem, Drogenbos, Kraainem, Linkebeek, Sint-Genesius-Rode, Wemmel, Wezembeek-Oppem, Tervuren, Eigenbrakel, Waterloo.

Banlieue: Assche, Gooik, Hoeilaart, Kampenhout, Meise, Overijse, Steenokkerzeel, Ternat, Pepingen, Zemst, Lennik, Bertem, Huldenberg, Kortenberg, Bevekom, Kasteelbrakel, Chaumont-Gistoux, Grez-Doicccau, Iltre, Terhulpen, Nijvel, Rixensart, Tubeke, Waver, Lasne, Ottignies-Louvain-La-Neuve, Edingen, Opzullik.

Forensenwoonzone: Bever, Galmaarden, Herne, Kapelle-o/d-Bos, Liedekerke, Londerzeel, Merchtem, Opwijk, Roosdaal, Affligem, Aarschot, Boortmeerbeek, Boutersem, Haacht, Hoegaarden, Keerbergen, Landen, Tienen, Tremelo, Linter, Scherpenheuvel-Zichem, Glabbeek, Court-Saint-Etienne, Genepiën, Incourt, Geldenaken, Mont-Saint-Guibert, Perwijs, Villers-la-Ville, Chastre, Hélécine, Orp-Jauche, Ramillies, Rebecq, Walhain, Aalst, Denderleeuw, Geraardsbergen, Haaltert, Herzele, Lede, Ninove, Sint-Lievens-Houtem, Zottegem, Erpe-Merc, Buggenhout, Dendermonde, Lebbeke, Wichelen, Brakel, Lierde, Zwalm, Aat, Brugelette, Chièvres, Elzele, Vloesberg, Seneffe, 's Gravenbrakel, Lessen, Ecaussines, Hannuit, Lijsem, Wasseiges, Ginglom, Gembloux.

STADSGEWEST GENT

Agglomeratie: Gent, Merelbeke en Sint-Martens-Latem.

Banlieue: Zelzate, De Pinte, Destelbergen, Evergem, Gavere, Lochristi, Lovendegem, Melle, Nazareth, Wachtebeke.

Forensenwoonzone: Laarne, Wetteren, Assenede, Eeklo, Kaprijke, Aalter, Deinze, Moerbeke, Nevele, Oosterzele, Waarschoot, Zomergem en Zingem.

STADSGEWEST HASSELT/GENK

Agglomeratie: Genk en Hasselt.

Banlieue: As, Diepenbeek, Opglabbeek, Zonhoven, Zutendaal, Houthalen-Helchteren, Alken en Kortesseem.

Forensenwoonzone: Herk-de-stad, Lummen, Nieuwerkerken, Heusden-Zolder, Meeuwen-Gruitrode, Bilzen, Borgloon, Hoeselt, Wellen en Maasmechelen.

STADSGEWEST KORTRIJK

Agglomeratie: Harelbeke, Kortrijk en Kuurne.

Banlieue: Wevelgem.

Forensenwoonzone: Deerlijk, Lendeledc, Menen, Zwevegem en Spiere-Helkijn.

STADSGEWEST LEUVEN

Agglomeratie: Leuven.

Banlieue: Bierbeek, Herent, Holsbeek, Lubbeek, Oud-Heverlee, Rotselaar en Tielt-Winge.

Forensenwoonzone: Bekkevoort.

STADSGEWEST MECHELEN**Agglomeratie:** Bonheiden en Mechelen.**Banlieue:** Sint-Katelijne-Waver.**Forensenwoonzone:** Putte.**STADSGEWEST OOSTENDE****Agglomeratie:** Bredene en Oostende.**Banlieue:** Oudenburg.**Forensenwoonzone:** Gistel, Middelkerke en De Haan.**STADSGEWEST SINT-NIKLAAS****Agglomeratie:** Sint-Niklaas.**Banlieue:** Stekene.**Forensenwoonzone:** Waasmunster en Sint-Gillis-Waas.**STADSGEWEST CHARLEROI****Agglomeratie:** Charleroi, Châtelet, Courcelles, Farciennes en Montigny-le-Tilleul.**Banlieue:** Fleurus, Gerpinnes, Aiseau-Presles, Les Bons Villers, Thuin, Ham-sur-Heure-Nalinnes en Walcourt.**Forensenwoonzone:** Fontaine-l'Évêque, Pont-à-Celles, Anderlues, Beaumont, Lobbes, Merbes-le-Château, Fosses-La-Ville, Mettet, Cerfontaine en Florennes.**STADSGEWEST LA LOUVIERE****Agglomeratie:** Chapelle-lez-Herlainmont, Manage, La Louvière en Morlanwelz.**Banlieue:** -**Forensenwoonzone:** Le Roeulx en Binche.**STADSGEWEST LUIK****Agglomeratie:** Engis, Ans, Beyne-Heusay, Chaudfontaine, Fléron, Herstal, Luik, Oupeye, Saint-Nicolas, Seraing, Soumagne, Grâce-Hollogne en Flémalle.**Banlieue:** Nandrin, Verlaine, Anthisnes, Tinlot, Awans, Aywaille, Bassenge, Dalhem, Esneux, Juprelle, Sprimont, Wezet, Blégny, Neupré, Trooz, Olne, Crisnée, Donceel, Fexhe-le-Haut-Clocher, Remicourt en Saint-Georges-sur-Meuse.**Forensenwoonzone:** Amay, Clavier, Ferrières, Hamoir, Modave, Ouffet, Villers-le-Bouillet, Wanze, Comblain-au-Pont, Herve, Stoumont, Berloz, Geer, Oerle, Borgworm, Faimés, Herstappe en Voeren.**STADSGEWEST BERGEN****Agglomeratie:** Boussu, Dour, Frameries, Bergen, Quaregnon en Colfontaine.**Banlieue:** Jurbeke, Saint-Ghislain en Quévy.**Forensenwoonzone:** Hensies, Lens, Quiévrain en Honnelles.**STADSGEWEST NAMEN****Agglomeratie:** Namen.**Banlieue:** Assesse, Floreffe, Profondeville en La Bruyère.**Forensenwoonzone:** Anhéc, Andenne, Eghezéc, Gesves en Fernclmont.**STADSGEWEST DOORNIK****Agglomeratie:** Doornik.**Banlieue:** Antoing, Rumes en Brunchaut.**Forensenwoonzone:** Celles en Pecq.**STADSGEWEST VERVIERS****Agglomeratie:** Dison, Pepinster en Verviers.**Banlieue:** Jalhay en Theux.**Forensenwoonzone:** Limburg en Thimister-Clermont.

4. CARTOGRAFISCHE VOORSTELLING - SYNTHESEKAART (KAART II.1.)

Er is een evenredigheid tussen de grootte (oppervlakte en bevolkingsaantal) van een stadsgewest en zijn forensenwoonzone enerzijds en het hiërarchische karakter van het Belgische stedenet anderzijds.

Centraal ligt het uitgestrekt stedelijk leefcomplex van Brussel, praktisch in elke richting geflankeerd door de forensenwoonzones van de vier grote steden Gent, Antwerpen, Luik en Charleroi.

Daarnaast zijn er de forensenwoonzones van de functioneel belangrijkste regionale steden (Brugge, Kortrijk, Leuven, Hasselt-Genk, Namen en Bergen). Leuven neemt hierbij een bijzondere positie in. Alhoewel helemaal in de greep van het Brusselse leefcomplex, slaagt deze regionale stad er toch in haar positie in het hiërarchische landschap te behouden en zelfs nog te verstevigen, dankzij de recente functie als hoofdplaats van de provincie Vlaams-Brabant en de versterking van bestaande functies, zoals de universitaire en financieel-economische met onder meer het hoofdkantoor van een belangrijke financiële instelling.

De kleinere stedelijke leefcomplexen wat omvang en bevolking betreft, komen ten slotte overeen met de resterende stadsgewesten (Oostende, Sint-Niklaas, Mechelen, Verviers, La Louvière en Doornik). Deze worden door hun ruimtelijke situering belemmerd in hun ontwikkeling, hetzij door de sterke invloed van de omliggende stadsgewesten, hetzij door hun perifere ligging waardoor hun invloed op de omgeving nog beperkter wordt.

Opvallend is bovendien dat een aantal perifere landsgedeelten geen enkele stadsgewestelijke afhankelijkheid vertonen. Zowel in West-Vlaanderen, een deel van Henegouwen, in de Kempen, als in het zuiden van Wallonië is dit te verklaren door de afwezigheid van een invloedrijke grote stad. De stadsgewesten Oostende en Brugge, Kortrijk en Doornik en ook Hasselt-Genk vormen als het ware functionele eilanden binnen deze perifere streken. De andere stadsgewesten vullen het 'centrale deel' van België, waar zich het voornaamste deel van de economische leefruimte aftekent, op.

5. BELANGRIJKSTE KENMERKEN VAN DE STADSGEWESTEN (TABELLEN II.1. TOT II.14.)

5.1. BEVOLKING, OPPERVLAKTE EN BEVOLKINGSDICHTHEID

De 17 stadsgewesten (in de tabellen gerangschikt volgens afnemende bevolking in het gehele stadsgewest op 1/3/1991) met elk minstens 80 000 inwoners, huisvesten samen meer dan de helft van de totale Belgische bevolking (5 652 917 of 56,7%) op meer dan een vierde van de totale oppervlakte van het Rijk (8031 km²). De gemiddelde dichtheid is er 704 inwoners/km². (Tabel II.1. - II.2.).

De **vijf grootste stadsgewesten** die ieder meer dan 390 000 inwoners tellen (Brussel, Antwerpen, Luik, Gent en Charleroi), omvatten 40,1% van de bevolking van België. Het totaal aantal inwoners van hun woonkernen, agglomeraties en banlieues omvat respectievelijk 72,8% (2 887 087 op 3 968 389), 70,8% (3 037 462 op 4 289 229) en 70,6% (963 384 op 1 363 688) van het totaal voor alle stadsgewesten per stadsgewestzone. De overige twaalf stadsgewesten tellen 'slechts' 16,6% van de totale bevolking van het Rijk.

Ten opzichte van 1981 is er niet veel veranderd aan de spreiding van de Belgische bevolking over de stadsgewesten en de rest van de Belgische ruimte. Nog steeds woont een vijfde van de Belgische bevolking in de forensenwoonzones, op bijna een kwart van de oppervlakte. Meer dan drie vierde van de Belgische bevolking (76,6%) woont aldus in een gemeente die deel uitmaakt van de **stedelijke leefcomplexen**, op slechts de helft van de oppervlakte van het land, met een dichtheid van 499 inwoners/km². Dat betekent dat op de andere helft van de Belgische oppervlakte 23,4% van de bevolking woont met een dichtheid van 154 inwoners/km². De stedelijke leefcomplexen van de vijf grootste stadsgewesten omvatten meer dan de helft (54,7%) van de totale Belgische bevolking op een derde van de oppervlakte. Het Brusselse leefcomplex alleen telt een kwart van de bevolking van het Rijk op 14,5% van de rijksoppervlakte. Grote wijzigingen in de verdeling zijn er tussen 1981 en 1991 niet geweest.

In de agglomeratie en de banlieue verhouden de bevolking en de oppervlakte zich niet in dezelfde mate ten opzichte van het geheel van het stadsgewest (Tabel II.3.). Het aandeel van de bevolking van de agglomeratie t.o.v. het stadsgewest is groter dan het aandeel van de oppervlakte van de agglomeratie t.o.v. het stadsgewest. In de banlieue is het omgekeerd. Een veel kleiner aandeel van de stadsgewestelijke bevolking woont er op een veel groter aandeel van het grondgebied. Bij de kleinere stadsgewesten treden er terzake nogal variaties op. De banlieues van Leuven en Hasselt-Genk omvatten relatief veel bewoners van het stadsgewest. Oostende, Bergen, Mechelen, Verviers en Sint-Niklaas hebben in de banlieue minder dan een vijfde van het bewonersaantal van het stadsgewest. Het aandeel van de oppervlakte van de banlieue in het stadsgewest is het grootste in Leuven (82,7%), het kleinste in Kortrijk (24,6%) en het tweede kleinste in Mechelen (27,6%).

Intrinsiek aan de agglomeratie is de grotere bevolkingsdichtheid (Tabel II.4.), zoals ook in een van de vier criteria werd opgelegd: voor de statistische sectoren biedt de norm van minstens 50 inwoners/ha of 5000 inwoners/km² een pluspunt om tot de kernstad te behoren. De gemiddelde dichtheid in de agglomeratie is 1297 inwoners/km². In de banlieue is dit slechts 289 inwoners/km². Dit is te vergelijken met de gemiddelde bevolkingsdichtheid van het Rijk (327 inwoners/km²). Voor heel het stadsgewest (Tabel II.5.) is de gemiddelde dichtheid 704 inwoners/km², wat meer dan het dubbele is van de gemiddelde bevolkingsdichtheid van het Rijk.

Tabel II.1: Stadsgebied en stedelijk leefcomplex en hun samenstellende delen
Bevolking en oppervlakte: absolute cijfers

Stadsgebied	Woonkern (*)		Agglomeratie (**)		Banlieue (**)		Stadsgebied (**)		Forensen-woonzone (**)		Stedelijk Leefcomplex (**)	
	Bevolking	Opp. (km ²)	Bevolking	Opp. (km ²)	Bevolking	Opp. (km ²)	Bevolking	Opp. (km ²)	Bevolking	Opp. (km ²)	Bevolking	Opp. (km ²)
	(1)		(2)		(3)		(4)=(2)+(3)		(5)		(6)=(4)+(5)	
Brussel	1267838	324,0	1323688	573,5	372182	1040,4	1695870	1613,9	854627	2800,5	2550497	4414,4
Antwerpen	648247	236,7	678435	393,8	221453	547,1	899888	940,9	248406	571,6	1148294	1512,5
Luik	453322	291,0	482155	366,9	142009	688,2	624164	1055,1	97301	705,9	721465	1761,0
Gent	231439	110,4	258794	207,1	132067	329,4	390861	536,5	166604	594,6	557465	1131,1
Charleroi	286241	185,8	294390	198,8	95673	416,2	390063	615,0	92922	653,5	482985	1268,5
Subtotaal	2887087	1147,9	3037462	1740,1	963384	3021,3	4008446	4761,4	1459860	5326,1	5460706	10087,5
Bergen	173000	149,5	192115	250,5	37698	193,2	229813	443,7	22472	140,3	252285	584,0
Hasselt-Genk	111300	71,2	127950	190,1	99757	299,9	227707	490,0	156157	523,2	383864	1013,2
Leuven	76934	33,6	85018	56,6	78393	270,0	163411	326,6	5412	37,2	168823	363,8
Brugge	105402	40,6	117063	138,4	46003	271,8	163066	410,2	82861	205,9	245927	616,1
Kontrijk	102096	52,1	114587	119,2	30566	38,8	145153	158,0	74254	137,1	219407	295,1
Namen	89772	95,1	103443	175,7	28921	220,4	132364	396,1	52299	385,2	184663	781,3
La Louvière	119835	102,3	130126	122,2	-	-	130126	122,2	40681	103,5	170807	225,7
Mechelen	72052	27,1	88204	94,5	18266	36,1	106470	130,6	14738	35,0	121208	165,6
Verviers	73015	52,3	76399	71,9	16377	191,1	92776	263,0	9625	53,3	102401	316,3
Oostende	72657	22,3	80927	50,8	8307	35,4	89234	86,2	35750	160,1	124984	246,3
Doornik	41633	35,6	67732	213,8	20369	101,0	88101	314,8	10538	100,0	98639	414,8
St.-Niklaas	43606	16,9	68203	83,8	15647	44,8	83850	128,6	25599	86,9	109449	215,5
Totaal	3968389	1846,5	4289229	3307,6	1363688	4723,8	5652917	8031,4	1990246	7293,8	7643163	15325,2
Bevolking van het Rijk: 9978681	Oppervlakte van het Rijk: 30527,92 km ²											

(*): statistische sector als basiseenheid

(**): gemeente als basiseenheid; de agglomeratie omvat 1 gemeente in Brugge, Leuven, St.-Niklaas, Namen en Doornik.

Tabel II.3: Aandeel van de samenstellende delen van het stadsgewest en het stedelijk leefcomplex

	Bevolking					Oppervlakte (km ²)				
	Woonkern t.o.v. aggl.	Woonkern t.o.v. stads- gewest	Aggl. t.o.v. stadsgewest	Banlieue t.o.v. stads- gewest	Stadsgewest t.o.v. sted. leefcomplex	Woonkern t.o.v. aggl.	Woonkern t.o.v. stads- gewest	Aggl. t.o.v. stads- gewest	Banlieue t.o.v. stads- gewest	Stadsgewest t.o.v. sted. leefcomplex
Brussel	95,78	74,76	78,05	21,95	66,49	56,50	20,08	35,54	64,46	36,56
Antwerpen	95,55	72,04	75,39	24,61	78,37	60,11	25,16	41,85	58,15	62,21
Luik	94,02	72,63	77,25	22,75	86,51	79,31	27,58	34,77	65,23	59,91
Gent	89,43	59,21	66,21	33,79	70,11	53,31	20,58	38,60	61,40	47,43
Charleroi	97,23	73,38	75,47	24,53	80,76	93,46	30,21	32,33	67,67	48,48
Bergen	90,05	75,28	83,60	16,40	91,09	59,68	33,69	56,46	43,54	75,98
Hasselt-Genk	86,99	48,88	56,19	43,81	59,32	37,45	14,53	38,80	61,20	48,36
Leuven	90,49	47,08	52,03	47,97	96,79	59,36	10,29	17,33	82,67	89,77
Brugge	90,04	64,64	71,79	28,21	66,31	29,34	9,90	33,74	66,26	66,58
Kortrijk	89,10	70,34	78,94	21,06	66,16	43,71	32,97	75,44	24,56	53,54
Namen	86,78	67,82	78,15	21,85	71,68	54,13	24,01	44,36	55,64	50,70
La Louvière	92,09	92,09	100,00	0,00	76,18	83,72	83,72	100,00	-	54,14
Mechelen	81,69	67,67	82,84	17,16	87,84	28,68	20,75	72,36	27,64	78,86
Verviers	95,57	78,70	82,35	17,65	90,60	72,74	19,89	27,34	72,66	83,15
Oostende	89,78	81,42	90,69	9,31	71,40	43,90	25,87	58,93	41,07	35,00
Doornik	61,47	47,26	76,88	23,12	89,32	16,65	11,31	67,92	32,08	75,89
St.-Niklaas	63,94	52,00	81,34	18,66	76,61	20,17	13,14	65,16	34,84	59,68

Tabel II.4: Agglomeraties (*): evolutie 1981 - 1991 - 1995 en dichtheid

Stadsgewest	Bevolking			Bevolkingsindex 1981-1991	Oppervlakte			Bevolkings- dichtheid 1991 Inw./ha
	1981 (**)	1991	1995		1981 (km ²)	1991 (km ²)	Index 1981-1991	
Brussel	1353005	1323688	1328216	0,98	574	574	1,00	23,081
Antwerpen	685323	678435	674150	0,99	381	394	1,03	17,228
Luik	506422	482155	482811	0,95	368	367	1,00	13,141
Gent	259029	258794	256532	1,00	193	207	1,07	12,496
Charleroi	312537	294390	294493	0,94	199	199	1,00	14,808
Subtotaal	3116316	3037462	3036202	0,97	1715	1740	1,02	17,46
Bergen	180231	192115	192076	1,07	218	251	1,15	7,669
Hasselt-Genk	126115	127950	129482	1,01	190	190	1,00	6,731
Leuven	85076	85018	87165	1,00	57	57	1,00	15,021
Brugge	118020	117063	116273	0,99	128	(**) 138	1,08	8,458
Kortrijk	113685	114587	115147	1,01	119	119	1,00	9,613
Namen	102321	103443	105014	1,01	176	176	1,00	5,887
La Louvière	116024	130126	131332	1,12	104	122	1,18	10,649
Mechelen	89467	88204	89005	0,99	95	95	1,00	9,334
Verviers	78616	76399	77351	0,97	72	72	1,00	10,626
Oostende	68915	80927	81883	1,17	38	51	1,34	15,931
Doornik	67906	67732	68086	1,00	214	214	1,00	3,168
St.-Niklaas	67992	68203	68397	1,00	84	84	1,00	8,139
Totaal	4330684	4289229	4297413	0,99	3210	3310	1,03	12,968
Bevolking van het Rijk in 1991: 9978681	Oppervlakte van het Rijk in 1991: 30527,92 km ²			Bevolkingsdichtheid in 1991: 327 inw./km ²				

(*): in 1991 slechts 1 gemeente omvattend in Brugge, Leuven, St.-Niklaas, Namen en Doornik.

(**): verandering in oppervlakte van Brugge.

! : gewijzigd in samenstelling ten opzichte van de afbakening van 1981.

1 inw. / ha = 100 inw. / km²

Tabel II.5: Stadsgewesten: evolutie 1981 - 1991 - 1995 en dichtheid

Stadsgewest	Bevolking			Bevolkingsindex 1981-1991	Oppervlakte			Bevolkings- dichtheid 1991 (Inw./ha)	
	1981	1991	1995		1981 (km ²)	1991 (km ²)	Index 1981-1991		
Brussel	1659656	! 1695870	1714984	1,02	1401	1614	1,15	10,508	
Antwerpen	882023	! 899888	905850	1,02	838	941	1,12	9,564	
Luik	633233	! 624164	629436	0,99	1034	1055	1,02	5,916	
Gent	371027	! 390861	391833	1,05	491	536	1,09	7,285	
Charleroi	439201	! 390063	391983	0,89	699	615	0,88	6,342	
Subtotaal	3985140	4000846	4034086	1,00	4463	4761	1,07	8,403	
Bergen	234737	229813	230435	0,98	444	444	1,00	5,179	
Hasselt-Genk	192456	! 227707	233256	1,18	412	490	1,19	4,647	
Leuven	135702	! 163411	169506	1,20	245	327	1,33	5,003	
Brugge	150751	! 163066	163877	1,08	310	410	1,32	3,975	
Kortrijk	170981	! 145153	146189	0,85	234	158	0,68	9,187	
Namen	128815	132364	135246	1,03	396	396	1,00	3,342	
La Louvière	123778	! 130126	131332	1,05	146	122	0,84	10,649	
Mechelen	106897	106470	107616	1,00	131	131	1,00	8,152	
Verviers	87783	! 92776	94596	1,06	161	263	1,63	3,528	
Oostende	87591	89234	90468	1,02	86	86	1,00	10,352	
Doornik	94004	! 88101	88397	0,94	348	315	0,90	2,799	
St.-Niklaas	82117	83850	84840	1,02	129	129	1,00	6,520	
Totaal	5580752	5652917	5709844	1,01	7505	8032	1,07	7,038	
Bevolking van het Rijk in 1991: 9978681				Oppervlakte van het Rijk in 1991: 30527,92 km ²					Bevolkingsdichtheid in 1991: 327 inw./km ²

!: gewijzigd in samenstelling tussen 1981 en 1991.

! inw. / ha = 100 inw. / km²

Brussel heeft in al zijn stadsgewestzones een grotere dichtheid dan het gemiddelde van alle stadsgewesten. De agglomeraties van Brussel (2308 inw./km²), Antwerpen (1723 inw./km²), Oostende (1593 inw./km²), Leuven (1502 inw./km²), Charleroi (1481 inw./km²) en Luik (1314 inw./km²) overtreffen de gemiddelde dichtheid van alle agglomeraties (1297 inw./km²). De bevolkingsdichtheid in de banlieue is vooral groot in Kortrijk (788 inw./km²), Mechelen (506 inw./km²), Antwerpen (405 inw./km²) en Gent (401 inw./km²). Brussel, Sint-Niklaas, Hasselt-Genk en Leuven hebben een kleinere dichtheid, maar deze is toch groter dan het gemiddelde (289 inw./km²). De grootste bevolkingsdichtheid in het totale stadsgewest vinden we in La Louvière (1065 inw./km²), op de voet gevolgd door Brussel (1051 inw./km²) en Oostende (1035 inw./km²): La Louvière omdat het stadsgewest uitsluitend uit agglomeratie bestaat, dus intrinsiek een dichtbevolkt gebied inhoudt, Brussel vooral door de omvangrijke en geconcentreerde urbanisatie van de negentiende en twintigste eeuw en Oostende door een reeks fysische gegevens, zoals de aantrekking van de kustlijn voor bewoners, de smalle duingordel en de moeilijke bouwomstandigheden in de polders. De laagste bevolkingsdichtheid voor heel het stadsgewest doet zich voor in Doornik (280 inw./km²), gevolgd door Namen (334 inw./km²), Verviers (353 inw./km²) en Brugge (398 inw./km²).

5.2. DE EVOLUTIE VAN BEVOLKING EN OPPERVLAKTE TUSSEN 1981 - 1991 - 1995 (TABELLEN II.4. - II.5.)

In de tabellen over de evolutie van de verschillende stadsgewestzones werden de cijfers van 1970 achterwege gelaten. Bij de vergelijking van de stadsgewesten in hun ruimtelijke begrenzing van 1970 met deze van 1981 moet rekening worden gehouden met de nieuwe gemeentelijke indeling vanaf 1977. Door de gemeentefusies is een vergelijking 1970-1981 vrij complex, zodat we om verwarring te vermijden enkel 1981, 1991 en 1995 naast elkaar zetten.²

Tussen 1981 en 1991 is de bevolkingsevolutie in de eerste plaats toe te schrijven aan de wijziging in samenstelling van de verschillende stadsgewestzones en pas op de tweede plaats aan de evolutie van het bevolkingscijfer per gemeente. De grenswijzigingen zijn enkel rond Antwerpen (laatste fusies in 1983) nog van belang. Doordat tegelijkertijd de oppervlaktebasis zich wijzigde komt een exacte bevolkingsaan groei niet meteen tot uiting. Men kan daarom ook de bevolkingsevolutie beschouwen op basis van een constante oppervlakte, namelijk op basis van de afbakening van de stadsgewesten van 1991. Door te veronderstellen dat de stadsgewestzones altijd uit dezelfde gemeenten hebben bestaan, is direct af te leiden of de bevolking in een bepaalde zone is toegenomen, dan wel afgenomen. Tussen 1991 en 1995 speelt enkel de bevolkingsevolutie van de desbetreffende gemeenten een rol.

Tabel II.6. geeft voor het geheel van alle stadsgewesten en voor de verschillende geledingen van de stedelijke leefcomplexen, naast de werkelijke oppervlakte- en bevolkingsevolutie voor 1981-1991, ook de bevolkingsevolutie op basis van de begrenzing van 1991.

Voor de oppervlakte gaat het om een vergelijking van de oppervlakte in 1991 met die in 1981. Eerst wordt de bevolkingsevolutie van 1991 ten opzichte van 1981 gegeven, met voor 1981 de toen geldende oppervlakte. Vervolgens wordt de bevolkingsevolutie 1981-1991 weergegeven, waarbij voor 1981 de gemeentelijke samenstelling van de verschillende geledingen van het stedelijk leefcomplex dezelfde is als in 1991. Dit is om de gevolgen van de oppervlaktewijzigingen uit te schakelen. Deze bevolkingsevoluties zijn herleid op jaarbasis en in pro mille uitgedrukt.

De oppervlakte van de stadsgewesten is in de periode 1981-91 merkbaar toegenomen (Tabel II.6. en Figuur II.1.), namelijk met 7%. Dit geldt in het bijzonder voor de banlieue (+10%) maar de verdichting van de behouwing veroorzaakte ook een uitbreiding van de agglomeratie, namelijk met 3%. Het stedelijk leefcomplex daarentegen groeide slechts met 1%, hetgeen betekent dat de forensenwoonzones minder uitgestrekt werden. Het deel dat banlieue werd, was groter dan de oppervlakte van de nieuw opgenomen gemeenten in het stedelijk leefcomplex.

² Voor de cijfers van 1970 en de vergelijking met 1981 verwijzen we naar 'De Belgische stadsgewesten 1981' van S. Lecmans, M. Pattyn, S. Rousseau en H. Van der Haegen (1989).

De bevolking van het stadsgewest daarentegen nam slechts met 1% toe. Dit kwam overeen met een aangroei in de banlieue van 9% en tegelijk een afname in de agglomeratie met 1%, zodat het mechanisme van een bijna ongewijzigde bevolking die zich gaat verspreiden over een grotere oppervlakte duidelijk zichtbaar is.

Tabel II.6: Evolutie van oppervlakte en bevolking in de verschillende geledingen van het stedelijk leefcomplex en het Rijk (Alle stadsgewesten)

	Periode 1981-1991		Bevolkingsevolutie met de begrenzing van 1991	
	Oppervlakte-evolutie	Bevolkingsevolutie	1981 - 1991 per jaar	1991-1995 per jaar
Agglomeratie	+ 3 %	- 1 %	- 2,3 ‰	+ 0,5 ‰
Banlieue	+ 10 %	+ 9 %	+ 8,2 ‰	+ 8,9 ‰
Stadsgewesten	+ 7 %	+ 1 %	0 ‰	2,5 ‰
Forensenwoonzone	- 5 %	0 %	+ 2,6 ‰	+ 5,6 ‰
Stedelijk leefcomplex	+ 1 %	+ 1 %	+ 0,7 ‰	+ 3,3 ‰
Rijk	0 %	1,3 %	1,3 ‰	3,7 ‰

Uit de bevolkingsevolutie op basis van een constante oppervlakte (Tabel II.6. - laatste 2 kolommen en Figuur II.2.) resulteert voor 1981-1991 een afname van het bevolkingsaantal van de agglomeraties (-2,3‰ per jaar), maar een tegengestelde trend in de periode 1991-1995 (+ 0,5‰ per jaar). De banlieue behoudt in de beide perioden een groei van ongeveer 0,8‰ per jaar. In de forensenwoonzone is het verschil groot bij het uitschakelen van de invloed van de oppervlaktewijziging. Deze zone kent een duidelijke groei tussen 1981 en 1991, evenwel kleiner dan die van de banlieue, in plaats van een stationaire bevolking zoals blijkt uit de berekening op de respectievelijke oppervlakten van 1981 en 1991.

Ten slotte is de bevolkingsgroei in de banlieue en de forensenwoonzone groter dan de groei van de totale Belgische bevolking en toont aldus het verder uitdijen van de stedelijke bevolking. Maar de totale groei, zowel van de stadsgewesten als van de stedelijke leefcomplexen, is lager dan de algemene groei. Dit is te wijten aan de geringere groei van de stedelijke woonkernen. De gezinsverdunding in de agglomeraties is meer uitgesproken dan het gemiddelde in het Rijk. Uiteindelijk leidt dit tot een relatieve stagnering van de stedelijke leefcomplexen in vergelijking met de rest van het land.

5.3. DE WERKGELEGENHEID NAAR WOON- EN WERKPLAATS (TABELLEN II.7. / 8. / 9. / 10. / 11.)

De werkgelegenheid kan op twee manieren bekeken worden. Enerzijds vanuit de stadsgewesten (hetzij de agglomeraties of de banlieuegemeenten) als woonplaats en omvat de beroepsbevolking die in de samenstellende gemeenten woont (de woonbevolking). Anderzijds vanuit het stadsgewest als plaats van tewerkstelling, dus gemeenten waar de mensen, die eventueel elders wonen, worden tewerkgesteld (de werkbevolking). Hierbij is de totale beroepsbevolking op te splitsen in de werkzame (ook werkende) beroepsbevolking (te beschouwen naar woonplaats en naar werkplaats) en de niet-werkende beroepsbevolking (enkel naar woonplaats).

Er is een ruimtelijk onevenwicht, zowel kwantitatief als kwalitatief, tussen vraag en aanbod van arbeidskrachten op de arbeidsmarkt. Deze ongelijkheid noemt men de **arbeidsbalans** en deze is een belangrijke socio-economische indicator van de werkgelegenheid.

Deze arbeidsbalans wordt traditioneel uitgedrukt aan de hand van de **werkgelegenheidscoëfficiënt**, berekend als de verhouding van

- enerzijds de *werkbevolking*. Dit zijn de beroepsactieve personen die in België wonen en in de betrokken gemeente een vast werkadres of meldingspunt hebben.

- anderzijds de actieve *woonbevolking*. Hetzij de totale beroepsbevolking die de werkgevers, zelfstandigen, bedienden, werklieden en helpers, alsook de dienstplichtigen en de werkzoekenden omvat die in de gemeente hun woonplaats hebben en dus in de bevolkingsregisters zijn ingeschreven. Hetzij de effectief werkende beroepsbevolking zonder de dienstplichtigen en zonder de werkzoekenden.

De **tewerkstellingscoëfficiënt of werkgelegenheidscoëfficiënt** is per definitie de verhouding van deze twee. De coëfficiënt geeft aan in welke mate elk stadsgewest (agglomeratie of banlieue) wel of niet netto arbeidskrachten aantrekt en aldus een positieve (werkgelegenheidscoëfficiënt groter dan 1) of negatieve (werkgelegenheidscoëfficiënt kleiner dan 1) arbeidsbalans vertoont. (Tabel II.7. en II.8. - laatste kolom).

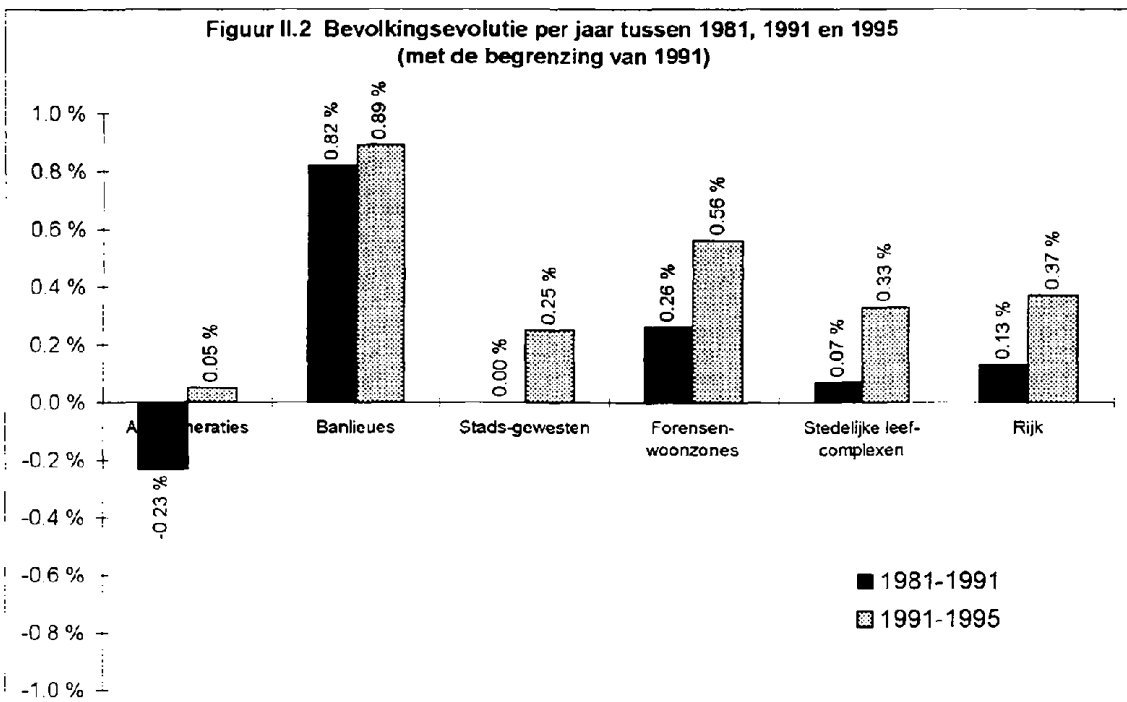
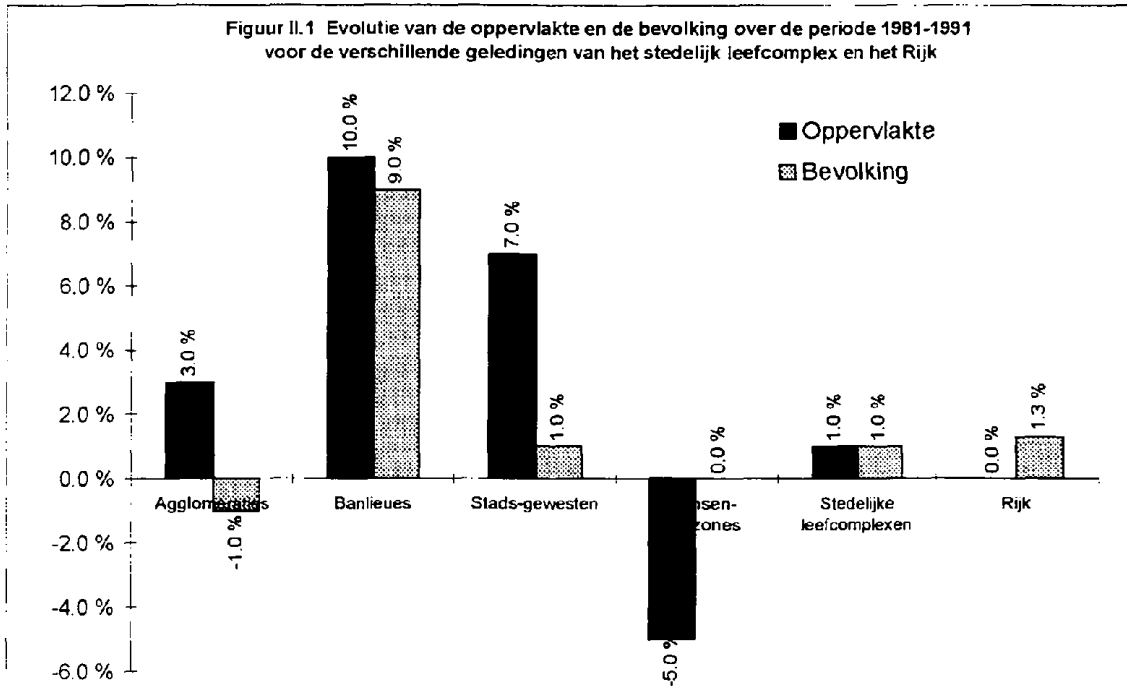
Tabel II.7: *Werkgelegenheid in agglomeraties*

Stadsgewest	Werkende beroepsbevolking		Niet-werkende beroepsbevolking	Totale beroepsbevolking	Verhouding beroepsbevolking werkplaats / woonplaats	
	Naar woonplaats (1)	Naar werkplaats (2)	Naar woonplaats (3)	Naar woonplaats (4)	Werkende beroepsbev (2) / (1)	Totale beroepsbev. (2) / (4)
Brussel	453793	682217	69601	523394	1,50	1,30
Antwerpen	248748	301412	30938	279686	1,21	1,08
Luik	146771	163365	39972	186743	1,11	0,87
Gent	98456	126910	12474	110930	1,29	1,14
Charleroi	84914	88576	24825	109739	1,04	0,81
Subtotaal	1032682	1362480	177810	1210492	1,32	1,13
Bergen	54062	46486	16558	70620	0,86	0,66
Hasselt-Genk	45852	71579	8755	54607	1,56	1,31
Leuven	33815	46276	3483	37298	1,37	1,24
Brugge	45764	54290	4325	50089	1,19	1,08
Kortrijk	46347	51796	3544	49891	1,12	1,04
Namen	36269	41207	6365	42634	1,14	0,97
La Louvière	38657	30801	11989	50646	0,80	0,61
Mechelen	33300	31811	3833	37133	0,96	0,86
Verviers	25692	24373	5824	31516	0,95	0,77
Oostende	29045	28534	3660	32705	0,98	0,87
Dormik	24197	24090	4340	28537	1,00	0,84
St.-Niklaas	26910	26504	2635	29545	0,98	0,90
Totaal	1472592	1840227	253121	1725713	1,25	1,07

Als men de werkbevolking vergelijkt met de ter plaatse wonende totale beroepsbevolking, die zowel de werkende als de niet-werkende woonbevolking (dienstplichtigen, maar vooral de werklozen) omvat, vergelijkt men in feite de ter plaatse werkzame beroepsbevolking (werkbevolking) met een potentiële beroepsbevolking die ter plaatse woont. In het geval men de werkbevolking vergelijkt met de werkende beroepsbevolking wil dit zeggen dat men de arbeidskrachten met elkaar vergelijkt die werkelijk een plaats op de arbeidsmarkt hebben veroverd. Deze vergelijking is zinvoller omdat langs de twee kanten van de breuk een werkende beroepsbevolking met elkaar wordt vergeleken.

Bij de agglomeraties (Tabel II.7. - voorlaatste kolom) vertonen Hasselt-Genk, Brussel en Leuven op basis van de werkende beroepsbevolking duidelijk een werkgelegenheidsoverschot of positieve arbeidsbalans. Ook de grootstedelijke agglomeraties Gent, Antwerpen, Luik en in mindere mate Charleroi hebben een overschot aan werkgelegenheid. Voor de regionale steden Brugge, Namen en Kortrijk geldt hetzelfde. De andere 'regionaalstedelijke' agglomeraties bieden onvoldoende werkgelegenheid.

Wat de stadsgewesten in hun geheel betreft (Tabel II.8. - voorlaatste kolom) zijn het deze van de grote steden Brussel, Antwerpen en Gent en de regionale steden Hasselt-Genk, Brugge en Kortrijk die op basis van de werkende beroepsbevolking een netto positieve arbeidsbalans hebben. De Waalse grote stadsgewesten Luik en Charleroi en de nog niet vernoemde stadsgewesten hebben een netto negatieve arbeidsbalans. Dit betekent dat in deze laatste stadsgewesten een grotere werkzame beroepsbevolking woont dan dat er werkt. Voor een deel, onder meer bij stadsgewesten zoals Leuven en Mechelen, is dit een gevolg van de werkgelegenheid in het Brusselse als deel van de grote mobiliteit op de arbeidsmarkt. Indien men met de totale beroepsbevolking (d.w.z. met inbegrip van de niet-werkende beroepsbevolking - Tabel II.8. - laatste kolom) rekt, vertoont enkel Brussel nog een positieve arbeidsbalans.

Tabel II.8: Werkgelegenheid in stadsgewesten

Stadsgewest	Werkende beroepsbevolking		Niet-werkende beroepsbevolking	Totale beroepsbevolking	Verhouding beroepsbevolking werkplaats / woonplaats	
	Naar woonplaats (1)	Naar werkplaats (2)	Naar woonplaats (3)	Naar woonplaats (4)	Werkende beroepsbev. (2) / (1)	Totale beroepsbev. (2) / (4)
Brussel	602373	777308	82661	685034	1,29	1,13
Antwerpen	336189	352113	38792	374981	1,05	0,94
Luik	198487	189162	48458	246945	0,95	0,77
Gent	152634	156461	16578	169212	1,03	0,92
Charleroi	117055	103786	31009	148064	0,89	0,70
Subtotaal	1406738	1578830	217498	1624236	1,12	0,97
Bergen	66016	55874	18762	84778	0,85	0,66
Hasselt-Genk	83918	96921	15350	99268	1,15	0,98
Leuven	65627	58278	6084	71711	0,89	0,81
Brugge	64684	66361	5749	70433	1,03	0,94
Kortrijk	58961	60858	4368	63329	1,03	0,96
Namen	47136	46465	7854	54990	0,99	0,84
La Louvière	38657	30801	11989	50646	0,80	0,61
Mechelen	40697	36052	4385	45082	0,89	0,80
Verviers	32356	27545	6587	38943	0,85	0,71
Oostende	32314	30078	3923	36237	0,93	0,83
Dormik	30987	26854	5590	36577	0,87	0,73
St.-Niklaas	32970	28559	3272	36242	0,87	0,79
Totaal	2001061	2143476	311411	2312472	1,07	0,93

Het gebruik van de werkzame beroepsbevolking in plaats van de totale beroepsbevolking, schakelt een behoorlijk aantal personen uit die de werkgelegenheidscoëfficiënten verlagen.

Een andere groep personen die de werkgelegenheidscoëfficiënten vertekenen zijn de beroepspersonen met een onbekende of variabele werkplaats. Hierdoor wordt de verhouding tussen de beroepsbevolking naar werkplaats en woonplaats negatief beïnvloed.

Tabel II.9. geeft voor de verschillende agglomeraties en stadsgewesten een overzicht van de omvang van de werkende beroepsbevolking met een onbekende of variabele werkplaats.

Van deze arbeidskrachten kent men immers het stadsgewest waar ze wonen, maar ze zijn in geen enkel stadsgewest bij de tewerkgestelde bevolking gerekend.

Statistisch is het wellicht zinvoller en levert het ook een betere maat voor de werkelijke werkgelegenheidsverhoudingen, als in de breuk tussen de werkende en wonende bevolking, de groep met onbekende of variabele werkplaats wordt uitgeschakeld. In de tabellen II.10. en II.11. werden deze correcties aangebracht.

In de agglomeraties zijn er 108 049 personen met een onbekend en 17 288 met een variabel werkadres. De herrekening leidt tot hogere coëfficiënten.

Praktisch alle agglomeraties blijken bij de verhouding werkende beroepsbevolking naar werkplaats op woonplaats, positief te scoren. Dit is vooral zo bij de grote agglomeraties waar een surplus van minstens 20% voorkomt. De agglomeraties van de kleinere stadsgewesten hebben in het algemeen nu ook een positieve waarde, maar het saldo is op een paar na (Hasselt-Genk 1,65; Leuven 1,47; Namen 1,31 en Brugge 1,28) toch vrij beperkt. In Bergen (0,97) en La Louvière (0,87) is het saldo negatief.

Voor het geheel van de stadsgewesten (Tabel II.11.) is de toestand iets minder gunstig, alhoewel alle grote stadsgewesten toch positief scoren. Bij de kleinere stadsgewesten heeft de meerderheid een negatieve waarde. In vergelijking met tabel II.8. zorgt de uitschakeling van 139 238 beroepspersonen met onbekende en 23 519 beroepspersonen met variabele werkplaatsen voor een positieve arbeidsbalans in Luik, Charleroi, Oostende en Namen.

De werkgelegenheidscoëfficiënt van het geheel van de vijf grootste stadsgewesten en van alle stadsgewesten wordt met 10% groter.

Tabel II.9: Werkende beroepsbevolking met onbekende of variabele werkplaats

	Werkende beroepsbevolking naar woonplaats					
	Agglomeratie			Stadsgewest		
Stadsgewest	Onbekend	Variabel	Totaal	Onbekend	Variabel	Totaal
Brussel	36046	5433	41479	44490	7529	52019
Antwerpen	15423	2819	18242	20184	3581	23765
Luik	7299	2878	10177	10051	4092	14143
Gent	5804	1082	6886	8411	1432	9843
Charleroi	11393	894	12287	14650	1201	15851
Subtotaal	75965	13106	89071	97786	17835	115621
Bergen	5659	371	6030	7072	438	7510
Hasselt-Genk	2081	379	2460	4109	687	4796
Leuven	1823	458	2281	3289	699	3988
Brugge	2870	618	3488	3845	824	4669
Kortrijk	2016	452	2468	2749	571	3320
Namen	4614	257	4871	5685	389	6074
La Louvière	3160	263	3423	3160	263	3423
Mechelen	1657	330	1987	1909	401	2310
Verviers	1250	513	1763	1470	679	2149
Oostende	2181	289	2470	2374	325	2699
Doornik	3055	105	3160	3589	238	3827
St.-Niklaas	1718	147	1865	2201	170	2371
Totaal	108049	17288	125337	139238	23519	162757

Tabel II.10: Werkgelegenheid in agglomeraties
(Werkende beroepsbevolking naar woonplaats, zonder diegenen met een onbekende of variabele werkplaats)

Stadsgewest	Werkende beroepsbevolking		Niet-werkende beroepsbevolking	Totale beroepsbevolking	Verhouding beroepsbevolking werkplaats : woonplaats	
	Naar woonplaats (1)	Naar werkplaats (2)	Naar woonplaats (3)	Naar woonplaats (4)	Werkende beroepsbev. (2) / (1)	Totale beroepsbev. (2) / (4)
Brussel	412314	682217	69601	481915	1,65	1,42
Antwerpen	230506	301412	30938	261444	1,31	1,15
Luik	136594	163365	39972	176566	1,20	0,93
Gent	91570	126910	12474	104044	1,39	1,22
Charleroi	72627	88576	24825	97452	1,22	0,91
Subtotaal	943611	1362480	177810	1121421	1,44	1,21
Bergen	48032	46486	16558	64590	0,97	0,72
Hasselt-Genk	43392	71579	8755	52147	1,65	1,37
Leuven	31534	46276	3483	35017	1,47	1,32
Brugge	42276	54290	4325	46601	1,28	1,16
Kortrijk	43879	51796	3544	47423	1,18	1,09
Namen	31398	41207	6365	37763	1,31	1,09
La Louvière	35234	30801	11989	47223	0,87	0,65
Mechelen	31313	31811	3833	35146	1,02	0,91
Verviers	23929	24373	5824	29753	1,02	0,82
Oostende	26575	28534	3660	30235	1,07	0,94
Doornik	21037	24090	4340	25377	1,15	0,95
St.-Niklaas	25045	26504	2635	27680	1,06	0,96
Totaal	1347255	1840227	253121	1600376	1,37	1,15

*Tabel II.11: Werkgelegenheid in stadsgewesten
(Werkende beroepsbevolking naar woonplaats, zonder diegenen met een onbekende of
variabele werkplaats)*

Stadsgewest	Werkende beroepsbevolking		Niet-werkende beroepsbevolking	Totale beroepsbevolking	Verhouding beroepsbevolking werkplaats / woonplaats	
	Naar woonplaats (1)	Naar werkplaats (2)	Naar woonplaats (3)	Naar woonplaats (4)	Werkende beroepsbev. (2) / (1)	Totale beroepsbev. (2) / (4)
Brussel	550354	777308	82661	633015	1,41	1,23
Antwerpen	312424	352113	38792	351216	1,13	1,00
Luik	184344	189162	48458	232802	1,03	0,81
Gent	142791	156461	16578	159369	1,10	0,98
Charleroi	101204	103786	31009	132213	1,03	0,78
Subtotaal	1291117	1578830	217498	1508615	1,22	1,05
Bergen	58506	55874	18762	77268	0,96	0,72
Hasselt-Genk	79122	96921	15350	94472	1,22	1,03
Leuven	61639	58278	6084	67723	0,95	0,86
Brugge	60015	66361	5749	65764	1,11	1,01
Kortrijk	55641	60858	4368	60009	1,09	1,01
Namen	41062	46465	7854	48916	1,13	0,95
La Louvière	35234	30801	11989	47223	0,87	0,65
Mechelen	38387	36052	4385	42772	0,94	0,84
Verviers	30207	27545	6587	36794	0,91	0,75
Oostende	29615	30078	3923	33538	1,02	0,90
Doornik	27160	26854	5590	32750	0,99	0,82
St.-Niklaas	30599	28559	3272	33871	0,93	0,84
Totaal	1838304	2143476	311411	2149715	1,17	1,00

Deze aanvullende analyse van de arbeidsbalansen in de agglomeraties en de stadsgewesten toont hoe relatief bepaalde cijfers zijn. De waarheid ligt ergens tussen beide reeksen in.

Zeker een deel van de onbekenden werkt in de eigen agglomeratie of stadsgewest en zijn terug te voeren tot moeilijkheden, onwil van de beantwoorder of interpretatiefouten bij de tellingsoperaties. (Zie ook de overzichtstabel van de beroepsbevolking die in het eigen arrondissement of de eigen provincie woont én werkt - in het deel van de pendel).

5.4. DE WERKGELEGENHEID NAAR SECTOREN EN GROTE SOCIO-ECONOMISCHE KLASSEN (TABELLEN II.12. / 13. / 14. / 15. / 16. / 17.)

In de agglomeraties (Tabel II.12.) van de vijf grootste stadsgewesten (Brussel, Antwerpen, Luik, Gent en Charleroi samen) werkt bijna drie vierde (74,0%) van de totale werkbevolking van de 17 stadsgewesten. De Brusselse agglomeratie spant hierbij de kroon met 37,1% van de werkgelegenheid in de Belgische stadsgewesten of 20,6% van de totale Belgische werkgelegenheid. Het geheel van de agglomeraties van de stadsgewesten geeft werk aan 55,5% van de totale werkzame beroepsbevolking van het Rijk.

De vijf grootste stadsgewesten samen (Tabel II.14.) staan in voor 73,7% van de totale werkende beroepsbevolking binnen alle stadsgewesten (36,3% in Brussel) en 47,6% binnen het Rijk (23,4% in Brussel). Enkel de vijf grote stadsgewesten tellen meer dan 100 000 arbeidskrachten als totale werkbevolking. Het stadsgewest Hasselt-Genk benadert dit met een totale werkbevolking van 96 921 personen. Het stadsgewest Doornik heeft de kleinste werkgelegenheid (26 854). Uiteindelijk is 64,6% (2 143 476) van de totale werkbevolking met een vaste en bekende werkplaats in België werkzaam in de stadsgewesten.

De werkgelegenheid geordend naar socio-economische groepen vertoont in de agglomeraties en in iets mindere mate in het geheel van de stadsgewesten, een afwijkend patroon van de werkgelegenheid in de rest van het land. Concreet blijkt er in de agglomeraties en stadsgewesten een geringer aandeel arbeidskrachten tewerkgesteld te zijn als zelfstandige en als werkgever, uiteraard ook als landbouwer (in de groep 'andere'

begrepen), terwijl het aandeel tewerkgestelden in de vrije beroepen en als kaderpersoneel en in iets sterkere mate in de openbare sector er duidelijk groter is. De groep werkenden in de privé-sector stemt globaal overeen met het rijksgemiddelde.

Tussen de verschillende stadsgewesten en agglomeraties blijken er echter grote verschillen te bestaan, waarvan er een paar kenmerkende worden vermeld. In de totale werkende beroepsbevolking (Tabellen II.13. en II.15.) scoort Leuven voor de werkgelegenheid in de vrije beroepen en als kaderpersoneel het hoogst (respectievelijk 32% en 29% voor de agglomeratie en het stadsgewest), Brussel volgt met 25,5% en 24,8%, en als derde vindt men Namen met 22% en 20,9%. De laagste waarden worden bereikt in Oostende met 15,7% en 15,2%. Maar ook stadsgewesten zoals Antwerpen en Charleroi scoren niet hoog met ongeveer 17% voor beide in agglomeratie en stadsgewest.

Bij de werkgelegenheid in de openbare sector (buiten het kaderpersoneel) treden nogal sterke verschillen op tussen de stadsgewesten. Het hoogste scoren Namen 32,8%, Bergen 32% en Oostende 30%. Bij de eerste komt dit door de administratie en bij de laatste is de toen nog belangrijke staatsrederij de oorzaak. Bij de meeste andere stadsgewesten schommelen de waarden tussen 21 en 24%. De laagste percentages hebben de drie Vlaamse steden waar de werkgelegenheid in de privé-sector - en dan hoofdzakelijk in de industrie - belangrijk is, namelijk Antwerpen 19,3%, Sint-Niklaas 18,7% en Kortrijk 18,3%.

Wat de overige werkgelegenheid in de agglomeraties in de privé-sector betreft staat Antwerpen aan de top met 53,3%, gevolgd door Hasselt-Genk (51,9%), Kortrijk (51,1%) en Sint-Niklaas (50,4%). De laagste waarden worden bereikt in Namen (35,2%) en Bergen (35,7%). In de stadsgewesten worden globaal dezelfde verhoudingen genoteerd.

Uiteraard beïnvloedt het aandeel van de werkgelegenheid in de openbare sector in de agglomeraties/stadsgewesten ook deze van de drie traditionele sectoren: de primaire, secundaire en tertiaire sector. (Tabellen II.16. en II.17.)

De primaire sector hoort omwille van het stadsgewestelijk concept niet echt thuis in de agglomeraties en stadsgewesten en is er daardoor ook relatief van geringe betekenis. Toch liggen de waarden in de stadsgewesten iets hoger dan in de agglomeratie door de integratie van de morfologisch nog sterk landelijke gebieden. In een paar stadsgewesten wordt zelfs de 2% nog lichtjes overschreden, namelijk in Gent (plantenteelt), Brugge (plantenteelt en boomkwekerijen), Mechelen (tuinbouw) en Doornik (de administratieve gemeente omvat er een ruim landelijk gebied). Van het totaal van de primaire sector is iets meer dan 26% actief in het geheel van de stadsgewesten, waarvan 9,6% in de agglomeraties.

De secundaire sector bereikt in het geheel van de stadsgewesten nog slechts 23,5% (voor heel België is dat 27,3%). Dat duidt aan dat de teruggang van de industrie zich in het bijzonder in de stadsgewesten laat voelen. De werkgelegenheid in de secundaire sector is het zwakst in de stadsgewesten Namen 13,9%, Leuven 15,2%, Oostende (overzetboot) 16,5% en Brussel 16,7%. Een nog relatief sterke industriële werkgelegenheid hebben Hasselt-Genk 40,4%, Kortrijk 37,9% en Sint-Niklaas 31,8%. In absolute termen blijken de vier grootste steden nog steeds de voornaamste industriecentra te zijn: Brussel bijna 130 000 tewerkgestelden, Antwerpen ongeveer 98 000, Luik bijna 51 000 en Gent bijna 46 000. (Zie hiervoor de Censusmonografieën in verband met de economische bedrijvigheden.) In ieder geval gebeurt 46% van de secundaire activiteiten in de agglomeraties en daarnaast nog 10% in de banlieues.

De tertiaire sector is relatief belangrijk in de stadsgewesten Leuven 80% (onder andere door zijn universiteit en ziekenhuizen), in Namen 79% (omdat het de regionale hoofdstad is), Oostende 78% (met de overzet en horeca), Bergen 73% (door de administratie) en tenslotte Brussel 73% (als financieel, administratief en commercieel centrum). Brussel telt als hoofdstad van België en Europa in absolute termen uiteraard de grootste tertiaire werkgelegenheid (568 938). De drie centra waar de industriële en privé-sector het sterkst vertegenwoordigd zijn hebben de laagste aandelen in de tertiaire sector, namelijk Hasselt-Genk, Kortrijk en Sint-Niklaas (tussen 50 en 60%). Meer dan 60% van de tertiaire werkgelegenheid gebeurt in het geheel van de agglomeraties en daarnaast nog 8% in de banlieues.

Tabel II.12: Werkende beroepsbevolking in de agglomeraties naar socio-economische groepen
Absolute cijfers

Stadsgewest van tewerkstelling	Totaal werkende beroepsbevolking								
	Zelfstandige (ambacht, nijverheid, vervoer, handel en diensten)	Werkgever (ambacht, nijverheid, vervoer, handel en diensten)	Vrije beroepen en kaderpers.	Overige werkenden van de openbare sector	Overige werkenden van de privé-sector	Andere	Absoluut aantal	% t.o.v. stads-gew.	% t.o.v. Rijk
Brussel	30195	18569	174254	159096	288702	11401	682217	37,07	20,57
Antwerpen	14228	9859	52282	58209	160640	6194	301412	16,38	9,09
Luik	8338	5810	32898	38585	73998	3736	163365	8,88	4,93
Gent	6312	3690	26106	28473	58962	3367	126910	6,90	3,83
Charleroi	5338	2777	15329	22437	40788	1907	88576	4,81	2,67
Subtotaal	64411	40705	300869	306800	623090	26605	1362480	74,04	41,09
Bergen	3038	1413	9284	14881	16594	1276	46486	2,53	1,40
Hasselt-Genk	2293	1872	12768	16084	37170	1392	71579	3,89	2,16
Leuven	1666	1055	14798	9932	17970	855	46276	2,51	1,40
Brugge	2640	1872	11149	13715	23181	1733	54290	2,95	1,64
Kortrijk	3038	2217	8646	9480	26459	1956	51796	2,81	1,56
Namen	1950	1319	9055	13498	14483	902	41207	2,24	1,24
La Louvière	2268	1162	5360	6937	14123	951	30801	1,67	0,93
Mechelen	1861	1172	6334	7262	14175	1007	31811	1,73	0,96
Verviers	1389	1134	4730	5401	10922	797	24373	1,32	0,73
Oostende	1848	1364	4483	8431	11260	1148	28534	1,55	0,86
Doornik	1580	753	4817	5870	9740	1330	24090	1,31	0,73
St.-Niklaas	1528	1180	4328	4962	13356	1150	26504	1,44	0,80
Totaal	89510	57218	396621	423253	832523	41102	1840227	100,00	55,49
Rijk	213821	130774	604023	701724	1504380	161497	3316219		100,00
% totaal aggl./Rijk	41,86	43,75	65,66	60,32	55,34	25,45	55,49		

*Tabel II.13: Werkende beroepsbevolking in de agglomeraties naar socio-economische groepen
Aandeel van de totale werkende beroepsbevolking*

Stadsgewest van tewerkstelling	Zelfstandige (ambacht, nijverheid, handel en vervoer, handel en diensten)	Werkgever (ambacht, nijverheid, vervoer, handel en diensten)	Vrije betropen en kaderpers.	Overige werkenden van de openbare sector	Overige werkenden van de privé-sector	Andere	Totaal werkende beroepsbevolking
Brussel	4,43	2,72	25,54	23,32	42,32	1,67	100,00
Antwerpen	4,72	3,27	17,35	19,31	53,30	2,05	100,00
Luik	5,10	3,56	20,14	23,62	45,30	2,29	100,00
Gent	4,97	2,91	20,57	22,44	46,46	2,65	100,00
Charleroi	6,03	3,14	17,31	25,33	46,05	2,15	100,00
Subtotaal	4,73	2,99	22,08	22,52	45,73	1,95	100,00
Bergen	6,54	3,04	19,97	32,01	35,70	2,74	100,00
Hasselt-Genk	3,20	2,62	17,84	22,47	51,93	1,94	100,00
Leuven	3,60	2,28	31,98	21,46	38,83	1,85	100,00
Brugge	4,86	3,45	20,54	25,26	42,70	3,19	100,00
Kortrijk	5,87	4,28	16,69	18,30	51,08	3,78	100,00
Namen	4,73	3,20	21,97	32,76	35,15	2,19	100,00
La Louvière	7,36	3,77	17,40	22,52	45,85	3,09	100,00
Mechelen	5,85	3,68	19,91	22,83	44,56	3,17	100,00
Verviers	5,70	4,65	19,41	22,16	44,81	3,27	100,00
Oostende	6,48	4,78	15,71	29,55	39,46	4,02	100,00
Doornik	6,56	3,13	20,00	24,37	40,43	5,52	100,00
St.-Niklaas	5,77	4,45	16,33	18,72	50,39	4,34	100,00
Totaal	4,86	3,11	21,55	23,00	45,24	2,23	100,00
Totaal Rijk	6,45	3,94	18,21	21,16	45,36	4,87	100,00

Tabel II.14: Werkende beroepsbevolking in de stadsgewesten naar socio-economische groepen
Absolute cijfers

Stadsgewest van tewerkstelling	Zelfstandige (ambacht, nijverheid, vervoer, handel en diensten)	Werkgever (ambacht, nijverheid, vervoer, handel en diensten)	Vrije beroepen en kaderpers.	Overige werkenden van de openbare sector	Overige werkenden van de privé-sector	Andere	Totaal werkende beroepsbevolking		
							Absoluut aantal	% t.o.v. stadsgew.	% t.o.v. Rijk
Brussel	37897	22916	192630	175895	331000	16970	777308	36,26	23,44
Antwerpen	18728	12575	58908	66645	185826	9431	352113	16,43	10,62
Luik	10939	7410	36390	44641	83714	6068	189162	8,83	5,70
Gent	9220	5272	29833	33828	71931	6377	156461	7,30	4,72
Charleroi	7299	3737	17701	25485	46481	3083	103786	4,84	3,13
Subtotaal	84083	51910	335462	346494	718952	41929	1578830	73,66	47,61
Bergen	3723	1712	10870	17023	20748	1798	55874	2,61	1,68
Hasselt-Genk	4055	3064	15930	20999	50281	2592	96921	4,52	2,92
Leuven	2949	1695	16914	12076	22730	1914	58278	2,72	1,76
Brugge	3756	2519	12320	15494	28799	3473	66361	3,10	2,00
Kortrijk	3784	2757	9481	10692	31674	2470	60858	2,84	1,84
Namen	2606	1672	9689	14376	16825	1297	46465	2,17	1,40
La Louvière	2268	1162	5360	6937	14123	951	30801	1,44	0,93
Mechelen	2205	1432	6981	7869	15876	1689	36052	1,68	1,09
Verviers	1765	1358	5138	5971	12079	1234	27545	1,29	0,83
Oostende	2029	1458	4580	8667	11924	1420	30078	1,40	0,91
Doornik	1901	899	5135	6467	10663	1789	26854	1,25	0,81
St.-Niklaas	1840	1370	4510	5373	14034	1432	28559	1,33	0,86
Totaal	116964	73008	442370	478438	968708	63988	2143476	100,00	64,64
Rijk	213821	130774	604023	701724	1504380	161497	3316219		100,00
Totaal stadsg/Rijk	54,70	55,83	73,24	68,18	64,39	39,62	64,64		

Tabel II.15: Werkende beroepsbevolking in de stadsgewesten naar socio-economische groepen
Aandeel van de totale werkende beroepsbevolking

Stadsgewest van tewerkstelling	Zelfstandige (ambacht, nijverheid, vervoer, handel en diensten)	Werkgever (ambacht, nijverheid, vervoer, handel en diensten)	Vrije beroepen en kaderpers.	Overige werkenden van de openbare sector	Overige werkenden van de privé-sector	Andere	Totaal werkende beroepsbevolking
Brussel	4,88	2,95	24,78	22,63	42,58	2,18	100,00
Antwerpen	5,32	3,57	16,73	18,93	52,77	2,68	100,00
Luik	5,78	3,92	19,24	23,60	44,26	3,21	100,00
Gent	5,89	3,37	19,07	21,62	45,97	4,08	100,00
Charleroi	7,03	3,60	17,06	24,56	44,79	2,97	100,00
Subtotaal	5,33	3,29	21,25	21,95	45,54	2,66	100,00
Bergen	6,66	3,06	19,45	30,47	37,13	3,22	100,00
Hasselt-Genk	4,18	3,16	16,44	21,67	51,88	2,67	100,00
Leuven	5,06	2,91	29,02	20,72	39,00	3,28	100,00
Brugge	5,66	3,80	18,57	23,35	43,40	5,23	100,00
Kortrijk	6,22	4,53	15,58	17,57	52,05	4,06	100,00
Namen	5,61	3,60	20,85	30,94	36,21	2,79	100,00
La Louvière	7,36	3,77	17,40	22,52	45,85	3,09	100,00
Mechelen	6,12	3,97	19,36	21,83	44,04	4,68	100,00
Verviers	6,41	4,93	18,65	21,68	43,85	4,48	100,00
Oostende	6,75	4,85	15,23	28,82	39,64	4,72	100,00
Doornik	7,08	3,35	19,12	24,08	39,71	6,66	100,00
St.-Niklaas	6,44	4,80	15,79	18,81	49,14	5,01	100,00
Totaal	5,46	3,41	20,64	22,32	45,19	2,99	100,00
Totaal Rijk	6,45	3,94	18,21	21,16	45,36	4,87	100,00

Tabel II.16: *Werkende beroepsbevolking in de agglomeraties naar de grote sectoren (*)*
Absolute cijfers

Stadsgebied van tewerkstelling	Primaire sector		Secundaire sector		Tertiaire sector		Activiteit slecht beschreven		Totale werkende beroepsbevolking	
	Absoluut	%	Absoluut	%	Absoluut	%	Absoluut	%	Absoluut	%
Brussel	1409	0,21	109789	16,09	510121	74,77	60898	8,93	682217	100,00
Antwerpen	912	0,30	80976	26,87	185900	61,68	33624	11,16	301412	100,00
Luik	576	0,35	44379	27,17	109887	67,26	8523	5,22	163365	100,00
Gent	967	0,76	36609	28,85	84618	66,68	4716	3,72	126910	100,00
Charleroi	280	0,32	25815	29,14	57857	65,32	4624	5,22	88576	100,00
Subtotaal	4144	0,30	297568	21,84	948383	69,61	112385	8,25	1362480	100,00
Bergen	390	0,84	7799	16,78	35796	77,00	2501	5,38	46486	100,00
Hasselt-Genk	265	0,37	28102	39,26	40739	56,91	2473	3,45	71579	100,00
Leuven	91	0,20	6527	14,10	38640	83,50	1018	2,20	46276	100,00
Brugge	598	1,10	11563	21,30	39662	73,06	2467	5,54	54290	100,00
Kortrijk	570	1,10	18395	35,51	31033	59,91	1798	3,47	51796	100,00
Namen	272	0,66	4448	10,79	34329	83,31	2158	5,24	41207	100,00
La Louvière	201	0,65	8664	28,13	19952	64,78	1984	6,44	30801	100,00
Mechelen	281	0,88	8356	26,27	21002	66,02	2172	6,83	31811	100,00
Verviers	238	0,98	6236	25,59	16794	68,90	1105	4,53	24373	100,00
Oostende	385	1,35	4495	15,75	22567	79,09	1087	3,81	28534	100,00
Doornik	670	2,78	5110	21,21	16979	70,48	1331	5,53	24090	100,00
St.-Niklaas	348	1,31	8655	32,66	15582	58,79	1919	7,24	26504	100,00
Totaal	8453	0,46	415918	22,60	1281458	69,64	134398	7,30	1840227	100,00
Rijk	88146	2,66	906731	27,34	2096143	63,21	225199	6,79	3316219	100,00
Totaal stadsg/Rijk	9,59		45,87		61,13		59,68			

(*) Primaire sector: Land- en bosbouw, visserij

Secundaire sector: Energie en water; niet-energ.min. en scheik. nijverh.; metaalverw. nijverh.; andere verw. nijverh.; bouw/nijverheid

Tertiaire sector: Handel, horeca; vervoer en verkeer; bank- en verzekeringswezen; overige dienstverlening

Tabel II.17: Werkende beroepsbevolking in de stadsgewesten naar de grote sectoren (*)
Absolute cijfers

Stadsgewest van tewerkstelling	Primaire sector		Secundaire sector		Tertiaire sector		Activiteit slecht beschreven		Totale werkende beroepsbevolking	
	Absoluut	%	Absoluut	%	Absoluut	%	Absoluut	%	Absoluut	%
Brussel	4621	0,59	129765	16,69	568938	73,19	73984	9,52	777308	100,00
Antwerpen	2734	0,78	98216	27,89	211840	60,16	39323	11,17	352113	100,00
Luik	2072	1,10	50670	26,79	126314	66,78	10106	5,34	189162	100,00
Gent	3629	2,32	45531	29,10	101531	64,89	5770	3,69	156461	100,00
Charleroi	1046	1,01	29399	28,33	67696	65,23	5645	5,44	103786	100,00
Subtotaal	14102	0,89	353581	22,40	1076319	68,17	134828	8,54	1578830	100,00
Bergen	766	1,37	10993	19,67	41036	73,44	3079	5,51	55874	100,00
Hasselt-Genk	765	0,79	39123	40,37	53546	55,25	3487	3,60	96921	100,00
Leuven	776	1,33	8837	15,16	46585	79,94	2080	3,57	58278	100,00
Brugge	1968	2,97	16683	25,14	44773	67,47	2937	4,43	66361	100,00
Kortrijk	763	1,25	23039	37,86	34738	57,08	2318	3,81	60858	100,00
Namen	576	1,24	6462	13,91	36898	79,41	2529	5,44	46465	100,00
La Louvière	201	0,65	8664	28,13	19952	64,78	1984	6,44	30801	100,00
Mechelen	891	2,47	8947	24,82	23599	65,46	2615	7,25	36052	100,00
Verviers	569	2,07	7273	26,40	18480	67,09	1223	4,44	27545	100,00
Oostende	558	1,86	4970	16,52	23413	77,84	1137	3,78	30078	100,00
Doornik	1030	3,84	5762	21,46	18582	69,20	1480	5,51	26854	100,00
St.-Niklaas	526	1,84	9092	31,84	16922	59,25	2019	7,07	28559	100,00
Totaal	23491	1,10	503426	23,49	1454843	67,87	161716	7,54	2143476	100,00
Rijk	88146	2,66	906731	27,34	2096143	63,21	225199	6,79	3316219	100,00
Totaal stadsg/Rijk	26,65		55,52		69,41		71,81			

(*) Primaire sector: Land- en bosbouw, visserij

Secundaire sector: Energie en water; niet-energ.min. en scheik. nijverh.; metaalverw. nijverh.; andere verw. nijverh.; bouw nijverheid

Tertiaire sector: Handel, horeca; vervoer en verkeer; bank- en verzekeringswezen; overige dienstverlening

6. INTERNE DIFFERENTIATIE VAN DE GROOTSTE STADSGEWESTEN

Een belangrijk kenmerk van een stadsgewest is de sociale structuur van zijn bevolking. Deze structuur kan een aanduiding zijn van de dualisering van de maatschappij die in de stadsgewesten sterk tot uiting komt.

Als indicator van de sociale structuur wordt beroep gedaan op de indeling volgens de positie in het bedrijf (Volkstelling 1991 - tab. 00.53), niettegenstaande de notie dat de indeling in arbeiders, bedienden en zelfstandigen/werkgevers/bedrijfshoofden in dienstverband steeds minder betekenis heeft als individuele sociale indicator. Na terreinonderzoek blijkt deze indeling als groepsindicator toch nog steeds relevant te zijn, mits een paar beperkte correcties, om de sociale klassen te typeren.

De groep van zelfstandigen en werkgevers in de landbouw, verder kortweg landbouwers genoemd, wordt apart beschouwd, evenals de werkzoekenden.

Figuur II.3. illustreert, op basis van de sociale samenstelling, de verschillen tussen de vijf grootste stadsgewesten (Brussel, Gent, Antwerpen, Luik en Charleroi).

Figuur II.3. toont in afnemende volgorde van de relatieve werkgelegenheid als zelfstandige, bedrijfsleider of werkgever, de grote sociale groepen van de vijf grootste stadsgewesten, waarbij de bedienden steeds de belangrijkste groep vormen en de arbeiders de tweede belangrijkste, gevolgd door de zelfstandigen, werkzoekenden en tenslotte de landbouwers.

Door te kijken naar het relatief belang van de verschillende groepen per stadsgewest, ziet men enerzijds grote verschillen en anderzijds een rangorde met op kop Brussel, en dan telkens twee gelijklopende stadsgewesten, nl. Antwerpen-Gent en Luik-Charleroi. Brussel kenmerkt zich door een groot aandeel van bedienden (52%) en zelfstandigen. De landbouwers maken niet eens 1% van de beroepsbevolking uit. In Gent en Antwerpen zijn de aandelen bedienden en zelfstandigen iets lager en dat van de arbeiders iets hoger, terwijl het aandeel van de werkzoekenden nog relatief laag is. Luik en Charleroi kenmerken zich door een kleiner aandeel bedienden, maar ook ten opzichte van de twee vorige, door een iets kleiner aandeel werkzame arbeiders. Het aandeel werkzoekenden schommelt rond 20% en is aldus het dubbele van de twee vorige stadsgewesten.

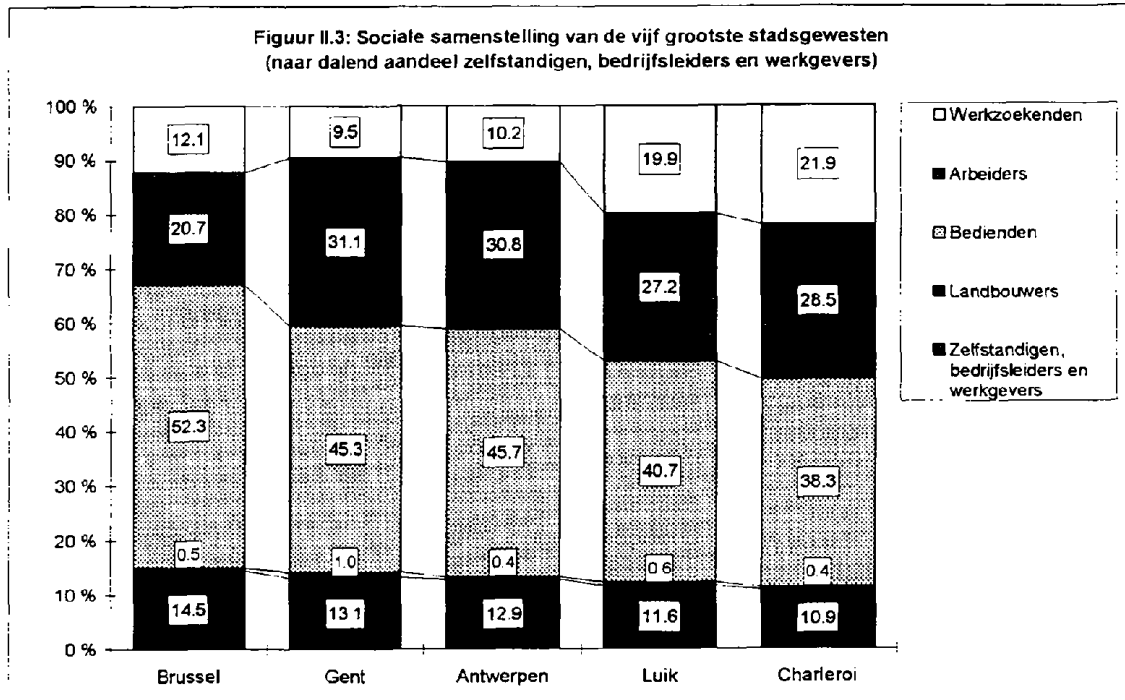
6.1. SOCIAAL PATROON OP GEMEENTELIJK NIVEAU VOOR ALLE FORENSENWOONZONES

Het sociale patroon weerspiegelt de samenstelling van de totale beroepsbevolking (inclusief de werkzoekenden) naar hun positie in het bedrijf.

Voor een ruimtelijke voorstelling worden de gemeenten (en later de buurten) getypeerd naargelang het aandeel van de verschillende sociale groepen.

Als vertrekpunt van deze analyse werd het buurtniveau gebruikt, waarna een veralgemening werd doorgevoerd naar het gemeentelijk niveau (zie 6.2.).

Enerzijds werden de landbouwers uit de groep van de zelfstandigen gehaald, omdat zij anders op het niveau van de buurten, waar de analyse op uitgetest werd, in 1991 nog een te sterke vervorming zouden teweegbrengen. Anderzijds werden, vermits de typering steunt op de indeling in drie groepen van de totale beroepsbevolking (werkenden en niet-werkenden), de werkzoekenden bij de arbeiders gevoegd.

Een eerste type van gemeente bestaat voor meer dan 25% uit bedrijfsleiders, kaderleden en vrije beroepen. De rest van de typering is gebaseerd op de verhoudingen tussen arbeiders, werkzoekenden en bedienden. Gemeenten met meer dan 40% arbeiders/werkzoekenden worden als 'arbeidersgemeente' getypeerd. Een aandeel van deze groep tussen 25 en 40% maakt een gemeente tot 'gemengde zone met bedienden en arbeiders'. Dit komt overeen met 35 tot 50% bedienden. Als er minder dan 25% arbeiders of werkzoekenden zijn, dan wordt de gemeente als een 'bediendengemeente' bestempeld. Hun aandeel is minstens 50%.

Dit leidt dus tot een sociale gradatie van vier groepen. Een eerste is de meest welstellende groep die gekenmerkt wordt door de bedrijfsleiders, kaders en vrije beroepen. Een tweede welstellende groep is vooral gekenmerkt door bedienden. De derde groep is de middengroep waar de bedienden en arbeiders overwegen. De vierde groep is de minst welstellende met een duidelijke meerderheid van arbeiders en werkzoekenden.

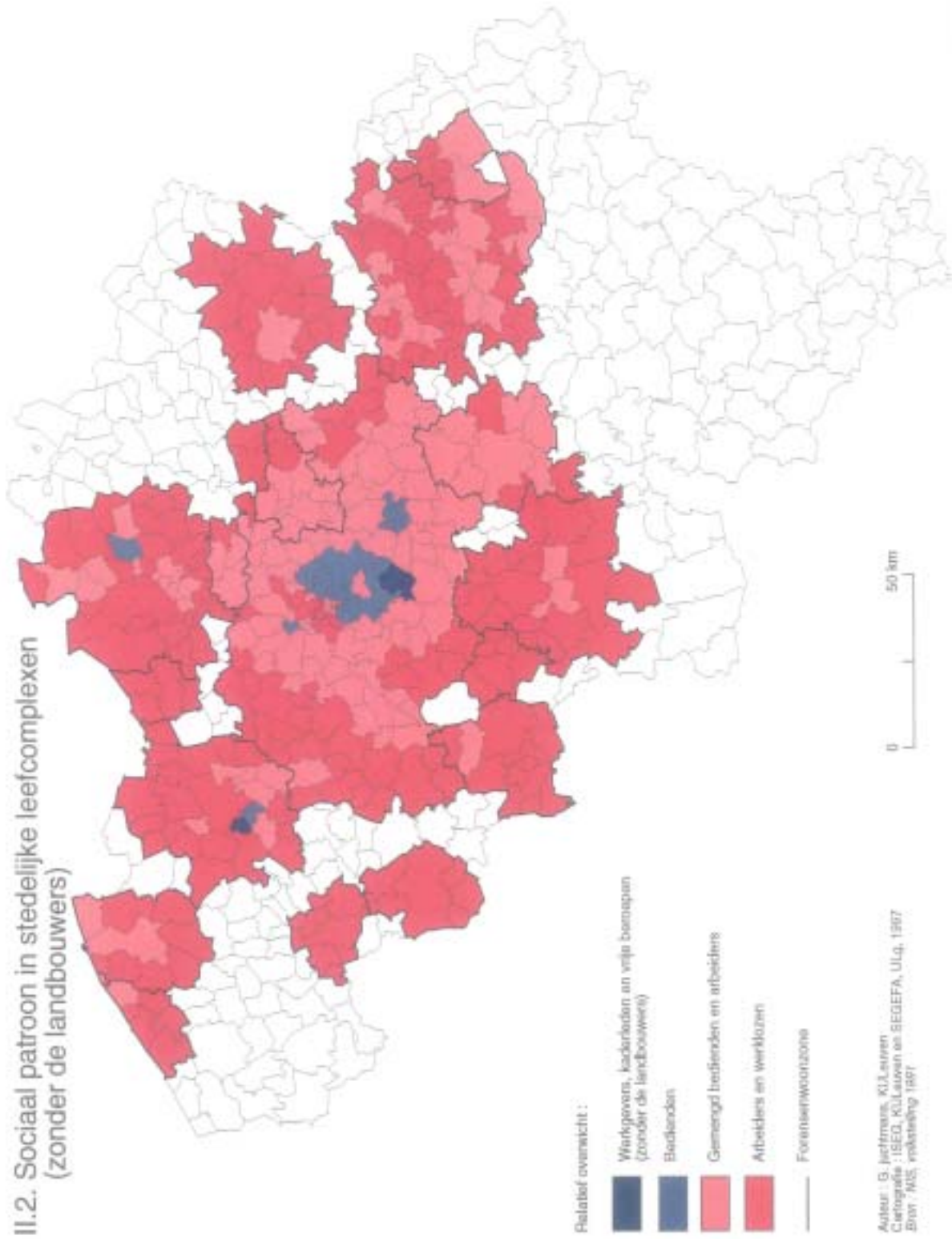
Bij deze veralgemening van het sociale patroon op gemeentelijk niveau voor alle forensenwoonzones (Kaart II.2.) komen grote verschillen tussen de gemeenten naar voor.

In het Brusselse stedelijk leefcomplex treden er ruimtelijk het duidelijkst grote sociale verschillen op. De oude kanaalas kenmerkt zich van Vilvoorde tot Anderlecht-Vorst als een arbeidersgebied. Vooral in het zuidoosten gaat dit over in een brede zone met overwegend bedienden en in één enkele gemeente, Lasne, domineren zelfs de bedrijfsleiders, kaderleden en vrije beroepen.

Het overgrote deel van de forensenwoonzone van Brussel evenals de sterk aansluitende forensenwoonzones van Leuven en Mechelen liggen in een gemengde zone van bedienden- en arbeidersgemeenten. Op verdere afstand van de stad overwegen de gemeenten die als arbeiders- en werklozengemeenten gekenmerkt zijn. Dit geldt zowel voor de Denderstreek als voor Noord-Henegouwen en het Hageland.

De forensenwoonzone van Antwerpen bestaat voornamelijk uit 'arbeidersgemeenten', met uitzondering van een aantal gemeenten ten oosten en zuiden van de centrale stad die een gemengd karakter vertonen. Schilde profileert zich als een gemeente met overwegend bedienden.

II.2. Sociaal patroon in stedelijke leefcomplexen (zonder de landbouwers)

In de forensenwoonzone van Gent hebben de meeste gemeenten eveneens een meerderheid van arbeiders en werkzoekenden met ten zuidoosten van Gent gemeenten met een gemengd karakter. Sint-Martens-Latem komt naar voor als gemeente met relatief veel bedrijfsleiders, kaderleden en vrije beroepen en De Pinte als 'bediendengemeente'.

In het stadsgewest Luik overwogen in de hele industrieas langs de Maas, evenals in de omgeving van Verviers, de arbeidersgemeenten. Iets verder, zowel op het Haspengouws plateau als aan de rand van de Condroz en in de Hoge Venen, vertonen de gemeenten een meer gemengd karakter.

De gemeenten van de Henegouwse forensenwoonzones van Doornik, Bergen, La Louvière en Charleroi kenmerken zich allen als arbeidersgemeenten, uitgenomen enkele iets meer residentiële gemeenten ten zuiden van Charleroi (Montigny-le-Tilleul, Ham-sur-Heure-Nalinnes en Gerpennes) en één ten noorden van Bergen (Jurbeke).

De overige forensenwoonzones van Vlaanderen bestaan ofwel hoofdzakelijk uit arbeidersgemeenten, zoals bij Sint-Niklaas en Kortrijk, ofwel hebben ze één of een paar gemeenten van gemengd karakter, zoals bij Hasselt-Genk, Brugge en Oostende.

Deze typering van de gemeenten is als gevolg van de grootschaligheid van de gemeenten na de fusies van 1977 te algemeen en kan slechts als een ruwe benadering beschouwd worden. Het gaat telkens om gemiddelden die grote interne verschillen kunnen inhouden, wat tot uiting komt in de sociale typering op buurtniveau. De analyse op het niveau van de gemeenten kan aangevuld worden door rekening te houden met de inkomens en de woonuitrusting. (Zie ook andere Censusmonografieën).

6.2. SOCIAAL PATROON OP BUURTNIVEAU VOOR DE VIJF BELANGRIJKSTE STADSGEWESTEN

De analyse van het sociale patroon wordt pas relevant door het inzoomen tot op buurtniveau. Het gemeentelijk niveau kan de som zijn van zeer uiteenlopende buurten.

Voor de vijf grootste stadsgewesten worden de buurten op dezelfde manier getypeerd als de gemeenten. Een eerste type van buurt bestaat voor meer dan 25% uit bedrijfsleiders, kaderleden en vrije beroepen. De landbouwers worden buiten beschouwing gelaten.

De typering is, analoog als op gemeentelijk niveau, gebaseerd op de verhoudingen tussen arbeiders, werkzoekenden en bedienden, waarbij de twee eerste groepen samen worden genomen. Buurten met meer dan 40% arbeiders of werkzoekenden zijn 'arbeidersbuurten'. Indien het aandeel van deze groep tussen 25 en 40% ligt maakt dit de buurt tot 'gemengde zone met bedienden en arbeiders'. De bedienden maken 35 tot 50% uit. Indien er minder dan 25% arbeiders of werkzoekenden zijn, dan wordt de buurt als een 'bediendenbuurt' bestempeld met minstens 50% bedienden. De buurten met minder dan 200 inwoners komen bij deze typering niet in aanmerking.

Uitgaande van de drie groepen (arbeiders/werkzoekenden, bedienden en zelfstandigen/werkgevers) werden driehoeksdiagrammen geconstrueerd, waarbij op basis van de voorgenoemde grenswaarden tot een indeling in vier ruimtelijke eenheden wordt gekomen.

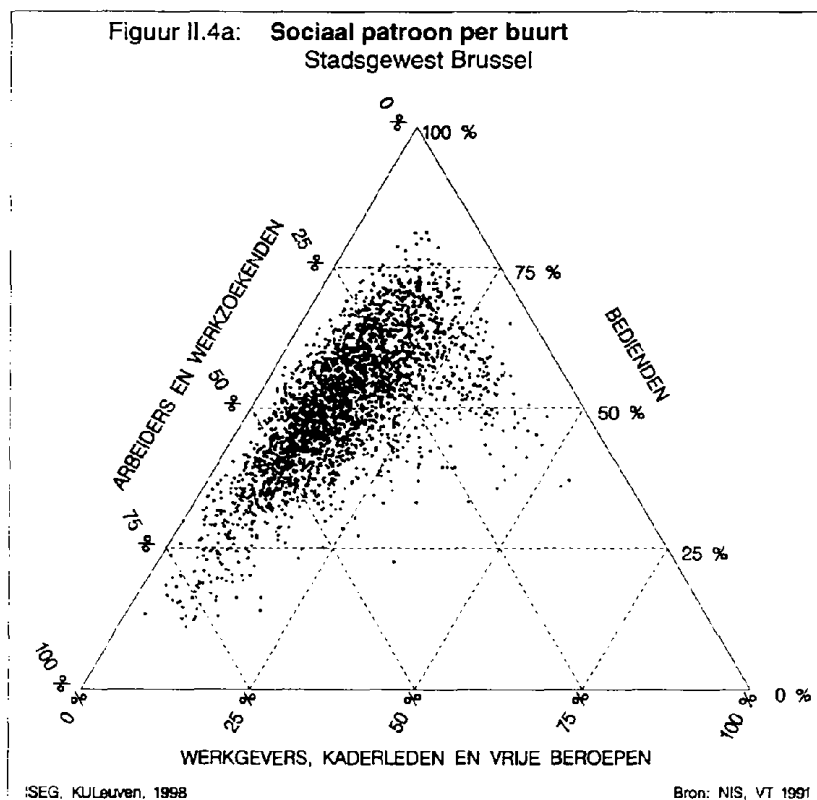
De driehoeksdiagrammen stellen de **verdeling van de buurten** voor volgens de verschillende types sociale groepen.

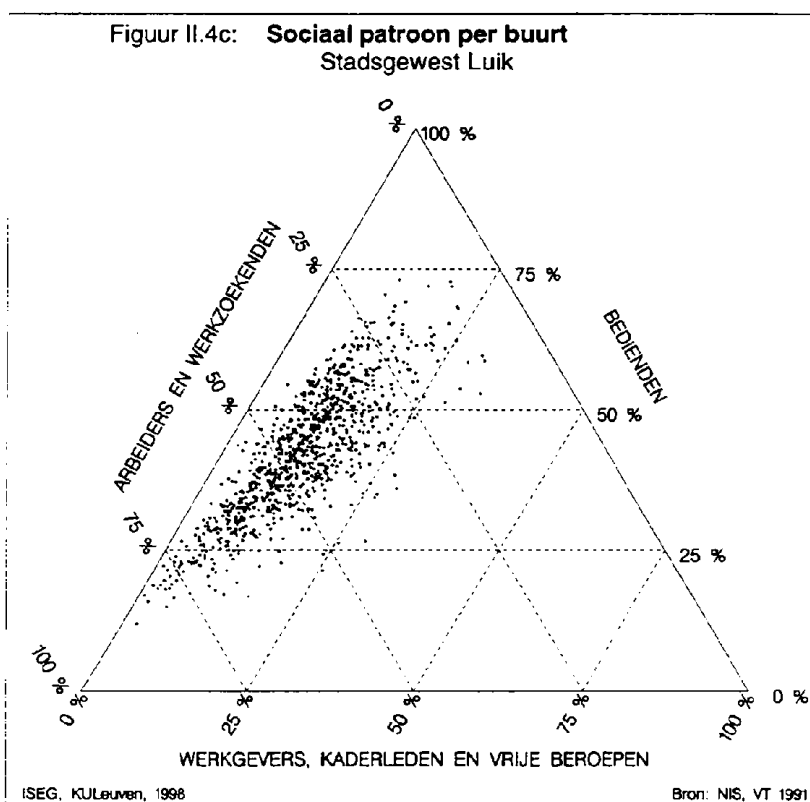
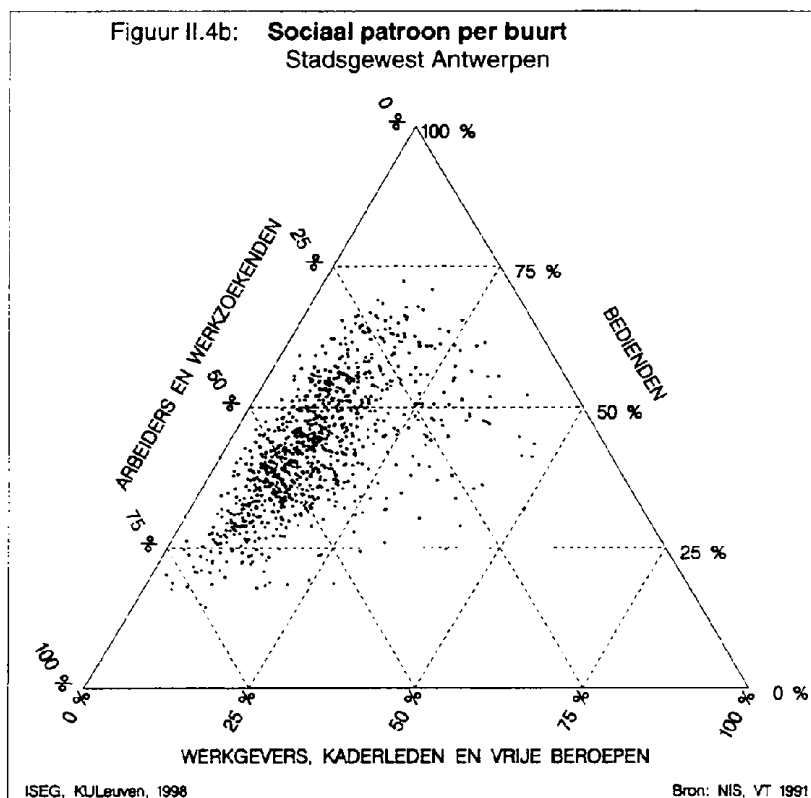
In feite doen zich bij de vijf grootste stadsgewesten drie soorten verdelingen voor. Een eerste verdeling is zoals in het Brussels stadsgewest (Figuur II.4a.) met heel wat buurten in de gemengde zone van de bedienden en arbeiders/werkzoekenden en een iets minder belangrijk, doch groot aandeel 'bediendenbuurten'. In de grafiek (Figuur II.5a.) zijn deze buurten talrijker dan de arbeidersbuurten. In beide voorstellingen is het aantal buurten van de werkgevers/zelfstandigen/bedrijfsleiders relatief belangrijk.

Bij een tweede soort verdeling, zoals in het Antwerpse stadsgewest (Figuur II.4b.), zijn de buurten meer over de verschillende sociale groepen verspreid, zijn er minder buurten met een meerderheid van bedienden en meer buurten met een meerderheid van arbeiders/werkzoekenden, terwijl het aantal buurten met werkgevers/zelfstandigen/bedrijfsleiders niet onbelangrijk is (zij het dan in beperktere mate als in het Brusselse) en zelfs groter dan het aantal zogenaamde 'bediendenbuurten'. De grafiek (Figuur II.5a.) toont voor het Antwerpse stadsgewest een kleiner totaal aantal buurten, met een stijgende lijn van de 'bediendenbuurten' naar de gemengde buurten en als grootste aantal de 'arbeiders/werkzoekendenbuurten'. Een derde soort verdeling (Figuur II.4c.) is representatief voor de stadsgewesten van Luik, Gent en Charleroi. Het aantal buurten met meer dan 25% werkgevers/zelfstandigen/bedrijfsleiders is beperkt en de buurten met meer dan 40% arbeiders/werkzoekenden zijn duidelijk in de meerderheid. Ook op de grafiek (Grafiek 5a) lopen deze sociale klassen volgens een stijgend aantal naargelang de sociale beroepsgroep minder welstellend wordt.

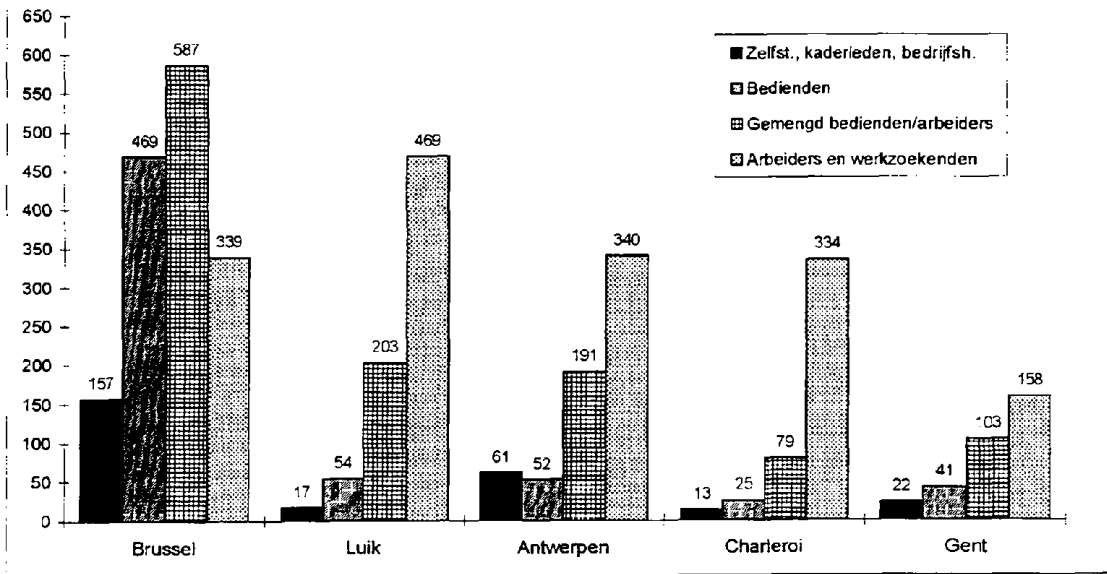
De relatieve frequenties van de verschillende types van buurten (Grafiek 5b) weerspiegelen het beste de grote sociale verschillen tussen de vijf grootste stadsgewesten.

In vergelijking met de typische 'bediendenbuurten' en de 'gemengde buurten' zijn de 'arbeidersbuurten' in het Brusselse stadsgewest in de minderheid (zonder de buurten van minder dan 200 inwoners gaat het om 22% van de buurten). In het Antwerpse stadsgewest heeft meer dan de helft van de buurten meer dan 40% arbeiders of werkzoekenden. In het stadsgewest Gent is dit aandeel bijna 49%. Brussel kenmerkt zich vooral door het groot aandeel 'bediendenbuurten', terwijl Luik en Charleroi nog sterk uit de verf komen met een groot aandeel 'arbeidersbuurten' enerzijds en een uiterst klein aandeel buurten met meer dan 25% zelfstandigen, kaderleden en bedrijfsleiders anderzijds.

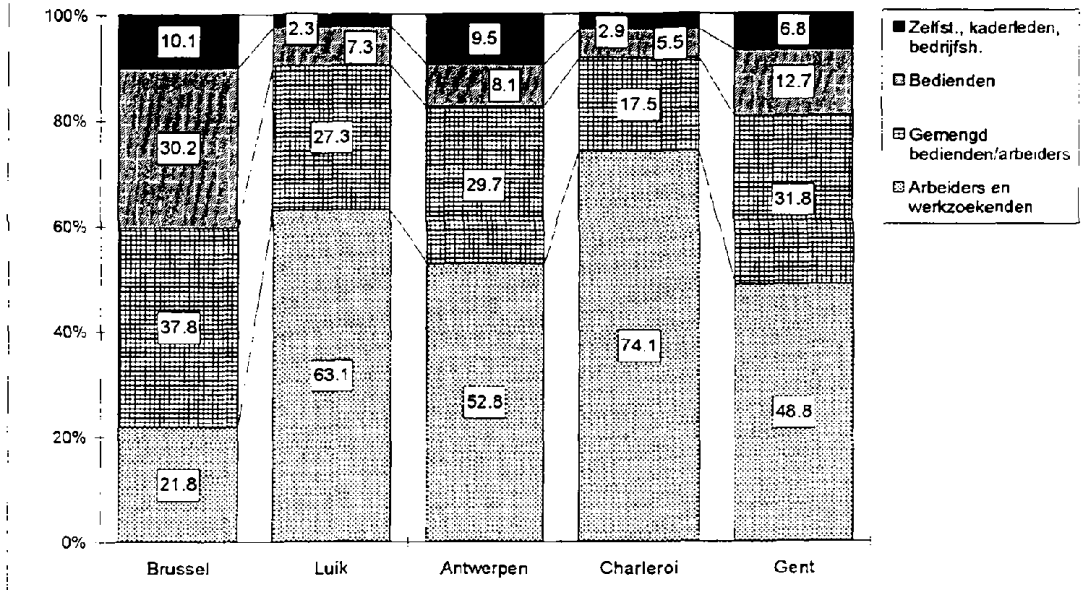

Figuur II.5a: Het sociaal patroon van de vijf grootste stadsgewesten
Frequenties van het aantal buurten

Figuur II.5b: Het sociaal patroon van de vijf grootste stadsgewesten
Relatieve frequenties van het aantal buurten

6.2.1. Sociaal patroon in het Brusselse stadsgewest (Kaart II.3.)

Het Brusselse stadsgewest vertoont een sterke sociale differentiatie tussen de woonbuurten, differentiatie die door de huidige evolutie van de grond- en woningprijzen versterkt wordt. Slechts in recente verkavelingen is de scheiding tussen de sociale klassen absoluut. In de meeste buurten is er echter nog steeds geen absolute scheiding tussen de verschillende sociale groepen.

De arbeiders overwegen duidelijk in een as langs het kanaal Charleroi-Willebroek. In het centrum komt dit voor het grootste deel overeen met de negentiende-eeuwse bebouwing. Deze as loopt in het noorden uit langs de industriegemeenten Vilvoorde en Machelen, in het zuiden langs Ruisbroek (Sint-Pieters-Leeuw), Lot (Beersel), Halle en Tubeke. Daarnaast zijn er nog een paar secundaire concentratiepunten: enerzijds enkele verspreide resten van de oude industriezone langsheen de Dijle van Ottignies over Waver tot Grez-Doiceau, anderzijds aan de westelijke rand van het stadsgewest, waar onder andere door de grote afstand tot Brussel de grondprijzen nog relatief laag zijn en een aantal arbeidersbuurten bewaard konden blijven, zoals in Asse, Sint-Katharina-Lombeek (Ternat), Edingen en Opzullik. Dit patroon weerspiegelt in grote lijnen de traditionele Brusselse dualiteit: een meer proletarische westelijke valleiwand van de Zenne en een rijkere oostelijke wand³

Het duidelijkst komt de differentiatie tot uiting in het centrale deel van het stadsgewest: de agglomeratie. Voor deze analyse werd ze uitgebreid met de gemeenten ten zuidoosten van het Zoniënwoud: Lasne, Terhulpen, Rixensart, Hoeilaart en Overijse. Dit geheel toont sterk de dualisering van de Brusselse agglomeratie.

De typische arbeidersbuurten met meer dan 50% arbeiders situeren zich, zoals reeds vermeld, dichtbij het kanaal Charleroi-Willebroek en vooral centraal in de negentiende-eeuwse buurten van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest in een bijna gesloten rand rond de Brusselse vijfhoek. De arbeidersbuurten gaan geleidelijk over in gemengde buurten met daarrond de bediendenbuurten. De bedienden wonen in een ruime rand aan de grens en rond het Hoofdstedelijke Gewest. De buurten met overwegend bedienden zijn kenschetsend voor een aantal verkavelingen, zoals onder meer in Grimbergen, Dilbeek en Sint-Pieters-Leeuw.

De hogere sociale klassen wonen vooral in het zuidoostelijk deel van het Brusselse stadsgewest waar veel buurten zijn met minder dan 200 inwoners, veel bos en veel groen. De grote attractie is hier het Zoniënwoud en zijn uitlopers. Vanaf de negentiende eeuw heeft de Brusselse high society hier de trend aangegeven, vertrekkende van het Jubelpark en vooral van het Terkamerenbos. Het aangenaam leefklimaat trekt niet alleen bedrijfsleiders, kaderleden en vrije beroepen aan, maar ook allen die het zich kunnen veroorloven in deze dure omgeving te wonen. Een klein aantal buurten telt zelfs meer dan 50% werkgevers, zelfstandigen en bedrijfshoofden in dienstverband. Deze buurten bevinden zich allemaal in het zuidoostelijke kwadrant van het Brussels stadsgewest. Het aandeel bedienden is in de meeste buurten groter dan het aandeel kaderleden en in vele buurten zelfs groter dan 50%. Het zuidoostelijke deel van het stadsgewest telt op dit ogenblik nog relatief weinig arbeiders.

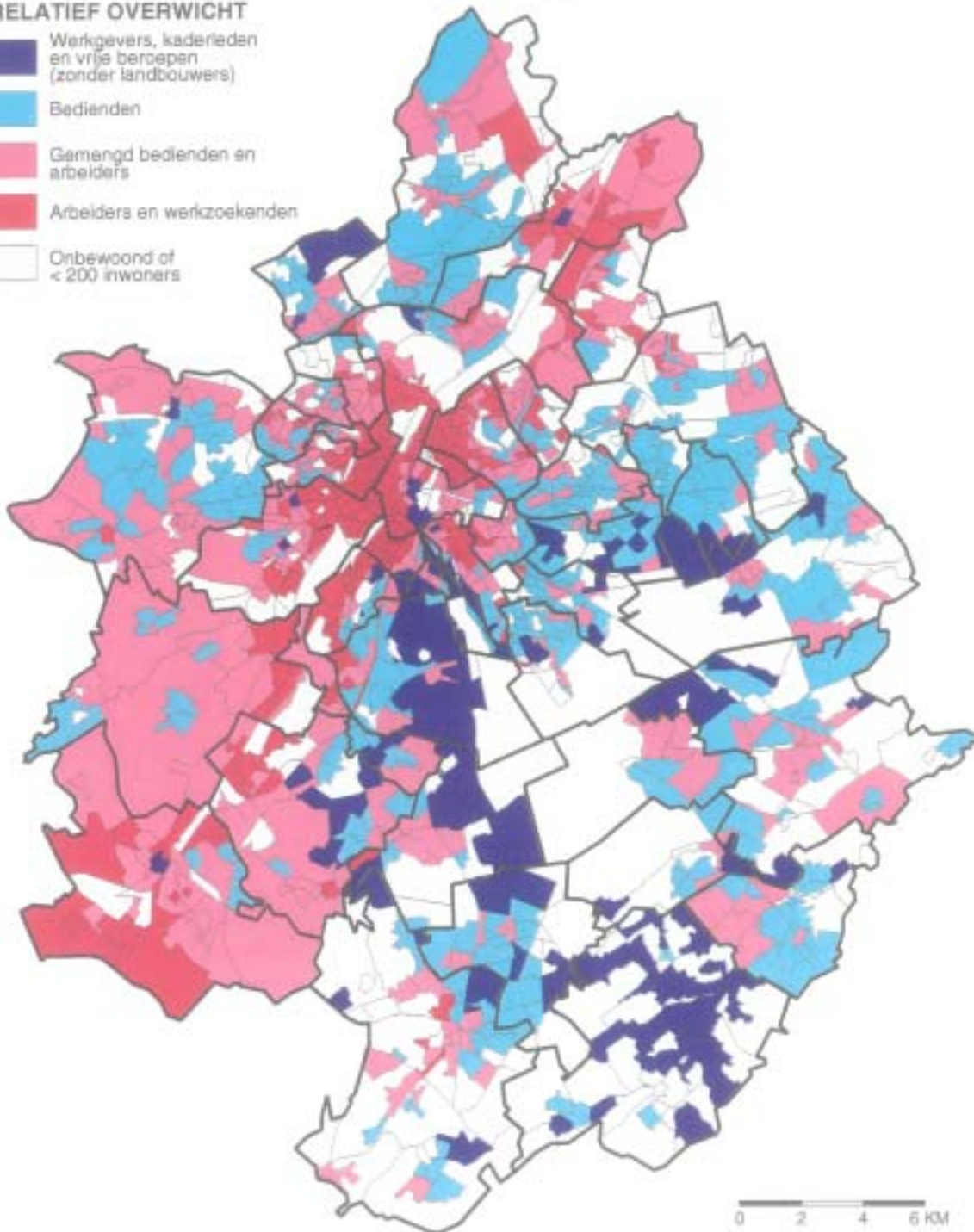
³ In de volksmond uitgedrukt met de woorden: "In Brussel woont er maar één deftige familie ten westen van de Zenne en dat is de Koninklijke in Laken."

II.3. Sociaal patroon - 1991

Ruime Brusselse agglomeratie

RELATIEF OVERWICHT

- Werkgevers, kaderleden en vrije beroepen (zonder landbouwers)
- Bedienden
- Gemengd bedienden en arbeiders
- Arbeiders en werkzoekenden
- Onbewoond of < 200 inwoners

Auteurs: H. Van der Haegen en G. Juchtmans, KULeuven
 Cartografie: ISEG, KULeuven, 1997
 Bron: NIS, volkstelling 1991

Statistische sectoren: Teleatlas

6.2.2. Sociaal patroon in het Antwerpse stadsgewest (Kaart II.4.)

In de gemeente Antwerpen hebben de meeste buurten een meerderheid van arbeiders/werklozen ofwel zijn ze gemengd van samenstelling. Naast het grootste deel van de binnenstad zijn er vooral ‘arbeidersbuurten’ in de rand van het havengebied van Lillo (Antwerpen) over Stabroek en Ekeren-Merksem (Antwerpen) in het noorden, in het zuiden over Hoboken (Antwerpen), Hemiksem, Schelle tot Niel en langs de linkeroever in Zwijndrecht. Een tweede ‘overwegend-arbeiderszone’ strekt zich uit in oostelijke richting over Wommelgem tot Ranst en sluit daar aan bij de arbeiderswoonwijken die heel de noordoostelijke grens van het Antwerpse stadsgewest vormen van Zandhoven, Zoersel tot Brecht, Wuustwezel over Kalmthout tot Essen.

De meer welstellende buurten kunnen vereenvoudigd ook in twee groepen verdeeld worden, namelijk een zuidelijke groep die over Berchem (Antwerpen), Mortsel, Edegem, Hove, een deel van Boechout, Kontich en Aartselaar gaat. Hier wisselen ‘gemengde wijken’, ‘bediendenwijken’ en zelfs wijken met een belangrijke aandeel bedrijfsleiders elkaar af. Bij deze lokalisatie speelt naast de aanwezigheid van een paar grote stadsparken ook de spoorwegverbinding naar Brussel een grote rol. Een tweede belangrijke zone van welstellenden strekt zich uit in het noordoosten over de oude heide- en bosgebieden waar vooral sinds de Eerste Wereldoorlog riante villawijken tot stand kwamen. Het betreft hier de gordel van Kapellen, Brasschaat, Schoten en Schilde tot in Halle (Zoersel). De zogenaamde bedienden- en bedrijfsleidersbuurten wisselen elkaar af.

De gemengde bediende-arbeidersbuurten zijn sterk verspreid over het stadsgewest en vormen meestal de overgang tussen de meest en minst welstellende buurten.

6.2.3. Sociaal patroon in het Gentse stadsgewest (Kaart II.5.)

Gent met zijn havenactiviteiten vertoont duidelijk de sporen van een grote industriële bedrijvigheid. Zowel het havengebied als de omliggende buurten zijn typische buurten met een meerderheid aan arbeiders/werklozen. In de oostelijke rand rond het centrum wordt al de aanzet gegeven naar het noorden toe voor een grote concentratie aan arbeiders. De buurten met meer dan 50% arbeiders bevinden zich hoofdzakelijk in het noordelijk deel van Gent rond de haven en in het aansluitend gebied van Evergem en Zelzate. Het grootste aandeel arbeiders (87,4%) treft men aan in ‘Klein Rusland’ in Zelzate en daarnaast zijn er nog een paar grote concentraties arbeiders in Wachtebeke en ten zuiden van Gent in Nazareth en Gavere.

In het zuiden van de oude binnenstad met als kern het Zuidpark en het Citadelpark bevinden zich een paar meer welstellende wijken die zich voortzetten langsheen de Leie tot aan de uitgesproken rijkere zones van het Gentse in Sint-Martens-Latem en De Pinte. In het westen zijn in het oude Mariakerke en Drongen nieuwe verkavelingen voor de middengroepen en recenter ook in Lovendegem. Ook de zuidoostelijke gemeenten, onder meer het oude Zwijnaarde (Gent), Merelbeke, Melle en Destelbergen vertonen een gemengd karakter, waarbij in Destelbergen zelfs een uitgesproken welstellende wijk aanwezig is.

De bediendenbuurten met meer dan 50% bedienden situeren zich in en in een ruime rand rond het centrum van Gent zelf met maxima van ongeveer 71% in een aantal buurten van De Pinte, Lochristi en Gent zelf.

6.2.4. Sociaal patroon in het Luikse stadsgewest (Kaart II.6.)

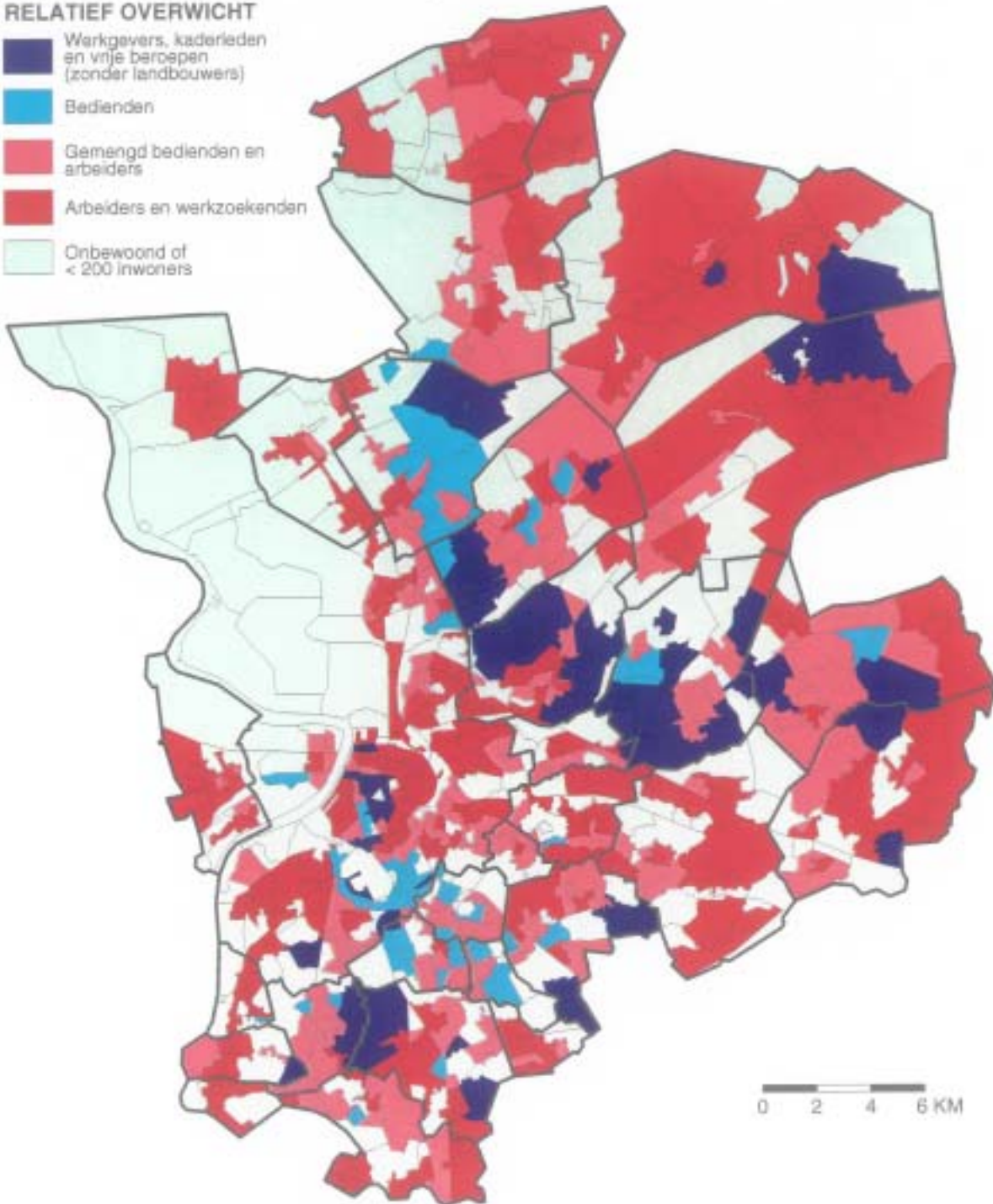
Het Luikse stadsgewest is een omvangrijk gebied dat 34 gemeenten omvat en zich vooral kenmerkt door een brede band langs de Maas (in zuidwest-noordoostelijke richting) met overwegend arbeidersbuurten. Er zijn een groot aantal buurten die onbewoond zijn of minder dan 200 inwoners tellen.

II.4. Sociaal patroon - 1991

Stadsgewest Antwerpen

RELATIEF OVERWICHT

- Werkgevers, kaderleden en vrije beroepen (zonder landbouwers)
- Bedienden
- Gemengd bedienden en arbeiders
- Arbeiders en werkzoekenden
- Onbewoond of < 200 inwoners

0 2 4 6 KM

Auteurs: H. Van der Haegen en G. Juchtmans, KULeuven
 Cartografie: ISEG, KULeuven, 1997
 Bron: NIS, volkstelling 1991

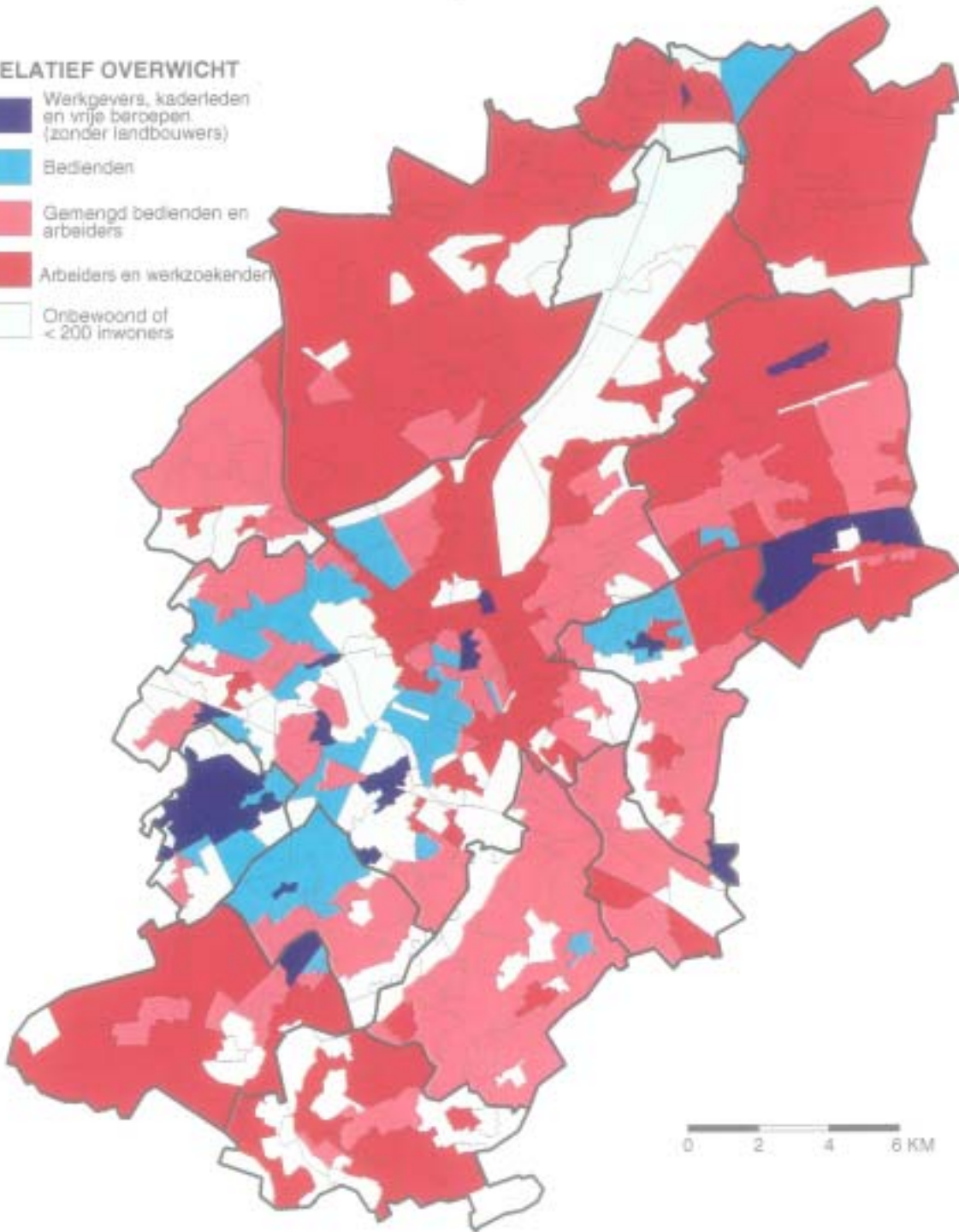
Statistische sectoren: Teleatlas

II.5. Sociaal patroon - 1991

Stadsgewest Gent

RELATIEF OVERWICHT

- Werkgevers, kaderteden en vrije beroepen (zonder landbouwers)
- Bedienden
- Gemengd bedienden en arbeiders
- Arbeiders en werkzoekenden
- Onbewoond of < 200 inwoners

Auteurs: H. Van der Haegen en G. Juchmans, KULeuven
 Cartografie: ISEG, KULeuven, 1997
 Bron: NIS, volkstelling 1991

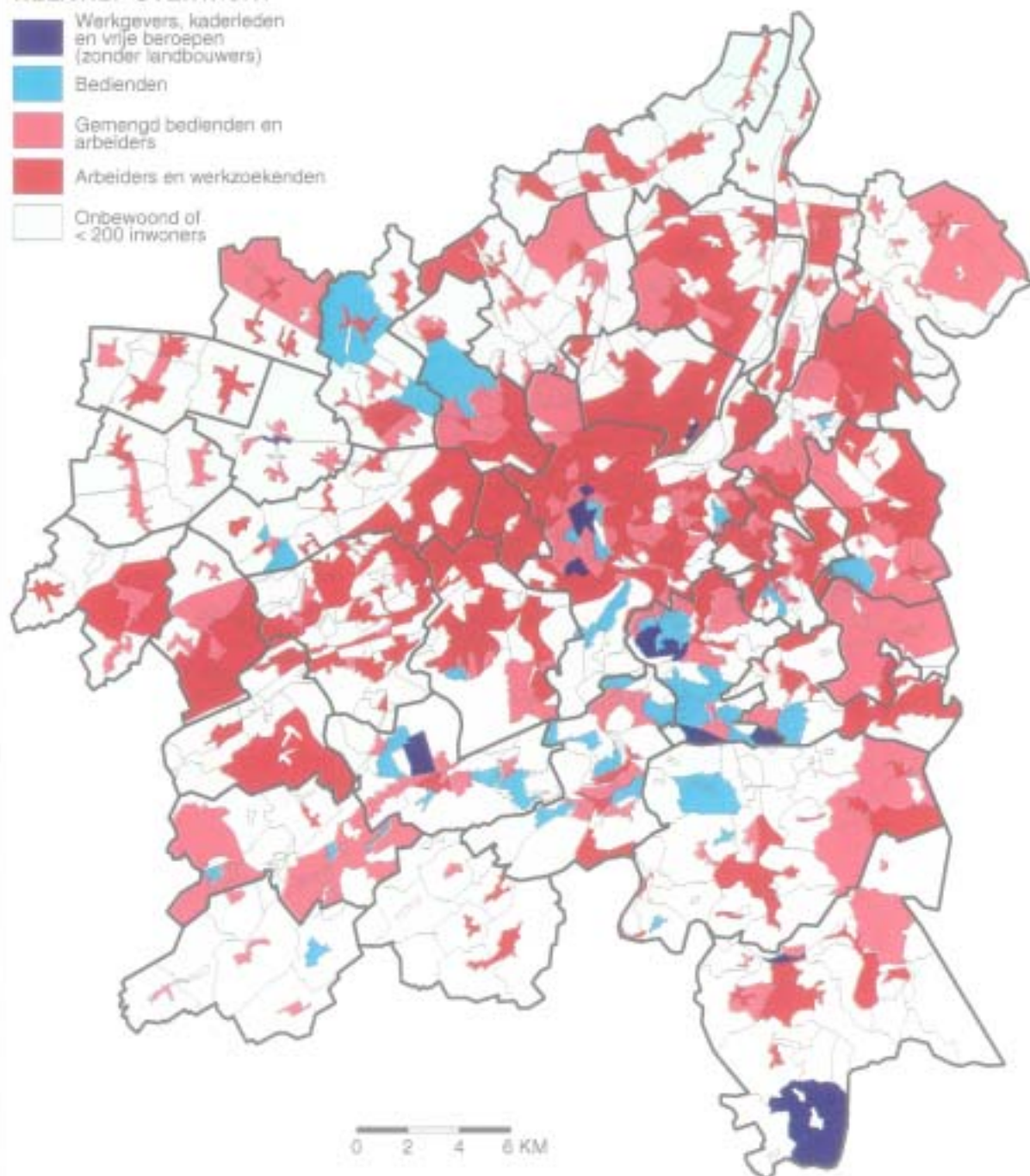
Statistische sectoren: TeleAtlas

II.6. Sociaal patroon - 1991

Stadsgewest Luik

RELATIEF OVERWICHT

- Werkgevers, kaderleden en vrije beroepen (zonder landbouwers)
- Bedienden
- Gemengd bedienden en arbeiders
- Arbeiders en werkzoekenden
- Onbewoond of < 200 inwoners

Auteurs: H. Van der Haegen en G. Juchmans, KU Leuven
 Cartografie: ISEG, KU Leuven, 1997
 Bron: NIS, volkstelling 1991

Statistische sector(en): Totaal

In het centrum van de stad Luik woont een sociaal gemengde bevolking. De bedienden zijn alom vertegenwoordigd in het stadsgewest. De buurten met meer dan 50% arbeiders/werkzoekenden situeren zich buiten de gemeente Luik in een brede rand rond de Maas, vooral in Grâce-Hollogne, Saint-Nicolas, Seraing, Flémalle en Saint-George-sur-Meuse met een maximum van 85,9% in Saint-Nicolas.

De buurten met meer welstellenden situeren zich ofwel centraal in de binnenstad van Luik, ofwel in een paar buurten ten zuiden ervan en dan voornamelijk in Embourg (Chaufontaine), alsook in een aantal verkavelingen in een zone die min of meer parallel loopt met de Maasvallei van Neuville (Neupré) tot Embourg. Ook in noordwestelijke richting langs Alleur (Ans) en Villers-Evêque (Awans) treedt er een concentratie op van rijkere buurten. Hoewel het om een groot stadsgewest gaat, zijn er in vergelijking met het Brusselse, Antwerpse en Gentse stadsgewest, slechts een beperkt aantal buurten met welstellende inwoners. In heel het stadsgewest zijn er slechts 17 buurten (2,3%) waar hogere kaders belangrijk zijn.

6.2.5. Sociaal patroon in het stadsgewest Charleroi (Kaart II.7.)

Qua sociaal patroon bestaat de agglomeratie van het stadsgewest van Charleroi uit twee delen.

Het noordelijke deel, dat de essentie van het oude steenkoolgebied en het industriebekken van Charleroi omvat, is in hoofdzaak een 'arbeiderswoonzone' en strekt zich uit van west naar oost over Courcelles, Charleroi, Châtelet, Farciennes en Aiseau-Presles. Zowel naar het noorden toe (Les Bons Villers en Fleurus) als naar het zuiden gaat het industriegebied over in een vrij dun bewoonde oude agrarische zone, waarvan vele buurten de 200 inwoners niet bereiken.

De buurten met grote aandelen arbeiders situeren zich verspreid over een gebied tussen de E42 en de zuidelijke gemeentegrens van Charleroi.

Het zuidelijk gedeelte met Montigny-le-Tilleul, Thuin, Ham-sur-Heure-Nalinnes en Gerpennes, evenals het uiterste zuiden van Charleroi (Mont-sur-Marchienne), kenmerkt zich door een aantal buurten met een sociaal meer gemengde bevolking. Een paar buurten behoren zelfs tot de bediendengroep en enkele zelfs tot de buurten met de hoogste standing.

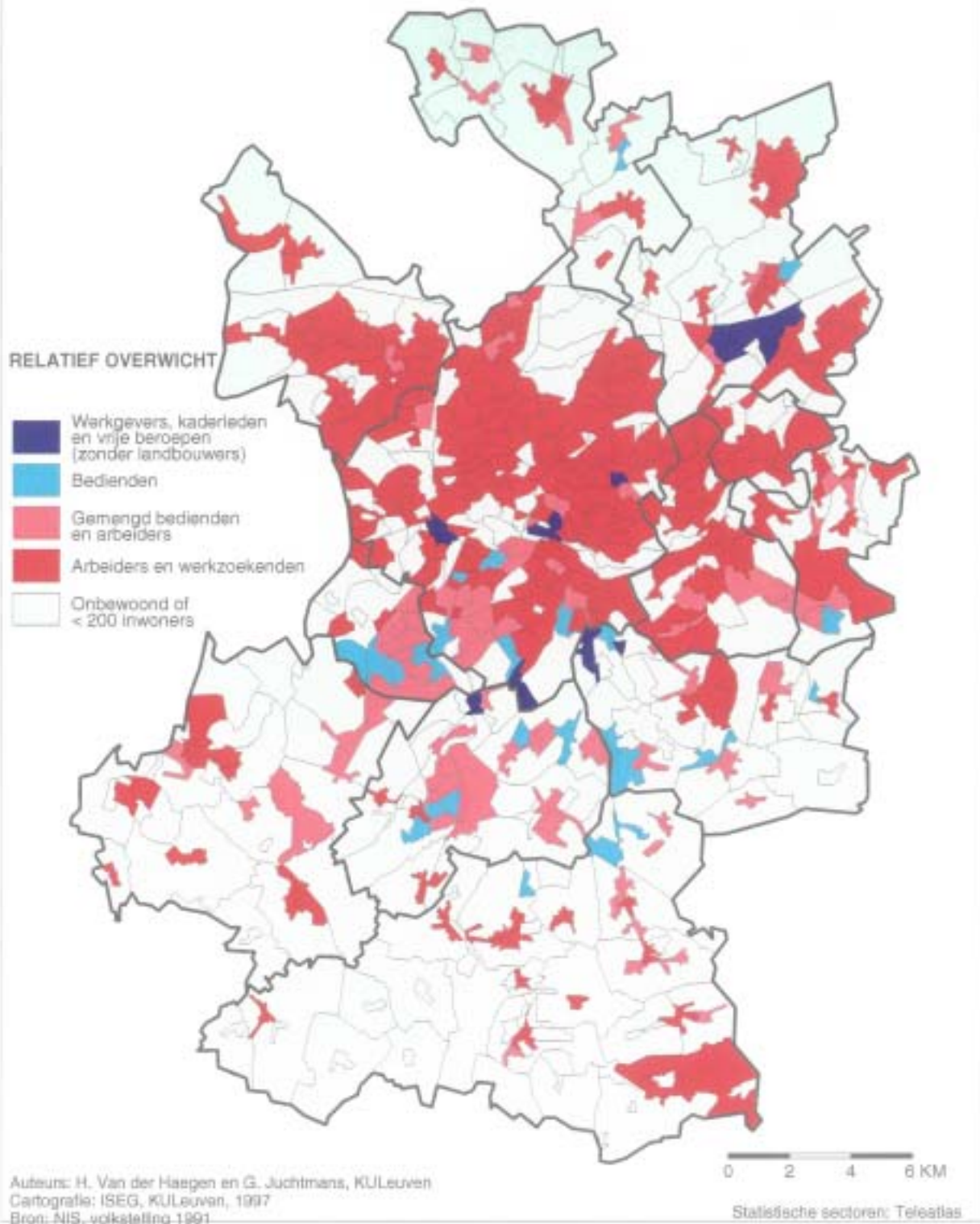
In het uiterste zuiden behoort ook het zeer dun bevolkte Walcourt met zijn talrijke dorpskernen tot het stadsgewest, waarin toch een aantal 'arbeiderswoonbuurten' voorkomen.

De bedienden maken in een vijfde van de buurten met meer dan 200 inwoners (93 van de 451), verspreid over heel het stadsgewest, meer dan 50% van de werkzame beroepsbevolking uit. Ten zuiden van de gemeente Charleroi is er bijna geen enkele buurt met meer dan 50% arbeiders.

In het hele stadsgewest zijn er, mede doordat de buurten met minder dan 200 inwoners niet in de analyse betrokken worden, slechts 13 buurten waarin de hogere klasse sterk vertegenwoordigd is. Kenmerkend is aldus de buurt met de hoogste sociale standing (Quatre Bras) waar de groep van de bedrijfsleiders, kaderleden en vrije beroepen 40% van de werkzame bevolking bereikt. Ook in Gerpennes zijn er nog een paar buurten waar de 30% wordt overschreden.

II.7. Sociaal patroon - 1991

Stadsgewest Charleroi

BESLUIT

Alhoewel België gekenmerkt wordt door een sterke spreiding van de bevolking, blijkt dat de essentie van de Belgische bevolking zowel wat wonen als werken betreft, geconcentreerd is in de stadsgewesten.

Ruim drie vierde van de Belgische bevolking woont in de 17 Belgische stedelijke leefcomplexen. Daarvan leeft de overgrote meerderheid (57%) in de stadsgewesten zelf. (Bijgevoegde tabellen en figuren illustreren dit verder.)

De essentie van de Belgische bevolking concentreert zich echter in de vijf grote stadsgewesten, die tevens de basis vormen van het Belgische stedennet. In afnemende volgorde van bevolking zijn dit Brussel, Antwerpen, Luik, Gent en Charleroi.

De concentratie van de werkgelegenheid in onze stadsgewesten is nog veel sterker en kan, rekening houdend met de onbekenden, op 75% worden gesteld. De tertiaïrisering van de werkgelegenheid is het meest uitgesproken in de stedelijke leefcomplexen. De stadsgewesten blijven echter ook de voornaamste Belgische industriële werkgelegenheid herbergen.

De stadsgewesten zijn niet alleen zones voor wonen en werken, maar ook en vooral, voor dienstverlening. Het zijn financiële, administratieve, onderwijs- en verzorgingscentra op meerdere niveaus. Het zijn multifunctionele gebieden van hoog niveau die functioneren als beslissingscentra van het land.

De trend tot dualisering die in de westerse maatschappij optreedt, komt ook voor in de Belgische stadsgewesten. Dit komt het sterkst tot uiting in het Brusselse stadsgewest waarvan het stedelijk leefcomplex ongeveer een kwart van de Belgische bevolking telt.

BIBLIOGRAFIE

Cardyn, C., Pattyn, M., Van der Haegen, H. (1982), The Belgian Settlement System, Leuven, Acta Geographica Lovaniensia 1982(22), pp. 251-363.

Leemans, S. (1987), Een vernieuwde afbakening van de stadsgewesten in Vlaanderen en Brabant, Stedelijke dynamiek sinds 1970, Leuven, Onuitgegeven verhandeling ingediend tot het bekomen van de graad van Licentiaat Geografie.

Leemans, S., Pattyn, M., Rousseau, S., Van der Haegen, H. (1989), De Belgische stadsgewesten 1981, N.I.S., Statistische Studiën 1989, pp. 5-25.

Leemans, S., Pattyn, M., Rousseau, S., Van der Haegen, H. (1989), Les régions urbaines belges 1981, I.N.S., Etudes Statistiques 1989, pp. 5-25.

Meert, H., Van der Haegen, H. (1993), Structuurplan Vlaanderen, Deelrapport 2, Functioneel ruimtelijke structuur, Deel 3, Leuven.

Pattyn, M., Rousseau, S., Van der Haegen, H. (1990), Een vernieuwde kijk op de Belgische stadsgewesten 1981, Leuven, in: De Aardrijkskunde 1990(1), pp. 5-34.

Pattyn, M., Van der Haegen, H. (1979), De Belgische stadsgewesten, N.I.S., Statistische Studiën 1979(56), pp. 3-18 en Statistisch Tijdschrift 1979(3), pp. 235-249.

Pattyn, M., Van der Haegen, H. (1979), Les régions urbaines belges, I.N.S., Etudes Statistiques 1979(56), pp. 3-18 en Bulletin de Statistiques 1979(3), pp. 235-249.

Pattyn, M., Van der Haegen, H. (1980), An operationalization of the Concept of City Region in West-European Perspective: The Belgian City Regions, Leuven, in: Tijdschrift voor Sociale en Economische Geografie 1980(2), pp. 70-77.

Pattyn, M., Van der Haegen, H. (1982), Die belgischen Stadsgewesten, in Studien zur Abgrenzung von Agglomerationen in Europa, in: Veröffentlichungen der Akademie für Raumforschung und Landesplanung 1982(58), p. 41.

Van der Haegen, H. (1980), Het stadsgewest: begripsverduidelijking, exemplarische toelichting en regionaal overzicht, in: De Aardrijkskunde 1980(3), pp. 227-256.

Van der Haegen, H., Van Hecke, E., Juchtmans, G. (1996), De Belgische stadsgewesten 1991, Statistische Studiën 1996(104).

Van der Haegen, H., Van Hecke, E., Juchtmans, G. (1996), Les régions urbaines belges en 1991, Etudes statistiques 1996(104).

III. TYPOLOGIE VAN DE BELGISCHE GEMEENTEN NAAR VERSTEDELIJKINGSGRAAD

J.M. Halleux, F. Derwael en B. Mérenne-Schoumaker

1. INLEIDING

1.1. DOELSTELLING

De verstedelijkingsgraad van een land wordt zonder twijfel best weergegeven door met de kleinste ruimtelijke administratieve entiteit te werken, d.w.z. de gemeente. In België startte de studie over de verstedelijking in 1967. H. Van der Haegen en W. Van Waelvelde hebben toen een methode uitgewerkt om een typologie van de Belgische gemeenten op te stellen naar verstedelijkingsgraad op basis van de gegevens van de volkstelling van 31 december 1961. Deze classificatie werd vervolgens aangepast aan de volkstellingsgegevens van 31 december 1970 (S. Rousseau, 1977). De gemeentefusies van 1977 hebben deze voorgaande principes op de helling gezet en spijtig genoeg werd er geen enkele methode ontworpen na de volkstelling van 1981.

Deze studie stelt zich tot doel deze leemte op te vullen en een nieuwe methodologie voor te stellen die aangepast is aan de nieuwe gemeentelijke situatie.

1.2. DE FILOSOFIE VAN DE RANGSCHIKKING

De methodologische opbouw van de typologie is gebaseerd op de veronderstelling dat de verstedelijking van een ruimte op twee soorten verschijnselen steunt die van elkaar verschillen en met elkaar gecorreleerd zijn: **een morfologische verstedelijking en een functionele verstedelijking.**

Onder morfologische verstedelijking verstaat men het verschijnsel dat een ruimte fysisch ingenomen wordt door de mens en dat dit gematerialiseerd wordt door gebouwen, infrastructuren, e.a. door hem verwezenlijkt.

Onder functionele verstedelijking verstaat men het belang en de verscheidenheid van de aanwezige functies, bij uitstek kenmerken die het stedelijk karakter weerspiegelen en daarenboven een invloed hebben op de omgeving, invloedssfeer genoemd.

Deze twee verschijnselen worden elk afzonderlijk bestudeerd en daarna worden de resultaten met elkaar vergeleken met als doel een typologie op te stellen.

2. DE MORFOLOGISCHE VERSTEDELIJING

2.1. DE GEMEENTEN VAN DE BELANGRIJKSTE MORFOLOGISCHE AGGLOMERATIES VAN HET LAND

Een eerste middel om de morfologische verstedelijking van een gemeente te beoordelen is rekening te houden met de woonkern waartoe ze behoort. In deze optiek hebben we gemeenten waarvan minstens 50% van de bevolking in een woonkern van meer dan 40 000 inwoners woont als **een eerste groep van gemeenten met sterke morfologische verstedelijking** beschouwd. 50% werd als grens gekozen omdat dit overeenstemt met de grens die gekozen werd bij de afbakening van de operationele agglomeraties van de stadsgewesten.

De keuze om 40 000 inwoners als grens te nemen steunt op de analyse van de woonkernen. Uit deze analyse blijkt dat deze grens met een zeer duidelijke afscheiding overeenstemt. De woonkern van Doornik, drieëntwintigste woonkern van het land en morfologische kern van een stadsgewest, telt in 1991 41 246 inwoners, terwijl de woonkern van Auvelais - Jemeppe-sur-Sambre, vierentwintigste woonkern van het land, slechts 30 928 inwoners telt. Wat meer is, de groep van woonkernen met meer dan 40 000 inwoners bevat de 17 morfologische agglomeraties van de Belgische stadsgewesten.

Benevens de woonkernen van de stadsgewesten zijn er nog vijf woonkernen met meer dan 40 000 inwoners: Aalst, Moeskroen, Overijse - Hoeilaart - Terhulpen, Roeselare en Turnhout. De gemeenten van de woonkern Overijse - Hoeilaart - Terhulpen werden uit de ranglijst verwijderd omdat dit geen woonkern is die op een centraal stedelijk gebied is gesteund, maar het betreft hier een residentiële uitbreiding van het Brusselse stadsgewest.

Wat het aantal gemeenten betreft leidt deze methode tot het in aanmerking nemen van de 97 gemeenten van de operationele agglomeraties waaraan we de gemeente Aalst, Moeskroen en Roeselare toevoegen voor de ermee overeenstemmende woonkernen, alsook de twee gemeenten Turnhout en Oud-Turnhout voor de woonkern Turnhout.

2.2. DE RANGSCHIKKING VAN DE ANDERE GEMEENTEN

2.2.1. Methodologie

Om de andere gemeenten te rangschikken naar hun verstedelijkingsgraad werd een groeperingsanalyse gebruikt - clusteranalyse - die gebaseerd is op de euclidische afstand. Hiervoor werden twee variabelen gebruikt: **de bevolkingsdichtheid en het aandeel van de oppervlakte dat bebouwd is**. De gegevens van deze tweede variabele worden geleverd door de administratie van het kadaster via het NIS.

Deze twee variabelen zijn natuurlijk gecorreleerd; er bestaan nochtans kleine verschillen vermits de eerste variabele de dichtheid van de woonfunctie weergeeft terwijl de tweede betrekking heeft op alle gebouwen (woningen maar ook industrie, handel, verschillende diensten,...)

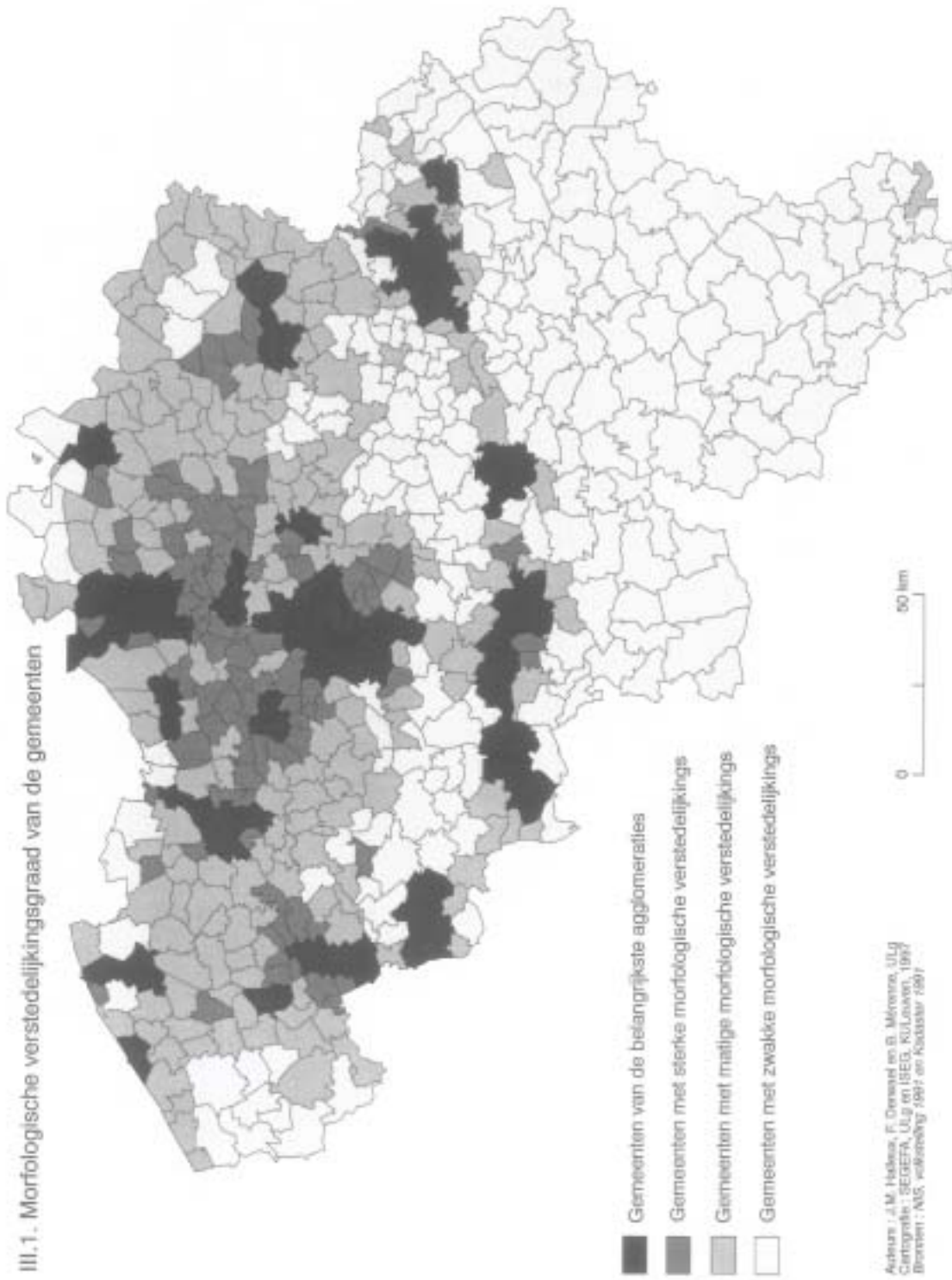
De rangschikking die uit de analyse volgt laat toe drie groepen te onderscheiden:

- **gemeenten met sterke morfologische verstedelijking** (87 gemeenten);
- **gemeenten met matige morfologische verstedelijking** (191 gemeenten);
- **gemeenten met zwakke morfologische verstedelijking** (210 gemeenten).

2.2.2. Gemeenten met sterke morfologische verstedelijking die niet tot de belangrijkste morfologische agglomeraties behoren

Figuur III.1 stelt de resultaten van de groeperingsanalyse ruimtelijk voor. Daaruit blijkt dat een sterke morfologische verstedelijkingsgraad slechts in enkele delen van het land voorkomt. In dit verband valt de

III.1. Morfologische verstedelingsgraad van de gemeenten

sterk verstedelijkte zone die zich van Gent tot in de Antwerpse Kempen uitstrekt het meeste op. Deze uitgestrekte zone omvat praktisch alle gemeenten van de driehoek Brussel - Gent - Antwerpen en wordt ten oosten van Mechelen en ten noorden van Leuven verlengd over een belangrijk deel van de Antwerpse Kempen. Dit stemt grotendeels overeen met de zgn. 'Vlaamse Ruit', afgebakend binnen het Structuurplan-Vlaanderen. Aan dit stedelijke hart van het land moeten we ook Tubeke en het zuidoosten van het stadsgewest van Brussel toevoegen.

Aan de rand van dit uitgestrekte centrale deel bevinden zich twee morfologisch sterk verstedelijkte gebieden. In de eerste plaats gaat het over vier gemeenten ten noorden van de agglomeratie Hasselt - Genk als een erfenis van het steenkoolverleden van die streek, en in de tweede plaats over de as Kortrijk-Gent. Hiervoor moet men de stuwende rol van het Kortrijkse vermelden evenals het belang van de Leie-as.

Eveneens in het Vlaamse Gewest moeten nog enkele belangrijke stedelijke gebieden aan deze categorie van morfologisch sterk verstedelijkte gemeenten toegevoegd worden: Ronse, Torhout, Eeklo, Blankenberge (gemeente met de dichtst bewoonde woonkern van het land).

De Waalse industrieas bevat maar enkele sterk verstedelijkte gemeenten die niet tot de belangrijkste morfologische agglomeraties van het land behoren. Het gaat over Fontaine-l'Évêque en Anderlues ten westen van Charleroi, Sambreville tussen Namen en Charleroi en Visé in het bekken van Luik.

2.2.3. Gemeenten met matige morfologische verstedelijking

Het meest opvallend op figuur III.1 is de strook die, aansluitend bij de zone van dichtbevolkte en grote agglomeraties, het grootste deel van Vlaanderen beslaat. Ruimtelijk strekt deze zone die morfologisch minstens matig verstedelijk is, zich uit van de Kust tot aan de grens met Nederlands Limburg. In verband hiermee is het opvallend dat van de 191 morfologisch matig verstedelijkte gemeenten er 145 in Vlaanderen liggen.

In Wallonië liggen de morfologisch matig verstedelijkte gemeenten voornamelijk in de Hene-Samber-Maas-as. Het zijn ofwel residentiële gemeenten van stadsgewesten zoals Esneux en Neupré voor Luik of Gerpennes en Ham-sur-Heure - Nalinnes voor Charleroi, ofwel stedelijke of industriële centra die ontstaan zijn door de ontwikkeling van de Waalse industrieas.

2.2.4. Gemeenten met zwakke morfologische verstedelijking

Qua morfologische verstedelijking is de homogeniteit van het gebied ten zuiden van de as Hene-Samber-Maas-Vesder het eerste opvallend feit. Er zijn nochtans twee uitzonderingen: vooreerst Spa, gemeente waar het gewicht van een woonkern van 9767 inwoners samengaat met een redelijk beperkte gemeentelijke oppervlakte, vervolgens Aubange waarvan het stedelijk uitzicht meer overeenstemt met dat van Longwy dan met dat van de rurale gebieden van Belgisch-Lotharingen.

De uitgevoerde groepering toont eveneens dat de Leemstreken redelijk goed aan het verstedelijkingsproces hebben weerstaan. Het grootste deel van de gemeenten van Haspengouw en de Henegouwse Leemstreek behoort inderdaad tot de groep van de morfologisch zwak verstedelijkte gebieden. De omvang van de Brusselse verstedelijking heeft het voor de Brabantse Leemstreek moeilijker gemaakt aan deze druk te weerstaan.

In Vlaanderen zijn maar enkele kleinere substreken gekenmerkt door morfologisch zwak verstedelijkte gemeenten. Het belangrijkste gebied is de Westhoek. Ook het Hageland, de rand van de Waalse Leemstreken, enkele Poldergemeenten, het uiterste noorden van de Antwerpse Kempen en drie gemeenten van de Limburgse Kempen (Meeuwen, Peer en Hechtel-Eksel) worden gekenmerkt door morfologisch zwak verstedelijkte gemeenten

3. DE FUNCTIONELE VERSTEDELIJING

3.1. DE KEUZE VAN DE STEDELIJKE FUNCTIES

Zoals hierboven werd uiteengezet stemt de functionele verstedelijking overeen met het gewicht en de verscheidenheid van de functies die aan de gemeente een distributief karakter verlenen t.o.v. een invloedzone. Om deze functionele verstedelijking te kunnen beoordelen werd het gewicht van drie verschillende functies gemeten: **de commerciële functie, de schoolfunctie en de werkfunctie.**

Voor de **commerciële functie** werd gebruik gemaakt van een enquête, uitgevoerd door de dienst Economische Aardrijkskunde van de K.U.Leuven en de Universiteit van Luik. Deze enquête, die nu verwerkt wordt, heeft de heractualisering van de kaarten van het nationaal stedelijk netwerk tot doel. De enquête werd uitgevoerd bij de ouders van leerlingen van het hoger secundair onderwijs; er werden, met de hulp van de leraars aardrijkskunde, 30 000 enquêtes ingezameld voor gans België.

Voor de typologie van de gemeenten werden de vragen gebruikt die handelden over de aankoopgewoonten en meer bepaald deze over de uitzonderlijke en de semi-courante aankopen. Uitgaande van de resultaten van de enquête werd het bevolkingsvolume berekend dat elke gemeente voor deze soort aankopen rekruteert. Dit bevolkingsvolume werd bekomen door het aantal antwoorden en vragenlijsten te betrekken op het bevolkingsaantal; zo bekomt men een totale gerekruteerde bevolking die, indien men alle gemeenten beschouwt, overeenstemt met de totale Belgische bevolking.

Voor de beoordeling van de **schoolfunctie** werden de gegevens gebruikt over de bevolking die schoolloopt in de secundaire scholen van de gemeente en dit op basis van de volkstelling van 1991.

Voor de **werkfunctie** werd de actieve bevolking per werkgemeente weerhouden, eveneens op basis van de volkstelling van 1991.

3.2. DE CENTRALE GEMEENTEN VAN DE BELANGRIJKSTE MORFOLOGISCHE AGGLOMERATIES VAN HET RIJK

Aan de hand van de hierboven beschreven variabelen werden 21 van de 22 centrale gemeenten van de belangrijkste morfologische agglomeraties van het land beschouwd als tot een eerste categorie behorend voor wat de functionele verstedelijking betreft. Inderdaad, deze 21 gemeenten trekken voor deze drie functies een bevolkingsvolume aan dat veel groter is dan bij de overige gemeenten van het land.

Deze situatie wordt verklaard door het feit dat, niettegenstaande morfologische verstedelijking en functionele verstedelijking gedeeltelijk onafhankelijk van elkaar zijn, ze toch zeer nauw gecorreleerd zijn. Belangrijke stedelijke functies kunnen zich maar ergens ontwikkelen indien het bevolkingspotentieel en dus ook de morfologische verstedelijking aanwezig is.

Zo is het evident dat de steden die gedefinieerd werden bij de studie van de stadsgewesten elk over een belangrijke invloedssfeer beschikken; parallel bleek uit de analyse van de bestudeerde functies dat de grootte van Aalst, Roeselare en Turnhout gelijkaardig is. In tegenstelling hiermee schijnt Moeskroen een veel kleinere invloedssfeer te hebben. Moeskroen is trouwens noch de kern van een stadsgewest, noch een regionale stad. Dat Moeskroen functioneel zwakker is dan uit de verstedelijking blijkt wordt door twee zaken verklaard: vooreerst door de invloed van de twee regionale steden Kortrijk en Doornik en ook door de nabijheid van de landgrens en de taalgrens; vervolgens schijnt alles erop te wijzen dat de belangrijke woonkern van Moeskroen integraal deel uitmaakt van de morfologische agglomeratie Lille-Roubaix-Tourcoing. Vermelden we ten slotte dat Aarlen dat traditioneel als regionale stad wordt beschouwd, statistisch niet bij deze eerste groep hoort.

Voor Brussel wordt de centrale kern gevormd door de 19 gemeenten van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Deze keuze wordt opgedrongen omdat de 19 administratieve grootheden natuurlijk in één categorie moeten ondergebracht worden in een typologie van de verstedelijking voor het ganse Rijk.

3.3. CLASSIFICATIE VAN DE OVERIGE GEMEENTEN

3.3.1. Methodologie

3.3.1.1. Statistische methodologie en gebruikte variabelen

Om de functionele verstedelijking te bestuderen van de overige gemeenten van het Rijk werd, op dezelfde manier als voor de morfologische verstedelijking, een groepeeringsanalyse gebruikt, een clusteranalyse op de euclidische afstand gesteund.

Als variabelen werden twee indicatoren weerhouden voor de drie types van functies die reeds beschouwd werden: **de aangetrokken bevolking en de verhouding tussen dit volume van aangetrokken bevolking en de totale bevolking van de gemeente.**

Uit **de aangetrokken bevolking** wordt de belangrijkheid van de uitrusting gekwantificeerd. De veronderstelling waarop de analyse steunt is dat de functionele verstedelijking van een gemeente des te meer uitgesproken is naargelang haar winkels kopers aantrekken, haar secundaire scholen leerlingen aantrekken en de werkgevers in de gemeente gevestigd werk verschaffen.

De verhouding tussen de aangetrokken bevolking voor de drie beschouwde functies en de totale bevolking van de gemeente beoogt een enigszins andere doelstelling. Dit type van indicator verstrekt inderdaad inlichtingen over het relatieve belang van deze drie functies ten overstaan van de residentiële functie. Bijgevolg geeft deze methode niet enkel een louter kwantitatieve weergave van het fenomeen maar kan men er ook de aantrekkingskracht mee meten op een verondersteld hinterland. Het postulaat luidt bijgevolg dat de verstedelijkingsgraad van een gemeente afhangt van de invloed die ze uitoefent op de residentiële gebieden buiten haar grondgebied.

3.3.1.2. Gemeentecategorieën

Zoals bij de morfologische verstedelijking komen uit de statistische analyse weer drie grote groepen van gemeenten naar voren:

- **gemeenten met sterke functionele verstedelijking** (34 gemeenten);
- **gemeenten met matige functionele verstedelijking** (100 gemeenten);
- **gemeenten met zwakke functionele verstedelijking** (383+33 gemeenten).

De respectievelijke aantallen worden bekomen na het onderbrengen van enkele specifieke gemeenten in een van de drie groepen en na het veranderen van groep van enkele gemeenten die in een eerste rangschikking daar terechtgekomen waren omwille van afwijkende numerieke waarden.

Bijzondere kenmerken van enkele gemeenten

De indeling van de gemeenten in drie grote groepen werd feitelijk maar in tweede instantie bekomen; bij de oorspronkelijke analyse werden de gemeenten in vijf groepen ingedeeld omdat sommige gemeenten bijzondere kenmerken vertonen.

Een eerste speciale gemeente is Zaventem: door het relatieve overwicht van de werkfunctie t.o.v. de twee overige functies is deze gemeente een singleton. Dit wordt natuurlijk veroorzaakt door de lokalisatie van activiteiten die verband houden met de luchthaven van Brussel-Nationaal. Uiteindelijk werd deze gemeente toegevoegd aan de groep gemeenten met matige functionele verstedelijking.

Een tweede groep gemeenten met bijzondere kenmerken wordt gevormd door vijf gemeenten die een veel grotere aantrekkingskracht uitoefenen voor de commerciële functie dan voor de school- en de werkfunctie. Dit grote gewicht van de commerciële functie wordt verklaard door de aanwezigheid van een commerciële uitrusting met regionale uitstraling. In deze groep bevindt zich Kuurne (aanwezigheid van het Ring Shopping-Center), Ans, Machelen en Nazareth (drie gemeenten waar een Makro gelokaliseerd is) en Wijnegem (gemeente met een belangrijk shopping-centrum).

Omdat Ans over een belangrijke traditionele handelskern beschikt en omwille van de waarden van de andere variabelen werd Ans ingedeeld bij de gemeenten met matige functionele verstedelijking terwijl de vier overige gemeenten werden toegevoegd aan de gemeenten met zwakke functionele verstedelijking.

Veranderingen van categorie

Bij de analyse van de variabelen binnen een cluster werd vastgesteld dat sommige gemeenten in een bepaalde categorie gerangschikt werden omwille van een oververtegenwoordiging van één functie. Hier werd verkozen een selectie door te voeren door sommige gemeenten uit de groep met sterke verstedelijking en met matige verstedelijking te verwijderen. Deze methode steunt op het idee dat vermits verstedelijking steunt op multifunctionaliteit, de aanwezigheid van één enkel type activiteiten geen voldoende voorwaarde voor functionele verstedelijking is.

Bij de categorie van gemeenten met sterke functionele verstedelijking werd slechts één gemeente heringedeeld bij de groep met matige functionele verstedelijking; het gaat hier over Knokke waarvan de oorspronkelijke indeling bij sterke functionele verstedelijking enkel veroorzaakt wordt door de grote aantrekkingskracht van haar commerciële functie. Deze grote aantrekkingskracht vloeit eerder voort uit het groot aantal winkels met standing dan uit een stedelijk niveau overeenstemmend met de andere gemeenten die ingedeeld worden bij de groep met sterke functionele verstedelijkingsgraad.

Voor de gemeenten die statistisch tot de groep van gemeenten met matige functionele verstedelijking behoren maar overgeheveld werden naar de groep met zwakke verstedelijking, wordt dit ofwel verklaard door een overmatige aantrekkingskracht van de scholen of van de handel. Ferrières en Vorselaar zijn voorbeelden van het eerste geval. Het zijn gemeenten die een secundaire school met belangrijke uitstraling hebben niettegenstaande ze geen middelmatig stedelijk centrum zijn. Ternat en Messancy zijn typische voorbeelden van het tweede geval; ze zijn geen multifunctioneel centrum en de plaats in de oorspronkelijke classificering wordt enkel veroorzaakt door de aanwezigheid van een specifieke commerciële uitrusting (Ikea in Ternat, Cora in Messancy).

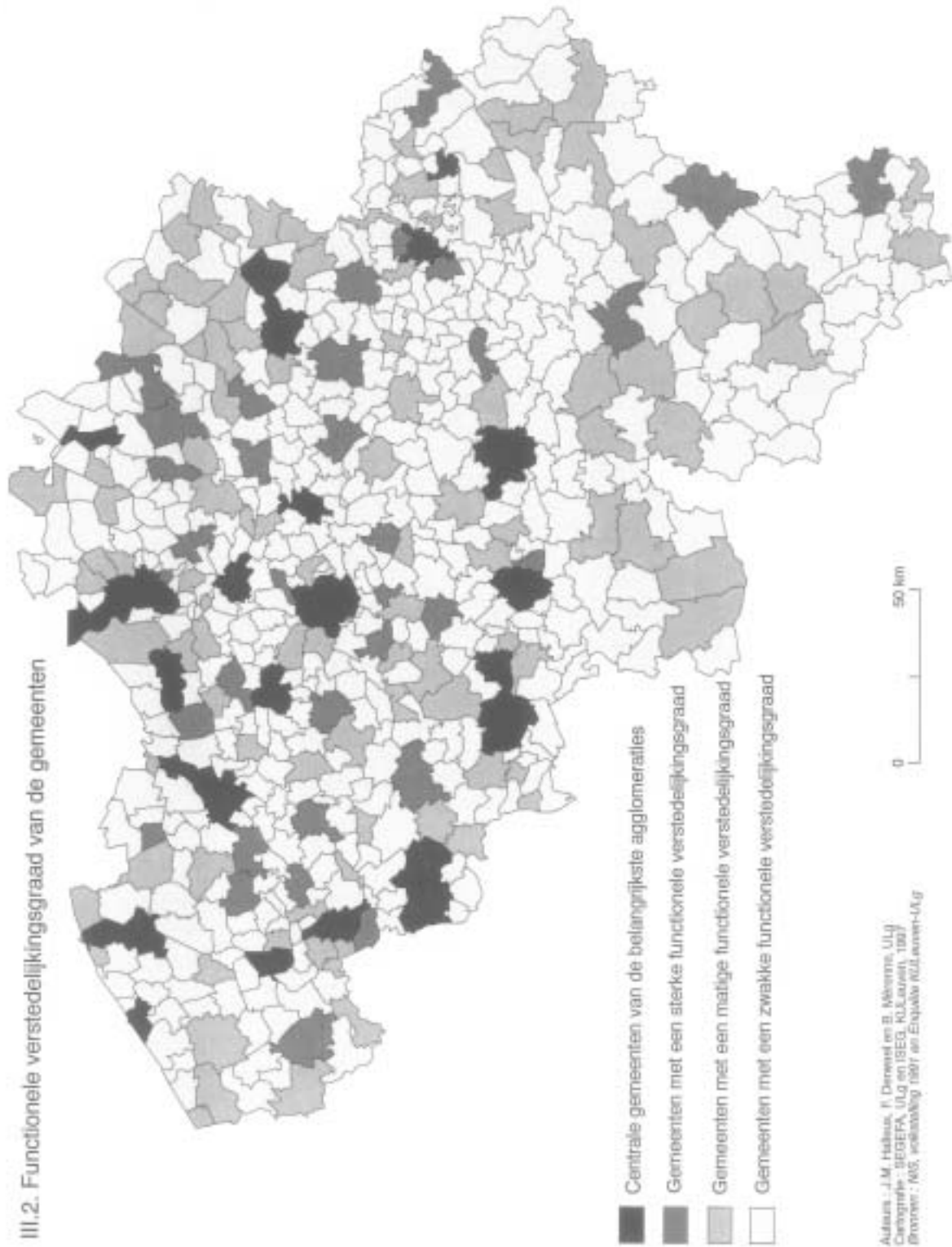
3.3.2. Voorstelling van de resultaten

3.3.2.1. Gemeenten met sterke functionele verstedelijking

Op figuur III.2 ziet men dat de meeste gemeenten met sterke functionele verstedelijking in het Noorden van het land gelokaliseerd zijn en dat de ruimtelijke verdeling er redelijk homogeen is. De enige zones waar men dit type niet vindt zijn de randgebieden van Vlaanderen, vooreerst in het oosten en het noorden van de Kempen, vervolgens in het westen met een lege zone tussen de steden Ieper, Tielt en Brugge.

In de provincie Limburg worden Tongeren en Sint-Truiden in deze categorie ingedeeld. In de provincie Antwerpen behoren Mol, Geel, Herentals en Lier hiertoe evenals de kleine gemeente Mortsel die deel uitmaakt van de Antwerpse agglomeratie. In Vlaams-Brabant gaat het over de steden Tienen, Diest en Aarschot evenals over de steden Vilvoorde en Halle in het Brussels stadsgewest. Oost-Vlaanderen heeft verschillende gemeenten met sterke functionele verstedelijking: Dendermonde, Lokeren, Ninove, Oudenaarde, Deinze en Eeklo. West-Vlaanderen bezit er drie: Tielt, Waregem en Ieper.

III.2. Functionele verstedelijkingsgraad van de gemeenten

In Wallonië zijn 6 van de 13 gemeenten die functioneel sterk verstedelijkt zijn in een stadsgewest gelokaliseerd. Dit zijn Waver, Waterloo en Nijvel voor het Brusselse stadsgewest, Seraing en Herstal voor het Luikse stadsgewest en Châtelet voor het stadsgewest Charleroi. Aan deze lijst van gemeenten die binnen een stadsgewest gelegen zijn moeten we het speciale geval Moeskroen dat hierboven besproken werd, toevoegen.

In de provincie Luxemburg heeft de clusteranalyse logischerwijze de drie belangrijkste centra getoond, nl. Aarlen, Bastogne en Marche. In de provincie Luik worden Hoei en Eupen, de hoofdstad van Duitstalig België, ingedeeld in de categorie gemeenten met sterke functionele verstedelijking. Voor Henegouwen wordt buiten Châtelet en Moeskroen ook de gemeente Aat in deze groep ingedeeld.

3.3.2.2. De gemeenten met matige en met zwakke functionele verstedelijking

De spreiding van gemeenten met matige en zwakke functionele verstedelijking is meer evenwichtig dan deze van de centrale gemeenten van de belangrijkste agglomeraties of van de gemeenten met sterke functionele verstedelijking. Deze vaststelling houdt verband met de problematiek van het stedelijk netwerk waar Wallonië (of, nog meer uitgesproken voor het gebied ten zuiden van Samber en Maas) uitgerust is met minder belangrijke steden dan deze van het Noorden van het land.

Indien we de verspreiding in België nagaan van de gemeenten met een matige functionele verstedelijking vallen twee zones met rurale functionaliteit op: de gemeenten van de centrale Ardennen rond Bastenaken en het uitgestrekte gebied tussen de steden Hoei, Marche, Vielsalm en Luik. Het is trouwens opvallend dat enkel de gemeente La Roche de scheiding vormt tussen deze twee zones, La Roche waarvan het gewicht qua distributieve activiteit een van de zwakste is van de categorie gemeenten met matige functionele verstedelijking.

4. BELGISCHE GEMEENTEN MET ZEER ZWAKKE VERSTEDELIJKING

4.1. PROBLEMATIEK

Zoals in de inleiding werd uiteengezet is het de bedoeling in deze studie de twee fenomenen, morfologische verstedelijking en functionele verstedelijking, te vergelijken. In dit verband is de categorie die finaal het meest voorkomt deze van gemeenten die zowel zwak morfologisch verstedelijkt als zwak functioneel verstedelijkt zijn. Deze categorie telt 175 gemeenten.

Door dit belangrijk aantal gemeenten is het ook in deze groep dat de grootste verschillen voorkomen. Als gevolg hiervan is het aangewezen een nieuwe klasse te maken met gemeenten die slechts zeer weinig verstedelijkt zijn en die men dus **ruraal** kan noemen.

4.2. METHODOLOGIE

De methodologie is dezelfde als deze die gebruikt werd om de graad van morfologische en functionele verstedelijking te meten. Als variabelen werden drie verschillende indicatoren uitgekozen:

- **aandeel van de mannelijke bevolking in de landbouw tewerkgesteld;**
- **het percentage uitgaande pendelaars ten opzichte van de actieve woonbevolking;**
- **het aantal personen aangetrokken door de commerciële functie.**

Het aandeel van de mannelijke bevolking tewerkgesteld in de agrarische sector laat toe de ruraliteit van de gemeente in te schatten via het belang van de landbouwsector.

Het percentage van de uitgaande pendel ten overstaan van de actieve woonbevolking laat een beoordeling toe over het al dan niet ver verwijderd zijn van de gemeente van de belangrijke tewerkstellingspolen. De veronderstelling is dat hoe minder de actieve bevolking van een gemeente aangetrokken wordt door externe tewerkstellingspolen, hoe minder ze sociologisch beïnvloed wordt door een externe verstedelijking. Daarentegen werd geoordeeld dat de gemeenten die deel uitmaken van een stadsgewest niet tot deze categorie van minst verstedelijkte gemeenten kunnen behoren.

Het aantal mensen dat aangetrokken wordt door de commerciële functie van een gemeente en dat in deze studie reeds gebruikt werd bij de analyse van de functionele verstedelijking, wordt hier gebruikt als maatstaf voor de ruraliteit. De bedoeling hiervan is dat een gemeente met een commercieel centrum met een zekere aantrekkingskracht niet tot de groep van de rurale gemeenten kan behoren.

4.3. VOORSTELLING VAN DE RESULTATEN

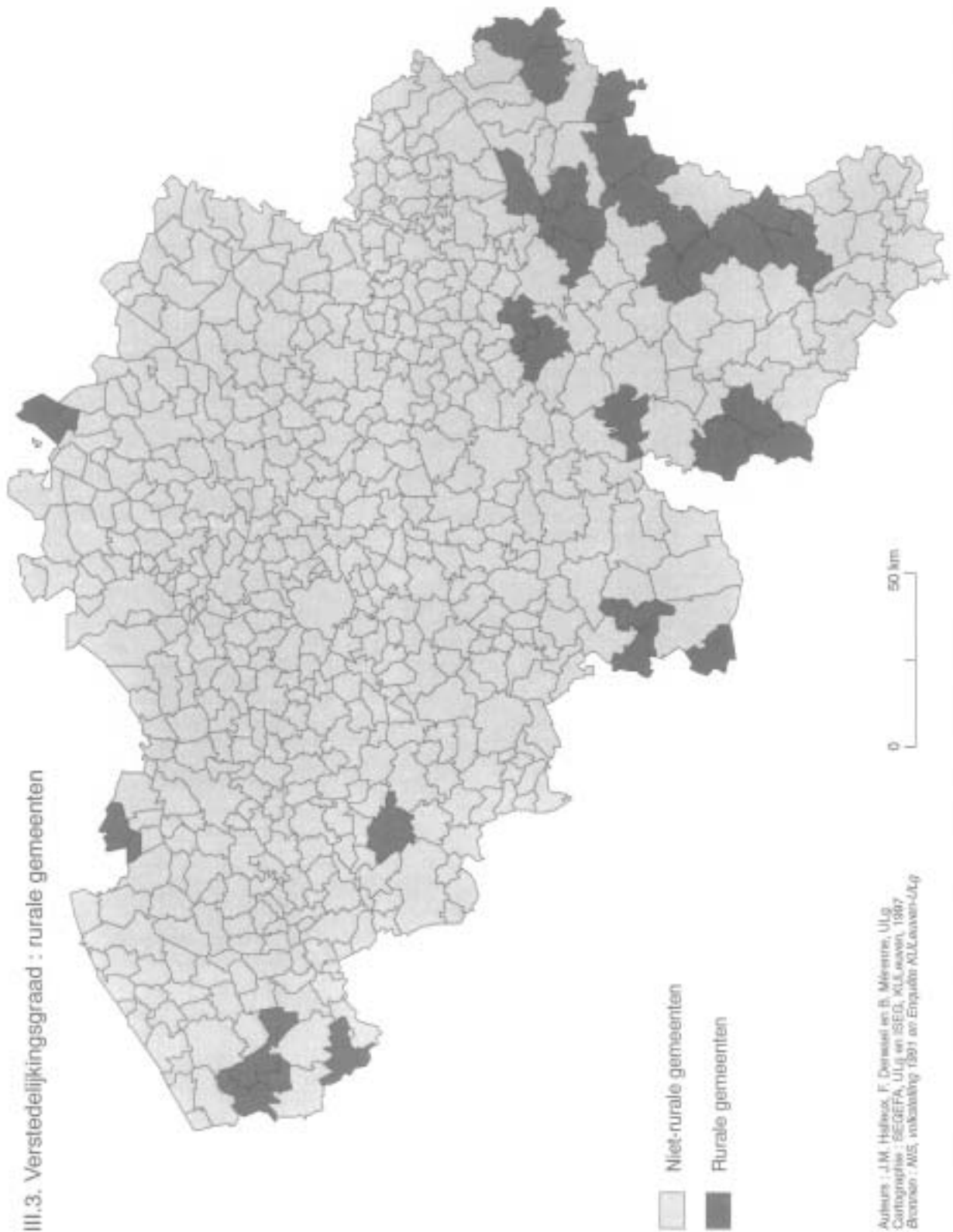
Figuur III.3 stelt de gemeenten voor die als minst verstedelijkt kunnen beschouwd worden.

Het grootste deel van deze gemeenten bevindt zich in de Ardennen. Vooreerst in het Duitstalige gebied met de gemeenten Büllingen, Amel en Burg-Reuland, verder in de centrale Ardennen rond Bastenaken met de gemeenten Gouvy, Houffalize, Bertogne, Tenneville, Sainte-Ode, Vaux-sur-Sûre, Fauvillers en Léglise. Aan deze lijst met Ardense gemeenten moeten nog de gemeenten Vresse-sur-Semois, Bièvre en Gedinne van het westen van de provincie Luxemburg toegevoegd worden evenals Manhay en Erezée in het noorden ervan, Stoumont en Lierneux in de provincie Luik.

Ook in andere streken bevinden zich gemeenten die maar zwak verstedelijkt zijn. In Wallonië gaat het over Clavier en Havelange in de Condroz, Houyet in de Famenne, Momignies, Sivry-Rance, Froidchapelle in de 'Laars' van Henegouwen en Frasnes-lez-Anvaing in de Henegouwse Leemstreek.

Voor Vlaanderen wordt de grootste concentratie van zwak verstedelijkte gemeenten aangetroffen in de Westhoek met Alveringem, Vleteren, Langemark-Poelkapelle en Heuvelland. Drie andere Vlaamse gemeenten behoren eveneens tot deze groep: Sint-Laureins in de Scheldepolders, Ravels in de Kempen en de kleine gemeente Herstappe in Haspengouw.

III.3. Verstedelijkingsgraad : rurale gemeenten

Auteurs : J.M. Helvez, F. Derwaed en B. Mierstraen, ULg
 Cartographie : SEGEFA, ULg en ISEG, KULeuven, 1997
 Bronnen : NIS, volkstelling 1991 en Enquête NULeuven-ULg

5. DE FINALE TYPOLOGIE

5.1. METHODOLOGIE

Zoals in de inleiding werd gesteld moet de uiteindelijke typologie voortvloeien uit de confrontatie van de categorieën die bekomen werden voor de twee soorten van verstedelijking. Bijgevolg bestaat de finale typologie, vertrekkende van de drie categorieën die opgesteld werden voor elk type verstedelijking, uit 9 verschillende groepen. Het is belangrijk te benadrukken dat in het kader van de finale typologie de klasse van de morfologisch sterk verstedelijkte gemeenten zowel de niet-centrale gemeenten van de voornaamste agglomeraties bevat als de gemeenten die weerhouden werden op basis van de statistische analyse.

Aan deze 9 groepen worden nog de gemeenten toegevoegd die de sterkste verstedelijking kennen, d.w.z. de centrale gemeenten van de belangrijkste agglomeraties alsook de gemeenten die het minst verstedelijkt zijn, nl. de rurale gemeenten. De typologie omvat dus 11 groepen.

Lijst van de categorieën:

Centrale gemeenten van de belangrijkste agglomeraties

Gemeenten met sterke morfologische en sterke functionele verstedelijking
 Gemeenten met sterke morfologische en matige functionele verstedelijking
 Gemeenten met sterke morfologische en zwakke functionele verstedelijking

Gemeenten met matige morfologische en sterke functionele verstedelijking
 Gemeenten met matige morfologische en matige functionele verstedelijking
 Gemeenten met matige morfologische en zwakke functionele verstedelijking

Gemeenten met zwakke morfologische en sterke functionele verstedelijking
 Gemeenten met zwakke morfologische en matige functionele verstedelijking
 Gemeenten met zwakke morfologische en zwakke functionele verstedelijking

Rurale gemeenten

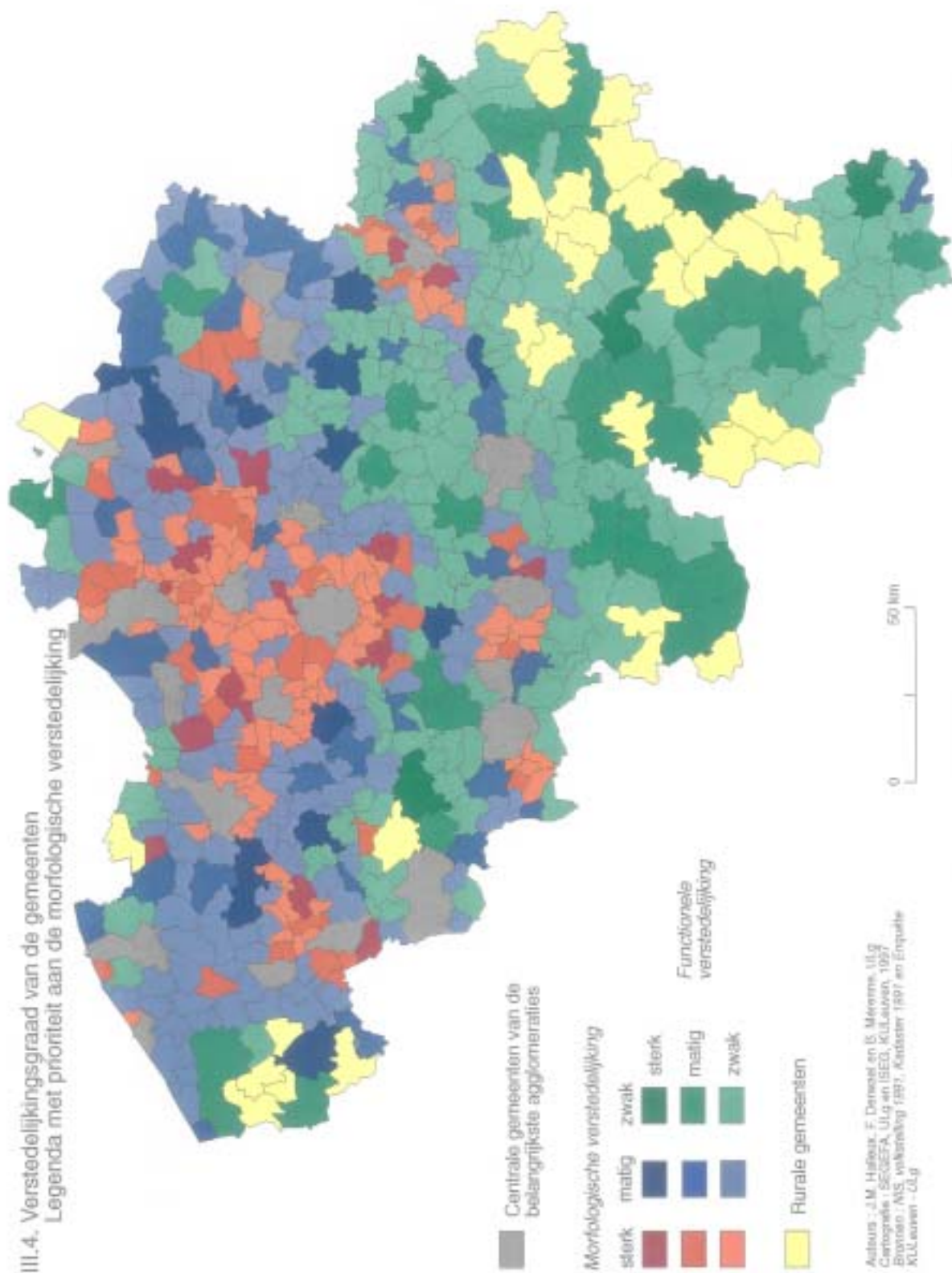
5.2. RUIMTELIJKE ANALYSE ALS SYNTHESE

De figuren III.4 en III.5 beantwoorden aan twee mogelijkheden om de finale resultaten cartografische weer te geven. De legende van figuur III.4 geeft prioriteit aan de morfologische verstedelijking en die van figuur III.5 aan de functionele verstedelijking.

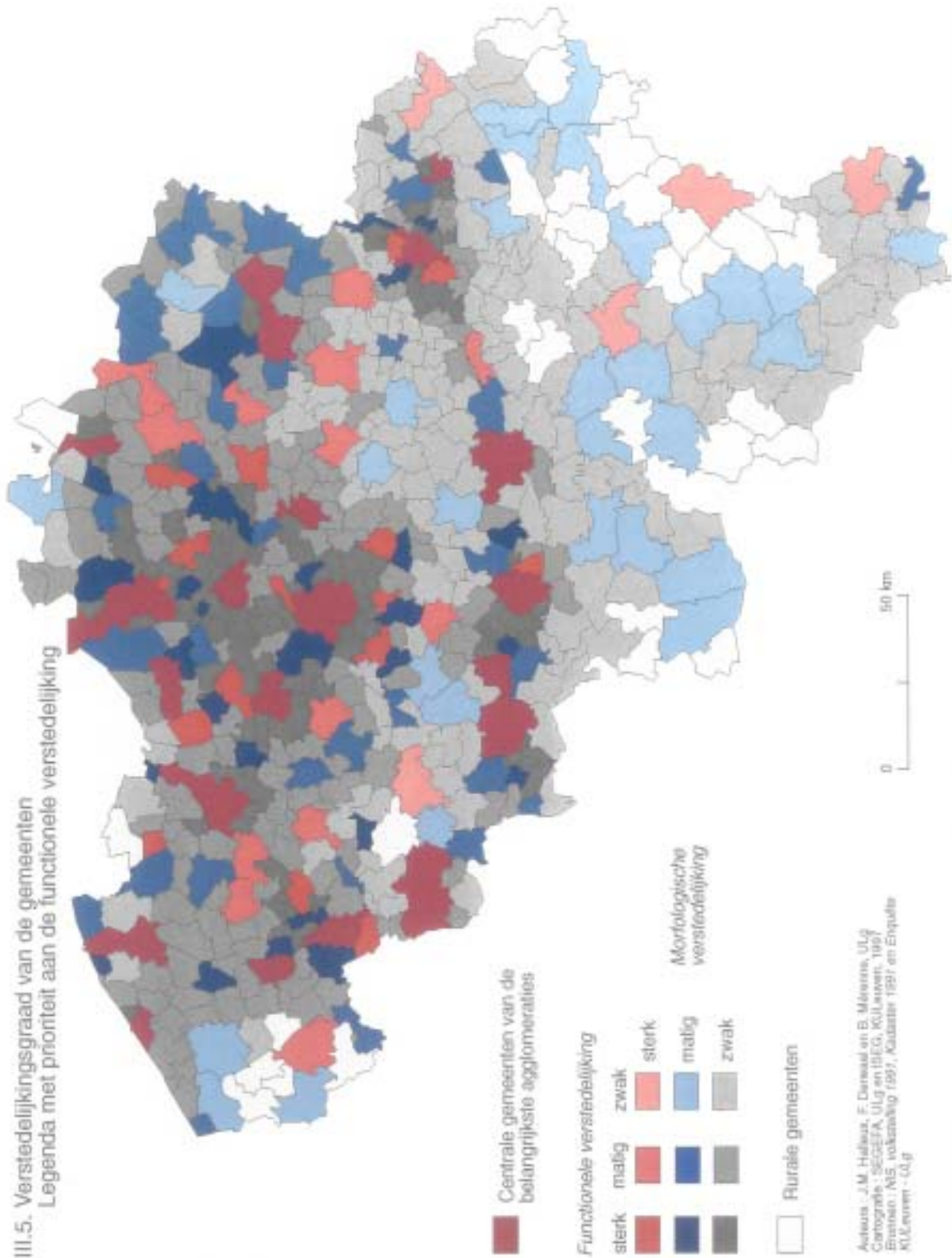
Deze twee kaarten laten toe een synthese te maken van al de elementen die reeds besproken werden. Als voornaamste mag men vermelden:

- de sterke verstedelijking van het centrum van het land van Gent tot Leuven en de Antwerpse Kempen; deze zone waar de menselijke ingreep op het landschap duidelijk het meest uitgesproken is, wordt ook gekenmerkt door een sterke functionele verstedelijking met een groot aantal belangrijke steden;
- aan dit centrale gebied sluit de streek van Kortrijk en Moeskroen aan via de Leievallei;
- aan de rand van dit stedelijk gebied wordt het grootste deel van Vlaanderen door verstedelijking gekenmerkt; het gaat hier vooral over een matige morfologische verstedelijking die steunt op een dicht net van belangrijke functionele centra;

III.4. Verstedelijingsgraad van de gemeenten
Legenda met prioriteit aan de morfologische verstedelijking

III.5. Verstedelijkingsgraad van de gemeenten Legenda met prioriteit aan de functionele verstedelijking

- in Wallonië komt de Waalse industrieas als structurerend element op verschillende manieren tevoorschijn, zowel door de centrale gemeenten van de stadsgewesten als door dichtbevolkte perifere zones en andere gemeenten die functioneel een zekere aantrekkingskracht uitoefenen;
- tussen Vlaanderen en de Waalse industrieas bevinden zich de Leemstreken die redelijk goed aan de verstedelijking weerstaan hebben;
- op niveau van het Rijk is het natuurlijk het gebied ten zuiden van de Samber-Maas-as en voornamelijk de Ardennen die het minst verstedelijkt zijn; daar treffen we de meeste rurale gemeenten aan evenals een klein aantal belangrijke functionele centra. Ook kleine perifere gebieden van Vlaanderen zijn door een (zeer) zwakke verstedelijking gekenmerkt

5.3. ANDERE METHODOLOGISCHE BENADERINGEN

De keuze van de finale methode is het resultaat van verschillende methodologische benaderingen. Een van deze methoden was een analyse die van de gekozen methode verschilt doordat de clustergroeperingen van de functionele verstedelijking verwezenlijkt werden uitgaande van de drie verschillende groepen van morfologische verstedelijking en niet uitgaande van de gemeenten als één geheel beschouwd. Anders geformuleerd, elke categorie van gemeenten die opgesteld werd naar morfologische verstedelijking werd als afzonderlijke gegevensbank beschouwd.

Een interessante vaststelling is dat de resultaten die door deze methodologische benadering bekomen werden nogal sterk gelijken op de finale resultaten. Bij de belangrijke verschillen moeten we nochtans wel vermelden dat een statistische analyse die enkel gebaseerd is op de gemeenten met zwakke morfologische verstedelijking ertoe leidt dat er in de groep met sterke functionele verstedelijking meer gemeenten zullen terechtkomen. Inderdaad, met deze methode behoren Ciney, Dinant, Hoogstraten, Libramont, Poperinge, Zinnik en Veurne tot de groep van gemeenten met sterke functionele verstedelijking en niet tot deze met matige functionele verstedelijking.

5.4. HET IN AANMERKING NEMEN VAN DE STADSGEWESTEN

Indien men deze typologie sociologisch wil aanwenden kan het nuttig blijken de bekomen categorieën te kruisen met de resultaten van de analyse van de stadsgewesten. Concreet gezien komt dit neer, door het afzonderlijk beschouwen van de gemeenten binnen en buiten de stadsgewesten, op een verdubbeling van de 9 beschouwde kruisingen.

6. STATISTISCHE TOEPASSINGEN

6.1. BEVOLKING PER CATEGORIE

Tabel III.1: Aantal gemeenten en bevolkingsaantal per categorie

	Aantal gemeenten	Aandeel van aantal gemeenten	Bevolkingsaantal 1991	Aandeel van totale bevolking
Centrale gemeenten	21	3.7	3 230 750	32.4
Sterke morfologische verstedelijking	149	26.1	2 794 405	28.0
Sterke functionele verstedelijking	16	2.8	548 790	5.5
Matige functionele verstedelijking	34	6.0	807 885	8.1
Zwakke functionele verstedelijking	99	17.3	1 437 730	14.4
Matige morfologische verstedelijking	191	33.5	2 588 485	25.9
Sterke functionele verstedelijking	13	2.3	365 201	3.7
Matige functionele verstedelijking	36	6.3	688 360	6.9
Zwakke functionele verstedelijking	142	24.9	1 534 924	15.4
Zwakke morfologische verstedelijking	210	36.8	1 365 041	13.7
Sterke functionele verstedelijking	5	0.9	92 275	0.9
Matige functionele verstedelijking	30	5.3	340 597	3.4
Zwakke functionele verstedelijking	142	24.9	792 299	7.9
Rurale gemeenten	33	5.8	139 870	1.4
Totaal	571	100.0	9 978 681	100.0

Bron: NIS

Tabel III.2: Bevolkingsaandeel van de gemeenten per categorie

	Functionele verstedelijking			Totaal
	sterk	matig	zwak	
Centrale gemeenten				32.4
Sterke morfologische verstedelijking	5.5	8.1	14.4	28.0
Matige morfologische verstedelijking	3.7	6.9	15.4	25.9
Zwakke morfologische verstedelijking	0.9	3.4	7.9	12.2
Rurale gemeenten				1.4
Totaal	10.1	18.4	37.7	100.0

Bron: NIS

Tabel III.1 en III.2 verstrekken inlichtingen over het aantal gemeenten en het bevolkingsaandeel van de verschillende categorieën. Een eerste belangrijk feit is het demografisch belang van de centrale gemeenten, vermits deze 21 eenheden overeenstemmen met ongeveer een derde van de Belgische bevolking.

Omgekeerd stemmen de 33 rurale gemeenten slechts met 1.4% van de Belgische bevolking overeen. In eenzelfde gedachtegang beantwoorden de gemeenten met zwakke verstedelijking, zowel morfologisch als functioneel, aan een vierde van de gemeenten maar slechts aan 7.9% van de bevolking.

De minst belangrijke finale categorie, zowel naar aantal gemeenten als naar bevolkingsaantal, wordt gevormd door de gemeenten met zwakke morfologische en sterke functionele verstedelijking (0.7% voor beide variabelen). Omgekeerd tellen de categorieën die de gemeenten met zwakke functionele verstedelijking en sterke morfologische verstedelijking groeperen, het grootste aantal inwoners ($\pm 15\%$ van de Belgische bevolking).

6.2. BEVOLKINGSEVOLUTIE

6.2.1. Bevolkingsevolutie in de periode 1981-1991

Tabel III.3: Jaarlijkse bevolkingsevolutie tussen 1981 en 1991

	Functionele verstedelijking			Totaal
	sterk	matig	zwak	
Centrale gemeenten				-0.36
Sterke morfologische verstedelijking	+0.03	+0.34	+0.32	+0.27
Matige morfologische verstedelijking	+0.19	+0.41	+0.57	+0.47
Zwakke morfologische verstedelijking	+0.41	+0.39	+0.55	+0.49
Rurale gemeenten				+0.27
Totaal	+0.12	+0.37	+0.47	+0.13

Bron: NIS

Tabel III.3 weerspiegelt de bevolkingsevolutie per soort gemeenten tussen de volkstelling van 1981 en van 1991. In dat decennium kende enkel de categorie van de centrale gemeenten een bevolkingsafname (-0.36%). In tegenstelling hiermee kende de categorie van de gemeenten met zwakke functionele verstedelijking en met matige (+0.57%) of zwakke (+0.55%) morfologische verstedelijking een uitgesproken bevolkingstoename.

Op het vlak van de morfologische verstedelijking hebben de gemeenten met sterke verstedelijking (+0.27%) een minder positieve evolutie dan de gemeenten met matige en zwakke verstedelijking. Parallel hiermee stelt men vast dat de categorie met sterke functionele verstedelijking en zwakke morfologische verstedelijking in de beschouwde periode haar bevolking met 0.41% ziet toenemen. Deze categorie, die slechts uit 5 gemeenten bestaat, is bijzonder in die zin dat de suburbanisatie er zonder problemen binnen de gemeentegrenzen kan plaatsgrijpen.

Als besluit geldt dat de analyse van de bevolkingaantallen tussen 1981 en 1991 in het kader van deze typologie overeenstemt met de besluiten van vroegere stadsstudies: de jaren tachtig worden gekenmerkt door een belangrijke stadsvlucht van de bevolking en door een toename van de bevolking in de minst verstedelijke gebieden.

6.2.2. Bevolkingsevolutie in de periode 1991-1995

Tabel III.4: Jaarlijkse bevolkingsevolutie tussen 1991 en 1995

	Functionele verstedelijking			Totaal
	sterk	matig	zwak	
Centrale gemeenten				-0.05
Sterke morfologische verstedelijking	+0.27	+0.56	+0.42	+0.43
Matige morfologische verstedelijking	+0.30	+0.59	+0.75	+0.64
Zwakke morfologische verstedelijking	+0.69	+0.71	+0.89	+0.82
Rurale gemeenten				+0.57
Totaal	+0.32	+0.60	+0.65	+0.38

Bron: NIS en Rijksregister

Indien men de bevolkingsevolutie 1991-1995 vergelijkt met de bevolkingsevolutie 1981-1991 stelt men vast dat de bevolkingstoename nu veel groter is. Deze vaststelling geldt trouwens voor alle categorieën.

De demografische statistieken van het NIS laten toe deze waarneming te verfijnen doordat men de twee samenstellende elementen van de bevolkingsevolutie kan analyseren, nl. de natuurlijke aangroei en het migratiesaldo.

De natuurlijke aangroei bedroeg 92 781 eenheden tussen 1981 en 1991 en 66 652 tussen 1991 en 1995. De jaarlijkse natuurlijke aangroei is dus veel groter tussen 1991 en 1995 dan in de periode 1981-1991.

Bij het migratiesaldo tonen de gegevens van het Rijksregister dat het netto saldo tussen 1981 en 1991 slechts 1005 bedraagt terwijl dit saldo voor de periode 1991-1995 55 666 eenheden bedraagt. Daaruit blijkt dat het migratiesaldo even belangrijk is dan de natuurlijke aangroei om de bevolkingstoename te verklaren in het begin van de jaren '90, terwijl het migratiesaldo in de jaren '80 te verwaarlozen is.

6.2.3. Vergelijking van de bevolkingsevolutie in de periode 1981-1991 en 1991-1995

De waarden van tabel III.5 werden in twee stappen berekend. Eerst werd de verhouding berekend tussen de bevolkingsevolutie 1981-1991 en de bevolkingsevolutie 1991-1995. Dan werden de bekomen waarden gewogen ten opzichte van de totale aangroei van het Rijk die gelijkgesteld werd aan 1. Deze berekening laat toe waar te nemen of de bevolkingsevolutie verschillend verlopen is in de twee beschouwde periodes.

Tabel III.5: Vergelijking van de bevolkingsevolutie tussen 1981-1991 en tussen 1991-1995

	Functionele verstedelijking			Totaal
	sterk	matig	zwak	
Centrale gemeenten				2.46
Sterke morfologische verstedelijking	3.08	0.56	0.45	0.54
Matige morfologische verstedelijking	0.54	0.49	0.45	0.47
Zwakke morfologische verstedelijking	0.58	0.62	0.55	0.57
Rurale gemeenten				0.72
Totaal	0.91	0.55	0.47	1.00

Bron: NIS en Rijksregister

Zoals uit tabel III.5 af te lezen valt verloopt de bevolkingsevolutie anders in de centrale gemeenten en in de gemeenten met sterke functionele en morfologische verstedelijking dan in de overige categorieën. De afname (voor de centrale gemeenten) of de stagnatie (voor de gemeenten met sterke functionele en morfologische verstedelijking) die kenmerkend was voor de jaren '80 schijnt te verbeteren in de jaren '90. Bijgevolg kan men deze resultaten beoordelen als een halte of een intensiteitsdaling in het proces van de stadsvlucht.

Nochtans moeten ook andere verklaringen aangehaald worden. Hier geldt in de eerste plaats het grote migratiesaldo (zie hierboven 6.2.2.); de veronderstelling dat migranten, zowel Belgen als vreemdelingen, bij hun aankomst in België zich vooral in grote steden vestigen lijkt logisch. Een andere verklaring ligt misschien in de kwaliteit van de gegevens van het Rijksregister; het is inderdaad ook mogelijk dat sommige gemeenten niet de volledige lijst van de vertrekken doorgeven aan het Rijksregister. Men moet dus voorzichtig zijn met het besluit dat de stadsvlucht vertraagt en er zal pas definitief uitsluitel over de stadsvlucht zijn na de resultaten van de volkstelling van 2001.

BIBLIOGRAFIE

Rousseau S., Typologie van de Belgische gemeenten naar graad van verstedelijking op 31 december 1970, Statistisch tijdschrift, 1977nr.3, pp.141-172, Statistische studiën, 1978 nr.51, pp.37-68.

Van der Haegen H., Van Waelvelde W., Typologie van de Belgische gemeenten naar graad van verstedelijking op 31 december 1961, Statistisch tijdschrift, september 1967 nr.9, pp.722-775, Statistische studiën, 1968 nr.17, pp.3-57.

BIJLAGE 3. LIJST VAN DE GEMEENTEN PER PROVINCIE EN PER CATEGORIE

A: Centrale gemeenten van de belangrijkste agglomeraties

B1: Gemeenten met sterke morfologische en sterke functionele verstedelijking

B2: Gemeenten met sterke morfologische en matige functionele verstedelijking

B3: Gemeenten met sterke morfologische en zwakke functionele verstedelijking

C1: Gemeenten met matige morfologische en sterke functionele verstedelijking

C2: Gemeenten met matige morfologische en matige functionele verstedelijking

C3: Gemeenten met matige morfologische en zwakke functionele verstedelijking

D1: Gemeenten met zwakke morfologische en sterke functionele verstedelijking

D2: Gemeenten met zwakke morfologische en matige functionele verstedelijking

D3: Gemeenten met zwakke morfologische en zwakke functionele verstedelijking

E: Rurale gemeenten

Provincie Antwerpen		Nijlen	B3
Aartselaar	B3	Olen	B3
Antwerpen	A	Oud-Turnhout	B3
Arendonk	C3	Putte	B3
Baerle-Hertog	C3	Puurs	B3
Balen	C3	Ranst	C3
Beerse	B2	Ravels	E
Berlaar	C3	Retie	C3
Boechout	B3	Rijkevorsel	C3
Bonheiden	B3	Rumst	B3
Boom	B2	Schelle	B3
Bornem	C2	Schilde	B3
Borsbeek	B3	Schoten	B2
Brasschaat	B2	Sint-Amands	C3
Brecht	C3	Sint-Katelijne-Waver	B3
Dessel	C3	Stabroek	B3
Duffel	B3	Turnhout	A
Edegem	B3	Vorselaar	C3
Essen	C3	Vosselaar	B3
Geel	C1	Westerlo	C2
Grobbendonk	C3	Wijnegem	B3
Heist-op-den-Berg	B2	Willebroek	B3
Hemiksen	B3	Wommelgem	B3
Herentals	B1	Wuustwezel	D3
Herenthout	C3	Zandhoven	C3
Herselt	C3	Zoersel	B3
Hoogstraten	D2	Zwijndrecht	B3
Hove	B3		
Hulshout	B3	Brussels Hoofdstedelijk Gewest	
Kalmthout	C3	Anderlecht	A
Kapellen	B2	Brussel	A
Kasterlee	C3	Elsene	A
Kontich	B2	Etterbeek	A
Laakdal	C3	Evere	A
Lier	B1	Ganshoren	A
Lille	C3	Jette	A
Lint	B3	Koekelberg	A
Malle	C2	Oudergem	A
Mechelen	A	Schaarbeek	A
Meerhout	C3	Sint-Agatha-Berchem	A
Merksplas	D3	Sint-Gillis	A
Mol	C1	Sint-Jans-Molenbeek	A
Mortsel	B1	Sint-Joost-Ten-Node	A
Niel	B3	Sint-Lambrechts-Woluwe	A

Sint-Pieters-Woluwe	A	Wezembeek-Oppem	B3
Ukkel	A	Zaventem	B2
Vorst	A	Zemst	C3
Watermaal-Bosvoorde	A	Zoutleeuw	D3
Provincie Vlaams-Brabant		Provincie Waals-Brabant	
Aarschot	B1	Bevekom	D3
Affligem	B3	Chastre	D3
Asse	B2	Chaumont-Gistoux	C3
Beersel	B3	Court-Saint-Etienne	C3
Begijnendijk	B3	Eigenbrakel	B2
Bekkevoort	D3	Geldenaken	D2
Bertem	C3	Genepiën	D3
Bever	D3	Graven	C3
Bierbeek	C3	Hélécine	D3
Boortmeerbeek	B3	Incourt	D3
Boutersem	C3	Itter	D3
Diest	C1	Kasteelbrakel	C3
Dilbeek	B2	Lasne	C3
Drogenbos	B3	Mont-Saint-Guibert	C3
Galmaarden	C3	Nijvel	C1
Geetbets	D3	Orp-Jauche	D3
Glabbek-Zuurbemde	C3	Ottignies-Louvain-La-Neuve	B2
Gooik	C3	Perwijs	D3
Grimbergen	B3	Ramillies	D3
Haacht	C2	Rebecq	C3
Halle	B1	Rixensart	B3
Herent	B3	Terhulpen	B3
Herme	D3	Tubeke	B2
Hoegaarden	D3	Villers-la-Ville	D3
Hoeilaart	B3	Walhain	D3
Holsbeek	C3	Waterloo	B1
Huldenberg	C3	Waver	B1
Kampenhout	C3		
Kapelle-op-den-Bos	B3	Provincie West-Vlaanderen	
Keerbergen	B2	Alveringem	E
Kortenaken	D3	Anzegem	C3
Kortenberg	B3	Ardooie	C3
Kraainem	B3	Avelgem	C2
Landen	C3	Beernem	C3
Lennik	C3	Blankenberge	B2
Leuven	A	Bredene	B3
Liedekerke	B3	Brugge	A
Linkebeek	B3	Damme	D3
Linter	D3	De Haan	C3
Londerzeel	B3	Deerlijk	B3
Lubbeek	C3	Dentergem	C3
Machelen	B3	DePanne	C2
Meise	B3	Diksmuide	D2
Merchtem	C3	Gistel	C3
Opwijk	B3	Harelbeke	B2
Oud-Heverlee	C3	Heuvelland	E
Overijse	B3	Hooglede	C3
Pepingen	D3	Houthulst	D3
Roosdaal	B3	Ichtegem	C3
Rotselaar	C3	Ieper	C1
Scherpenheuvel-Zichem	C3	Ingelmunster	B3
Sint-Genesius-Rode	B3	Izegem	B2
Sint-Pieters-Leeuw	B3	Jabbeke	C3
Steenokkerzeel	C3	Knokke-Heist	C2
Ternat	B3	Koekelare	C3
Tervuren	B3	Koksijde	C3
Tielt-Winge	C3	Kortemark	C3
Tienen	C1	Kortrijk	A
Tremelo	B3	Kuurne	B3
Vilvoorde	B1	Langemark-Poelkapelle	E
Wemmel	B3		

Ledegem	C3
Lendelede	B3
Lichtervelde	C3
Lo-Reninge	E
Menen	B2
Mesen	C3
Meulebeke	C3
Middelkerke	C3
Moorslede	C3
Nieuwpoort	C3
Oostende	A
Oostkamp	C3
Oostrozebeke	B3
Oudenburg	C3
Pittem	C3
Poperinge	D2
Roeselare	A
Ruiselede	C3
Spiere-Helkijn	D3
Staden	C3
Tielt	C1
Torhout	B2
Veurne	D2
Vleteren	E
Waregem	B1
Wervik	C3
Wevelgem	B2
Wielsbeke	B3
Wingene	C3
Zedelgem	C3
Zonnebeke	C3
Zuienkerke	D3
Zwevegem	C3

Provincie Oost-Vlaanderen

Aalst	A
Aalter	C2
Assenede	D3
Berlare	C3
Beveren	C2
Brakel	C3
Buggenhout	B3
De Pinte	B3
Deinze	C1
Denderleeuw	B3
Dendermonde	B1
Destelbergen	B3
Eeklo	B1
Erpe-Mere	B3
Evergem	C3
Gavere	C3
Gent	A
Geraardsbergen	C2
Haaltert	B3
Hamme	B3
Herzele	C3
Horebeke	C3
Kaprijke	C3
Kluisbergen	C3
Knesselare	C3
Kruibeke	C3
Kruishoutem	C3
Laarne	C3
Lebbeke	B3
Lede	B3
Lierde	C3
Lochristi	C3

Lokeren	B1
Lovendegem	B3
Maarkedal	D3
Maldegem	C2
Melle	B3
Merelbeke	B3
Moerbeke	D3
Nazareth	C3
Nevele	C3
Ninove	C1
Oosterzele	C3
Oudenaarde	C1
Ronse	B2
Sint-Gillis-Waas	C3
Sint-Laureins	E
Sint-Lievens-Houtem	C3
Sint-Martens-Latem	B3
Sint-Niklaas	A
Stekene	C3
Temse	B2
Waarschoot	C3
Waasmunster	C3
Wachtebeke	D3
Wetteren	B2
Wichelen	B3
Wortegem-Petegem	D3
Zeke	B2
Zelzate	B2
Zingem	C3
Zomergem	C3
Zottegem	C2
Zulte	B3
Zwalm	C3

Provincie Henegouwen

Aat	D1
Aiseau-Presles	C3
Anderlues	B3
Antoing	C3
Beaumont	D3
Beloeil	D3
Bergen	A
Bernissart	C3
Binche	C2
Boussu	B2
Braine-le-Comte	D2
Brugelle	D3
Brunehaut	D3
Celles	D3
Chapelle-lez-Herlaimont	B3
Charleroi	A
Châtelet	B1
Chièvres	D3
Chimay	D2
Colfontaine	B3
Courcelles	B3
Dormik	A
Dour	B3
Ecaussines	C3
Edingen	C2
Elzele	D3
Erquennes	D3
Estaimpuis	C3
Estinnes	D3
Farciennes	B3
Fleurus	C2
Flobecq	D3

Fontaine-l'Evêque	B3	Faimes	D3
Frameries	B3	Ferrières	D3
Frasnes-lez-Anvaing	E	Fexhe-le-Haut-Clocher	D3
Froidchapelle	E	Flémalle	B3
Gerpennes	C3	Fléron	B2
Ham-sur-Heure-Nalinnes	C3	Geer	D3
Hensies	C3	Grâce-Hollogne	B3
Honnelles	D3	Hamoir	D3
Jurbéke	D3	Hannuit	D2
Kluisbergen	D3	Héron	D3
Komen-Waasten	C2	Herstal	B1
La Louvière	A	Herve	C2
Le Roeulx	D3	Hoëi	C1
Lens	D3	Jalhay	D3
Les bons Villers	D3	Juprelle	D3
Lessen	C3	Kelmis	C3
Leuze-en-Hainaut	D2	Liemoux	E
Lobbès	D3	Lijsem	D3
Manage	B3	Limburg	D3
Merbes-le-Château	D3	Lontzen	D3
Moeskroen	B1	Luik	A
Momignies	E	Malmédy	D2
Montignies-le-Tilleul	B3	Marchin	D3
Morlanwelz	B2	Modave	D3
Opzullik	D3	Nandrin	D3
Pecq	D3	Neupré	C3
Péruwelz	C2	Oerle	D3
Pont-à-Celles	C3	Olne	C3
Quaregnon	B3	Ouffet	D3
Quévy	D3	Oupeye	B3
Quiévrain	C2	Pépinster	B3
Rumes	C3	Plombières	D3
Saint-Ghislain	C2	Raeren	D3
Seneffe	C3	Remicourt	D3
Sivry-Rance	E	Saint-Georges	C3
Thuin	D3	Saint-Nicolas	B3
Zinnik	D2	Sankt-Vith	D2
		Seraing	B1
Province Luik		Soumagne	B3
		Spa	C2
Amay	C3	Sprimont	D3
Amel	E	Stavelot	D2
Ans	B2	Stoumont	E
Anthistes	D3	Theux	D3
Aubel	D3	Thimister-Clermont	D3
Awans	C3	Tinlot	D3
Aywaille	D2	Trois-Ponts	D3
Baelen	D3	Trooz	C3
Berloz	D3	Verlaine	D3
Beyne-Heusay	B3	Verviers	A
Bitsingen	D3	Villers-le-Bouillet	D3
Blégny	C3	Visé	B2
Borgworm	C2	Wanze	C3
Braives	D3	Wasseiges	D3
Büllingen	E	Weismes	D3
Burdinne	D3	Welkenraedt	C2
Burg-Reuland	E		
Bütgenbach	D3	Province Limburg	
Chaufontaine	B3		
Clavier	E	Alken	C3
Comblain-au-Pont	D3	As	C3
Crisnée	D3	Beringen	B2
Dalhem	D3	Bilzen	C2
Dison	B3	Bocholt	C3
Donceel	D3	Borgloon	D3
Engis	B3	Bree	C2
Esneux	C3	Diepenbeek	C3
Eupen	D1	Dilsen	C3

Genk	A	Marche-en-Famenne	D1
Gingelom	D3	Martelange	D3
Halen	C3	Meix-devant-Virton	D3
Ham	C3	Messancy	D3
Hamont-Achel	C3	Musson	D3
Hasselt	A	Nassogne	D3
Hechtel-Eksel	D3	Neufchâteau	D2
Heers	D3	Paliseul	D3
Herk-de-Stad	C2	Rendeux	D3
Herstappe	E	Rouvroy	D3
Heusden-Zolder	B2	Saint-Hubert	D2
Hoeselt	C3	Saint-Léger	D3
Houthalen-Helchteren	C2	Sainte-Ode	E
Kinrooi	C3	Tellin	D3
Kortessem	C3	Tenneville	E
Lanaken	C2	Tintigny	D3
Leopoldsburg	B2	Vaux-sur-Sûre	E
Lommel	C2	Vielsalm	D2
Lummen	C3	Virton	D2
Maaseik	C2	Wellin	D3
Maasmechelen	C2		
Meeuwen-Gruitrode	D3	Provincie Namen	
Neerpelt	C2	Andenne	C2
Nieuwerkerken	C3	Anhée	D3
Opglabbeek	C3	Assesse	D3
Overpelt	C2	Beauraing	D2
Peer	D2	Bièvre	E
Riemst	C3	Cerfontaine	D3
Sint-Truiden	C1	Ciney	D2
Tessenderlo	C2	Couvin	D2
Tongeren	C1	Dinant	D2
Voeren	D3	Doische	D3
Wellen	C3	Eghezée	D3
Zonhoven	B3	Fermont	D3
Zutendaal	C3	Floreffe	D3
		Florennes	D2
Provincie Luxemburg		Fosses-la-Ville	D3
Aarlen	D1	Gedinne	E
Attert	D3	Gembloux	D2
Aubange	C2	Gesves	D3
Bastenaken	D1	Hamois	D3
Bertogne	E	Hastière	D3
Bertrix	D2	Havelange	E
Bouillon	D3	Houyet	E
Chiny	D3	Jemeppe-sur-Sambre	C3
Daverdisse	D3	La Bruyère	D3
Durbuy	D3	Mettet	D3
Erezée	E	Namen	A
Etalle	D3	Ohéy	D3
Fauvillers	E	Onhaye	D3
Florenville	D3	Philippeville	D2
Gouvy	E	Profondeville	C3
Habay	D3	Rochefort	D2
Herbeumont	D3	Sambreville	B2
Hotton	D3	Sombreffe	D3
Houffalize	E	Somme-Leuze	D3
La Roche-en-Ardenne	D2	Viroinval	D3
Léglise	E	Vresse-sur-Semois	E
Libin	D3	Walcourt	D3
Libramont-Chevigny	D2	Yvoir	D3
Manhay	E		

LIJST VAN DE TABELLEN

I. DE WOONKERNEN IN BELGIE. SITUATIE IN 1991 EN EVOLUTIE SINDS 1970

Tabel I.1.	Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en per gewest in 1970
Tabel I.2.a.	Aantal woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en per gewest in 1981. Absolute waarden
Tabel I.2.b.	Aantal woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en per gewest in 1981. Relatieve waarden
Tabel I.3.	Aantal woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en per gewest in 1991. Absolute waarden
Tabel I.3.b.	Aantal woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en per gewest in 1991. Relatieve waarden
Tabel I.4.	Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en per gewest in 1970
Tabel I.5.a.	Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en per gewest in 1981. Absolute waarden
Tabel I.5.b.	Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en per gewest in 1981. Relatieve waarden
Tabel I.6.	Bevolkingsevolutie van de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en per gewest tussen 1981 en 1991
Tabel I.7.a.	Bevolking van de gewesten naar belangrijkste grootteklassen van de woonkernen Absolute waarden
Tabel I.7.b.	Bevolking van de gewesten naar belangrijkste grootteklassen van de woonkernen Relatieve waarden
Tabel I.8.a.	Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en per gewest in 1991. Absolute waarden
Tabel I.8.b.	Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en per gewest in 1991. Relatieve waarden
Tabel I.9.	Woonkernen van meer dan 5 000 inwoners-grootte en groei
Bijlage 1.	Dynamische evolutie van de woonkernen tussen 1981 en 1991
Bijlage 2.	Woonkernen van 1 000 tot 5 000 inwoners-grootte en groei

II. DE STADSGEWESTEN

Tabel II.1.	Stadsgewest en stedelijk leefcomplex en hun samenstellende delen Bevolking en oppervlakte: absolute cijfers
Tabel II.2.	Stadsgewest en stedelijk leefcomplex en hun samenstellende delen Bevolking en oppervlakte: relatieve cijfers
Tabel II.3.	Aandeel van de samenstellende delen van het stadsgewest en het stedelijk leefcomplex
Tabel II.4.	Agglomeraties: evolutie 1981 - 1991 - 1995 en dichtheid
Tabel II.5.	Stadsgewesten: evolutie 1981 - 1991 - 1995 en dichtheid
Tabel II.6.	Evolutie van oppervlakte en bevolking in de verschillende geledingen van het stedelijk leefcomplex en het Rijk
Tabel II.7.	Werkgelegenheid in agglomeraties
Tabel II.8.	Werkgelegenheid in stadsgewesten
Tabel II.9.	Werkende beroepsbevolking met onbekende of variabele werkplaats
Tabel II.10.	Werkgelegenheid in agglomeraties Werkende beroepsbevolking naar woonplaats, zonder diegenen met een onbekende of variabele werkplaats
Tabel II.11.	Werkgelegenheid in stadsgewesten Werkende beroepsbevolking naar woonplaats, zonder diegenen met een onbekende of variabele werkplaats

Tabel II.12.	Werkende beroepsbevolking in de agglomeraties naar socio-economische groepen Absolute cijfers
Tabel II.13.	Werkende beroepsbevolking in de agglomeraties naar socio-economische groepen Aandeel van de totale werkende beroepsbevolking
Tabel II.14.	Werkende beroepsbevolking in de stadsgewesten naar socio-economische groepen Absolute cijfers
Tabel II.15.	Werkende beroepsbevolking in de stadsgewesten naar socio-economische groepen Aandeel van de totale werkende beroepsbevolking
Tabel II.16.	Werkende beroepsbevolking in de agglomeraties naar de grote sectoren Absolute cijfers
Tabel II.17.	Werkende beroepsbevolking in de stadsgewesten naar de grote sectoren Absolute cijfers

III. TYPOLOGIE VAN DE BELGISCHE GEMEENTEN NAAR VERSTEDELIJKINGSGRAAD

Tabel III.1.	Aantal gemeenten en bevolkingsaantal per categorie
Tabel III.2.	Bevolkingsaandeel van de gemeenten per categorie
Tabel III.3.	Jaarlijkse bevolkingsevolutie tussen 1981 en 1991
Tabel III.4.	Jaarlijkse bevolkingsevolutie tussen 1991 en 1995
Tabel III.5.	Vergelijking van de bevolkingsevolutie tussen 1981-1991 en tussen 1991-1995
Bijlage 3.	Lijst van de gemeenten per provincie en per categorie

LIJST VAN DE KAARTEN

I. DE WOONKERNEN IN BELGIE. SITUATIE IN 1991 EN EVOLUTIE SINDS 1970

Kaart I.1.	Woonkernen van meer dan 5 000 inwoners-grootte en groei
Kaart I.2.	Evolutie van de bevolking 1981-1991 (%)
Kaart I.3.	Bevolkingsdichtheid (inwoners/km ²)
Kaart I.4.	Aandeel van de verspreid wonende bevolking (%)
Kaart I.5.	Dichtheid van de verspreid wonende bevolking (inwoners/km ²)
Kaart I.6.	Evolutie van het aandeel van de verspreid wonende bevolking
Kaart I.7.	Evolutie van de verspreid wonende bevolking 1981-1991 (%)
Kaart I.8.	Bevolkingsdichtheid van de woonkernen (inwoners/km ²)
Kaart I.9.	Evolutie van de bevolking in de woonkernen 1981-1991 (%)

II. DE STADSGEWESTEN

Kaart II.1.	Stadsgewesten
Kaart II.2.	Sociaal patroon (zonder de landbouwers) van de stedelijke leefcomplexen
Kaart II.3.	Sociaal patroon van het Brusselse stadsgewest
Kaart II.4.	Sociaal patroon van het Antwerpse stadsgewest
Kaart II.5.	Sociaal patroon van het Gentse stadsgewest
Kaart II.6.	Sociaal patroon van het Luikse stadsgewest
Kaart II.7.	Sociaal patroon van het stadsgewest Charleroi

III. TYPOLOGIE VAN DE BELGISCHE GEMEENTEN NAAR VERSTEDELIJKINGSGRAAD

Kaart III.1.	Morfologische verstedelijkingsgraad van de gemeenten
Kaart III.2.	Functionele verstedelijkingsgraad van de gemeenten
Kaart III.3.	Verstedelijkingsgraad / Rurale gemeenten

- Kaart III.4. Verstedelijkingsgraad van de gemeenten
Legende met prioriteit aan de morfologische verstedelijking
- Kaart III.5. Verstedelijkingsgraad van de gemeenten
Legende met prioriteit aan de functionele verstedelijking

LIJST VAN DE FIGUREN

II. DE STADSGEWESTEN

- Figuur II.1. Evolutie van de oppervlakte en de bevolking over de periode 1981-1991 voor de verschillende geledingen van het stedelijk leefcomplex en het Rijk
- Figuur II.2. Bevolkingsevolutie per jaar tussen 1981, 1991 en 1995 (met de begrenzing van 1991)
- Figuur II.3. Sociale samenstelling van de vijf grootste stadsgewesten (naar dalend aandeel zelfstandigen, bedrijfsleiders en werkgevers)
- Figuur II.4a. Sociale structuur per buurt
Stadsgewest Brussel
- Figuur II.4b. Sociale structuur per buurt
Stadsgewest Antwerpen
- Figuur II.4c. Sociale structuur per buurt
Stadsgewest Luik
- Figuur II.5a. Sociaal patroon van de vijf grootste stadsgewesten
Frequenties van het aantal buurten
- Figuur II.5b. Sociaal patroon van de vijf grootste stadsgewesten
Relatieve frequenties van het aantal buurten

SUMMARY

I. LOCALITIES IN BELGIUM: FACTS IN 1991 AND EVOLUTION SINCE 1970

A locality (or morphological agglomeration) is the space that is physically occupied by man and artificially made with materials and allotments that point to both a human origin and a building structure or infrastructures. In fact, only the combination of this morphological-aggregation with the division of the territory in statistical districts (or sectors) helped to delimit localities. This monograph aims at surveying the volume of population within these. In parallel, the methodology also manages to display dispersed population's features (the population of statistical areas being not part of the localities).

1. Global Analysis

Density of Localities

First of all, the density of localities turns out to have a meaningful interrelationship (+ sign) in comparison to the volume of population. The localities of Brussels (1,262,753 inhabitants in 1991) and Antwerp (633,809 inhabitants), first and second morphological agglomerations of the country by their population volumes, reach the second and the third place by their density: 3967.8 inh/km² in Brussels and 3941.4 inh/km² in Antwerp (the densest locality being Blankenberge).

Evolutionary Tendencies

The N.I.S. delimitation of localities for the 1970's census made it possible to study the development of population volumes ever since. Between 1970 and 1981, population decreased in both, the areas outside the localities (dispersed population) and the localities of less than 1,000 inhabitants; these two categories account for only 21.5% of the population in 1981 whereas they included 29% in 1970. Still between 1970 and 1981, the greatest growth concerns the agglomerations of 5,000 to 10,000 inhabitants. The portion of the more-than-100,000-inhabitant districts does not change (one third of the population). During the eighties (from 81 to 91) trends were reversing. The biggest urban areas (those of more than 50,000 and, above all, those of more than 100,000 inhabitants) regressed the most (exurbanization), while the population of dispersed locality sectors increased by 5% (60,000 inhabitants in total).

2. Spatial Analysis

Population in Localities

The evolution of the 2,000-to-50,000- inhabitant localities is more heterogeneous than that of the higher class. This phenomenon can be explained by the fact that the evolutions of the less-than-50,000-inhabitant localities are due to the regional context rather than to their sizes. The example of the 24 localities counting 20,000 to 50,000 inhabitants is significant: If the average growth rate is 1.7%, the growth rates result in a margin between -6.3% in Binche to +12.8% in Lommel. The very two towns, Binche and Lommel, are representative of the general situation of the country. Thus, almost all of the Hainaut poles are in decline, in the industry centres (Charleroi, Centre and Borinage's areas), but also in the more rural poles of both the Tournaisis and the Western Hainaut. This vast declining zone progresses up to Flanders (Ghent, Aalst and Malines) and includes the natural areas of the sandy-silted Flanders of the East, of the small Brabant and of the Brabant Campine. Yet the features of the North-East of the country (Campine, Hageland and humid Hesbaye) show, on the contrary, an important growth (Antwerp's counterurbanization and, traditionally, great natural growth). The rest of the country presents three rather manifest features: - because of the counterurbanization, a generalised growth of the localities around the northern metropolises (Antwerp, Ghent and Kortrijk) and Brussels (all of the Walloon Brabant poles are increasing); - a generalised growth of the seashore localities; - a decline in most of the most rural poles (Ardennes and Lorraine).

Dispersed Population

The cartography of the rural population traditionally defines two distinct areas on either sides of a line roughly joining the towns Tournai, Ath, Senefte, Nivelles, Brussels, Sint-Truiden and following the alluvial plain of the Meuse downstream from Maastricht; the north of this line is dominated by scattered population, the south by grouped habitats. In 1991, if the form of the settlements continues to be relatively characteristic of the geographical regions of the country, traditional specificities are fading away with the growth of dispersed population. First observations reveal that the gap between Flanders and Wallonia globally seems to cut down. A closer examination reveals that scattered population shows their higher growth in the traditionally population-grouped territories of the southern Sambre-and-Meuse "furrow": the east of the Province of Liège, the axis Liège-Marche, some districts of the Province of Luxembourg, the Lorraine, the valley of the Semois and the east of the Hainaut "boot". On the other hand, the area where scattered population highly decrease is the Interior Flanders, a cradle of dispersed population.

II. BELGIAN CITY REGIONS

1. Introduction

In Western society, medium-sized and large cities have grown into city regions. City functions and relations, i.e. the entire spatial morphology, expanded and dispersed. Cities grew then into socio-spatial and functional systems integrated within a wider geographical environment. Cities created then city regions (H. Van der Haegen and M. Pattyn, 1979). In Europe, this urban pattern definitely matches up with the high-growth economic model of the sixties.

The mechanisms and relations within these city regions are not static, however. Some city regions are still growing, others have reached a status quo, others are even declining, it depends on the degree of economic developments reached in various regions or times. Urban exodus or suburbanization was the material and spatial pattern of the fifties and sixties' economic growth. Since that time, the economic situation has slowed down the urban exodus but without ever stopping it (S. Leemans a.o., 1989).

2. Definitions

City centre: the city centre is the city's heart, it is the decision-making and activity centre, it has a high concentration of retail traders and services oriented toward the region.

City frame with densely built-up area: the city centre is embedded into a network of densely built-up urban areas that are generally made of the historic inner-city and its XIXth-century additions. It is a multifunctional area that is essentially made of residential buildings, but also of various activities such as commerce, workshops, schools, hospitals and manufacturing.

Central city: the central city is composed of the city centre and the city frame with densely built-up areas. It is the old agglomerated central part of the city region.

Urbanized area: the central city is surrounded from all sides by the urbanized area that is essentially made of contiguous, still less-dense XXth-century buildings. Its main function is definitely residential, but several green spaces have been kept in place. Within more important towns, secondary retail and service centres can develop within the urbanized area. Manufacturing areas and road infrastructures that are grouped in uniform areas can be observed there. Finally, the building structure of the urbanized area forms a contiguous continuity.

Urban localities or morphological agglomeration: the urban locality comprehends the central city and the urbanized area.

(Operationalized) agglomeration: the agglomeration results from the addition of the locality and the district boundaries.

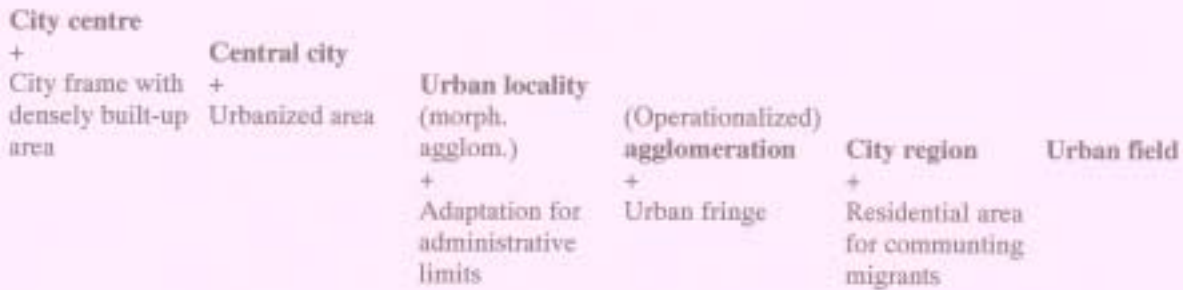
Urban fringe: the urban fringe is adjoining the agglomeration. It is the peripheral region of the town. To a large extent, the growth of its population is determined by the suburbanization of the centre. Morphologically its housing, businesses and institutions need an extensive use of the soil. It may morphologically look rural, but it is functionally urban.

City region: the city region is the combination of the agglomeration with the urban fringe. It is the spatially enlarged entity within which most of the basic activities of city life are «displayed», it means: housing, working, education, shopping, cultural activities, recreation. The intense interrelations of these activities form a functional unity which, however, is still and to a large extent oriented toward the traditional central city.

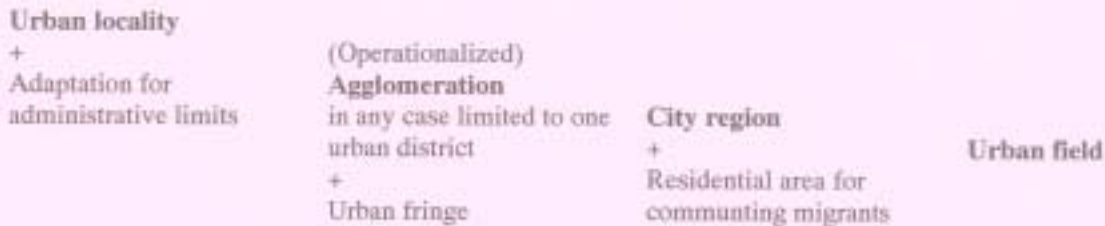
Residential area for commuting migrants (commuter area): the residential area for commuting migrants, sometimes called «dormitory zone», is the zone attached to the city region because of the strong development of commuting. In this area, employment is thus and to a large extent oriented toward the city region.

Urban field (F.U.R. or M.L.A.): the residential area and the city region form the urban field.

Schematic structure of the urban field:

Note: On the one hand, the basic unity of the city centre, the central city and the locality is the statistical sector. On the other hand, the basic unity of the agglomeration, the city region and the urban field, is the district. As this analysis takes the district as the essential point of departure, the schema of the urban field must be adapted as in the following model:

3. 1981-1991 Evolution of City Regions

Between 1981 and 1991 the dynamism of the city regions was limited because of both economic development and land price. This situation caused housing function to expand on an increasingly wider area outside the city region, i.e. over the residential area for commuting migrants. Three additional remarks. First of all, the decrease in economic growth and the local economic and demographic stagnation had both negative effects, even on the pattern of population implantation. Second, because of the larger size of merged district, the integration of a new district means the integration of a fairly important area. Third, decline concerns mainly the city regions with large industrial enterprises employing many workpeople.

On the whole, Brussels (+ 5 districts) and most of the Flemish city regions spread out. Ghent (+ 2), Louvain (+ 2), Antwerp (+ 2), Bruges (+ 1) and Hasselt/Genk (+ 1) keep growing. Yet Antwerp loses Kruikeke, a commuter district. Malines, Ostend and Sint-Niklaas's small regions do not change. The multi-centered structure of the Kortrijk region develops to a such extent that two districts leave the urban fringe.

In Wallonia, Liège and Verviers are still growing (+ 1 district). Namur and Mons do not expand. La Louvière city region loses one district on the one side and gains one on the other, whereas the other two Hainaut city regions even lose Charleroi (- 2) and Tournai (- 1).

Some city regions turn one and the same, among others Brussels-Louvain and Brussels-Malines, Sint-Niklaas-Antwerp, Bruges-Ostend, Mons-La Louvière-Charleroi and finally Liège-Verviers.

4. A Few Reference Figures

The 17 city regions of the study cover at least 80,000 inhabitants. All together, they represent more than the half of the Belgian population (5,652,917 or 56.7%), scattered on the quarter of the surface of the Kingdom (8,031 km²). The average density is 704 people per km².

Compared to 1981, the Belgian population distribution between the city regions and the rest of the Belgian territory hardly changed. One fifth of the Belgian population is still dwelling in the commuting areas, on almost one quarter of the entire surface. Over three quarters of the Belgian population (76.6%) are settled then in a district of the urban field - F.U.R. or M.L.A. -, on only half of the territory, with a density of 499 people per km². More than the half (54.7%) of the whole Belgian population lives in the urban fields of the five larger city regions, i.e. on one third of the total surface. Finally one quarter of the Belgian population lives in the sole Brussels urban field, i.e. 14.5% of the Kingdom surface.

5. Employment

If one observes all the city regions (table 4B), one guesses that three big cities (Brussels, Antwerp and Ghent) and three regional cities (Hasselt-Genk, Bruges and Kortrijk) have a positive net employment balance. The two large Walloon city regions (Liège and Charleroi) and the other regional cities have a negative net employment balance. Therefore, the active population employed in these city regions is more important than the population working there. This is mainly due to the employment volume of the Brussels region (above all in the Louvain and Malines city regions), which can be paralleled to the important mobility on the employment market. If one also takes the unemployed active population into account (table 4B), Brussels remains the only region with a positive employment balance.

The five complete bigger city regions (table 5C) encompass 73.7% of the active population employed in all the city regions (Brussels employs 36.3%), and 47.6% of the active population of the whole Kingdom (Brussels employs 23.4%). Only the five large city regions have each over 100,000 unities in their working population. With its 96,921 unities, the Hasselt-Genk city region is just below the figure. The whole of the Belgian city regions represents 64.6% of the total working population.

Employment according to the main socio-economic classes (Tables 5A-5B-5C-5D).

If one takes into account the liberal professions and the managerial staff employed in the city region (tables 5B and 5D), Louvain gets the highest score (respectively 32% and 29% for the agglomeration and the city region). It is followed by Brussels (25.5% and 24.8%) and Namur (22% and 20.9%). On the other hand, Ostend gets the lowest score (respectively 15.7% and 15.2%). But cities like Antwerp and Charleroi also get low scores (each district around 17%, in the agglomeration as well as in the city region). What the public sector employment (executives excepted) concerns, Namur gets the first place among the agglomerations (with 32.8%) and is followed by Mons (32%). They leave Brussels far behind (23.3%) whereas Kortrijk (18.3%), Sint-Niklaas (18.7%) and Antwerp (19.3%) are in the last place. Employment in private sector (executives excepted) shows that Antwerp has the first place of all agglomerations (53.3%), followed by Hasselt-Genk (51.9%) and Sint-Niklaas (50.4%). Namur (35.2%) and Mons (35.7%) are at the bottom of the list. City regions globally pin up the same scores.

6. Social Differentiation within the large City Regions

The Belgian city regions clearly reproduce the tendency to the dualism of Western society. In the survey, this differentiation is illustrated by tables and cartograms at the area level. In fact, the analysis of the social structure becomes actually apposite at the level of the statistical sector.

The five bigger city regions are distributed into three types of structures. The Brussels city area forms a first group: many zones of «mixed areas of both employees and workers/job-seekers», and a lower, still important part of «employees' areas». The number of these areas is more important than that of the workers' ones. The employers/independents/chief executives' zones are there fairly numerous.

A second type of distribution concerns the Antwerp city region; the areas are better distributed between the various social groups. Those with a majority of employees are less frequent whereas those with workers/job-seekers are more important. The number of employers/independents/chief executives' areas deserves attention (they are less important than in Brussels, however) and is even higher than that of the employees' areas.

A third distribution is about the Liège, Ghent and Charleroi city regions. The number of areas with more than 25% employers/independents/chief executives is restricted whereas over 40% workers/job-seekers areas are in a clear majority.

III. DISTRICT TYPOLOGY ACCORDING TO THEIR LEVEL OF URBANIZATION

1. Methodology

Criteria upon the morphological urbanization and the functional urbanization have been combined in order to build up a typology of the districts according to their level of urbanization. Morphological urbanization is to be understood as the phenomenon by which an area is, first, physically occupied by man and, second, artificially created by human-made materials that are connected to a building structure or infrastructures. Functional urbanization is to be defined by the importance and the diversity of the functions that grant any distributive character in relation to a hinterland.

What the morphological urbanization concerns, the districts whose at least 50% of the population is settled in a locality of over 40,000 inhabitants, form a first group with strong morphological urbanization. A grouping -cluster- analysis based on the Euclidean distance was used to classify the other townships according to the level of their morphological urbanization. Two criteria have been taken into account: the population density and the plot occupied by built parcels. Statistical analysis enables to distinguish three groups: the districts of strong, average and weak morphological urbanization. In the final classification, the group "strong morphological urbanization" itemises both the districts of more-than-40,000-inhabitant localities and the districts resulting from the statistical processing.

Concerning the functional urbanization, after pre-selecting the central districts of the principal agglomerations, the other entities have been analysed in cluster. Three different functions have helped to this second statistical processing: the retail function, the school function and the work function. Two indicators have been kept for the three kinds of functions: the recruited volume (population volume recruited in the district's shops for half-current purchases, population volume attending the secondary schools of the district and the job volume within the district), on the one hand, and the ratio between these chosen volumes and the district population rate, on the other hand. Three groups have also been identified: the strong, average and weak functional urbanization districts.

A first typology was sketched then out of the comparison of the categories resulting from the two types of urbanization. Nine combinations have logically been identified. The most important group is constituted of districts that are weakly urbanized on both a morphological and a functional point of view. This category has the greatest disparities; therefore, another class containing the less urbanized districts, the so called "rural districts" class, was created out of it. In order to select these "rural district", a new cluster analysis has been applied on the basis of three indicators: the portion of the male population working in the agricultural sector (measure of the importance of the agricultural sector), the percentage of outgoing commuters (discriminatory as it informs on the remoteness from urban employment poles) and the population volume recruited in the district's shops for half-current purchases (also discriminatory on a rural point of view).

The final typology results in the nine associations possible plus the districts the least concerned by the urban phenomenon, i.e. the rural districts, plus the most concerned by the urban phenomenon, i.e. the central districts of the main localities.

2. List of Categories

Central districts of the main localities: 21 districts

Districts with strong morphological urbanization and with strong functional urbanization: 16 districts

Districts with strong morphological urbanization and with average functional urbanization: 34 districts

Districts with strong morphological urbanization and with weak functional urbanization: 99 districts

Districts with average morphological urbanization and with strong functional urbanization: 13 districts

Districts with average morphological urbanization and with average functional urbanization: 36 districts

Districts with average morphological urbanization and with weak functional urbanization: 142 districts

Districts with weak morphological urbanization and with strong functional urbanization: 5 districts

Districts with weak morphological urbanization and with average functional urbanization: 30 districts

Districts with weak morphological urbanization and with weak functional urbanization: 142 districts

Rural districts: 33 districts

3. Presentation of Results

The synthesis of the spatial analysis pins out various things:

- the dense urbanization of the core area of the Kingdom, from Ghent to Louvain and the Antwerp Campine; this area, which clearly is the most artificial part of the country, also has a high functional urbanization with numerous important towns;
- the Kortrijk and Mouscron areas join this central space via the valley of the Lys;
- on the periphery of this urban core, urbanization concerns the greatest portion of Flanders; it mainly develops into an average morphological urbanization based on a dense network of important service centres;
- in Wallonia, the structuring element, the industrial "furnace", takes over different forms: that of central districts of the main localities, that of dense suburbs and that of other functionally attractive districts;
- silted zones between Flanders and the Walloon "furnace" turn out to have resisted the urban phenomenon fairly well;
- inside the national territory, the south of the "furnace", more precisely the Ardennes, have obviously been the least concerned with urbanization; it is the place of the most significant rural districts and of few important functional centres.

